

Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag - Årsskrift for 2018

SKARVSETTA

Før "skjermen"
tok barna

SKARVSETTA

er et årsskrift som Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag gir ut i fellesskap. Det har fått et navn som du kanskje synes er litt underlig. Bakgrunnen er denne: Før i tida var det ganske vanlig rundt om i grendene på Hitra at folk hadde mer eller mindre faste plasser der de samla seg, fortalte historier og løste lokale verdensproblemer. Ofte var det i godværet på søndager eller lørdags ettermiddager at folk kom sammen og hygga seg på denne måten. Tett i tett kunne de sitte utover lyngrabbene, gjerne med god utsikt, i le for austavindstrekken. På Sandstad hadde de en slik samlingsplass som ble kalt Skarvsetta. Namnet kommer trulig av at her satt folk tett som skarven på et skjær. Årsskriftet vårt skal forsøke å videreføre fortellertradisjonen og historiene fra Skarvsetta og fra liknende samlingsplasser rundt om på Hitra. Velkommen til Skarvsetta.

*«Skarvsetta» 2018 er ellefte utgaven av årsskriftet vårt.
Utgavene fra 2008 - 2016 kan du lese digitalt på:*

**www.hitrahistorielag.no og
www.kystmuseet.no**

ÅRETS TEMA: FØR «SKJERMEN» TOK BARNÅ

I år er temaet barns leik og fritidssysler i tida før «skjermen» kom inn i hverdagen og på mange måter tok styring over barn og unge. Hva gjorde de unge før TV-en kom rundt 1960 og før dataspillenes tid. Hva leika de med?

Etter hvert som de mange små og store dataspillene kom på markedet, fenget dette enormt. Derfor er det for mange helt fremmede aktiviteter og forestillinger vi forsøker å fokusere på i årboka denne gangen. Også i år har mange bidratt med stoff og bilder for å presentere en hverdag med leik og gjøremål som sikkert virker fremmed for mange. Redaktørene retter en stor takk til alle som har vært med.

Bildet på førstesida er en treleike, modell av den gamle «Hitraferja», laget av Arnfinn Aune cirka 1979/1980. En dag dukket han opp med denne gaven til smågutter som tilbrakte lange stunder og dager i sandkassen ved stueveggen. Ferja har gått mange turer tvers gjennom sandkassen med «matchboxbiler» som fylte dekket. Den er tatt vare på, men bærer i dag preg av mange tøffe turer.

INNHOOLD

5	Ord til lesaren <i>Av Svein Bertil Sæther</i>	58	Minnestoff <i>Av Bernt Fjeldvær</i>
6	Uten leken stopper livet! <i>Av Inge Eidsvåg</i>	62	Minner om barndommens leik <i>Av Solvår Julie Selvåg</i>
18	“Kyssa roa” <i>Av Arnfinn Aune</i>	68	Leker som vekker minner <i>Av Kari Mobeck</i>
22	Songar og rim frå Furuвика <i>Etter Helga Pausen (1895-1963)</i>	72	Populært med blader og bøker <i>Av Svend Sivertsen</i>
26	Symaskina <i>Av Bente Heggvik</i>	76	Barndom og barneklær <i>Av Bente Heggvik</i>
28	Songar, rim, regler og ramser <i>Av Svein Bertil Sæther</i>	82	Det store eplekuppet <i>Av Magnar Ansnes</i>
36	Den vesle jenta på Stora <i>Av Olga Storø</i>	88	Leik på Frøya før og nå <i>Av Berit Østberg</i>
40	Oppvekst og leik på Fjellværsøya <i>Av Bernt J. Fjeldvær</i>	100	Minneboka <i>Av Kari Ervik</i>
56	Skoleturen <i>Etter Dora Johnsen (1942-2006)</i>	104	Hitra historielag

Ord til lesaren

Så sitt du med eit nytt SKARVSETTA i handa att – for ellefte gongen. Det har så smått vorte ein tradisjon no: Snart jul, mørkt ute, lyst inne – og SKARVSETTA. Godt det.

Og så er det no godt å ha heftet i handa, da. Ikkje berre på ein skjerm. Godt både for kropp og sjel. Dei fleste av oss har ein eller annan slags skjerm framfor oss, jamt og trutt gjennom dagen: PC-en, Mac-en, nettbrettet eller telefonen, som knappast er telefon lenger. Vi stirrer inn i desse skjermene, løfter blikket ein og annan gong, registrerer kanskje at det er andre menneske i rommet og glir tilbake til skjermen igjen. Ikkje eit ord. Kanskje eit nikk. Snarast råd tilbake til dei mest usosiale media som fins.

Bekymra? Ja, men ikkje så mykje for oss som har levd ei stund. Vi har tross alt opplevd eitt og anna før skjerm-slaveriet tok oss. Vi har erfaringar frå eit liv der vi sjølve hadde styringa med leiken i barneåra, spenninga i ungdomstida og arbeidet i kvardagen. Vi har noko å samanlikne med. Det er verre for dei som no veks opp. Dei kjenner først og fremst skjermen, og dei let seg styre av han – eller rettare: Dei multinasjonale selskapa attom skjermen.

I år har vi valt «skjermfri» som tema for SKARVSETTA. Og vi har valt å ta utgangspunkt i spørsmålet: Korleis var livet før skjermen tok overhand? Var eit liv verd å leva utan skjermar? Kva gjorde vi før skjermen? Korleis fekk vi tida til å gå?

Fordi vi trur at barna er den mest utsette gruppa, har vi valt å sette fokus på den skjermfrie barndommen. Her finn du artiklar om kva leik er og kva leiken betyr, om skildringar av leik, om leikar i vår kultur, om songar, rim og regler og om barndom og oppvekst i ei anna tid. Her er det mykje å plukke av og dukke inn i. Vi takkar alle som har bidratt!

Å nei, vi trur ikkje at vesle SKARVSETTA på noko sett og vis kan hamle opp med medie- og kommunikasjons-gigantane i verda. Men om ein eller annan, inspirert av dette heftet, dreg eit barn eller barnebarn unna skjermen ei lita stund og leiker ein leik, fortel ei historie eller syng ein liten stubb i lag, så har vi bidratt til å så eit lite frø og tenne ein idé, som kanskje kan vise seg å bli til både nytte og glede.

God lesing!

Hitra, oktober 2018,

Svein Bertil Sæther

Uten leken stopper livet!

- I begynnelsen var leken

Det er naturen som har gitt oss leken. Driften til å leke er nedlagt i mennesker og dyr fra tidens morgen. Dyrene var først ute, de måtte ikke vente på at menneskene kom inn i verden, før de begynte å leke. Den nederlandske kulturhistorikeren Johan Huizinga (1872-1945) kalte sitt hovedverk Homo Ludens (1938) – «det lekende menneske». Der framsatte Huizinga en teori om lekens betydning for kulturutviklingen, og han argumenterte for at Homo Ludens er eldre enn Homo Sapiens – «det kloke menneske». I begynnelsen var altså leken.

Det er barnets medfødte livskraft som setter leken i gang, en instinktiv trang som vi ikke vet hvor kommer fra. Barn leker for lekens egen skyld. «Gleden ved å leke overstyrer alle logiske tolkninger,» sier Huizinga. Hvis barnet ikke har andre å leke med, så leker det med seg selv, med leppene, fingrene, tærne. Eller med tankene.

Verbet "leke" tar derfor ikke bydeform. Vi kan ikke kommandere barn til å leke, det må skje av fri vilje. Og i leken er alt mulig. Da bryter barnet med hverdagens krav og forventninger, men underkaster seg samtidig lekens regler, som forutsetter grenser og orden: "Du berørte streken. Du er ute!" Det eneste leken fordrer er et minimum av trygghet. Men vi har også sett lekende barn rundt stridsvognene i krigsområder, i flyktningleire

og ved sammenraste hus. For leken er på en måte skilt fra det virkelige livet; leken er det virkelige livet "på liksom", men ikke mindre viktig av den grunn. Den er forbindelseslinjen mellom barnets indre verden og den ytre virkelighet.

Som unger plukket vi skjell i fjæra. På kjøkkengolvet ble de forvandlet til kyr, sauer, griser og hester på en stor bondegård. Fjøset var ei brun skoeske, med dør og vinduer. I fjøsbekken laget vi Kon Tiki av bjørkepinner på vei over Stillehavet. Når høstregnet satte inn, ble det kort vei mellom kontinentene. Hos bestemor i Gammelstua kjørte jeg lastebil med grytelokk som ratt og Arthurs sprukne barberspeil som bakspeil. Var turen lang, ble leppene følelsesløse av å illudere den brummende motoren. Om somrene skiftet Harald og jeg på å være hest, da vi trakk den grønne melkevogna fylt med tørrhøy inn på låven. Hvis jeg var hest og Harald glemte seg og spurte om noe, knegget jeg svarene. Et eiendommelig språk.

Dyrene, Kon Tiki, lastebilen og hesten fantes ikke i virkeligheten, og likevel var de nesten like virkelig som det andre jeg opplevde i barndommen. Slik var leken og livet.

Barn leker på tusen forskjellige måter. Det som er skummelt for noen, er spennende for andre; det som er kjedelig for noen, gir andre glede. Leken kjennetegnes av at den er formålsløs, frivillig, improvisert, oppslukende.

«Barns leker» av Pieter Bruegel d.e.

«Barns leker» er et oljemaleri av den nederlandske renessansemaleren Pieter Bruegel d.e.. Det ble malt i 1560 og befinner seg i dag på Kunsthistorisches Museum i Wien. Maleriet nevnes første gang i 1594 da erkehertug Ernst kjøper det inn, seinere av Karel van Mander i 1604.

Maleriet viser et bytorg, med en elv og landsbygd på venstre side og en byggate som strekker seg ut i horisonten på høyre side.

Over alt, inkludert inntil og inni bygningene, ses barn i intens utfoldelse.

De omtrent to hundre barna på maleriet er i alder fra småbarn til ungdommer, og er konsentrert opptatt med en stor mengde - rundt 80 - ulike leker. Bildet har ikke noen enhetlig fortelling, men inviterer tvert imot til å la øynene vandre fra den ene vesle scenen til den neste. Lekene som er avbildet tilhører mange årstider, fra våren og sommerens badeaktiviteter, lekebryllup og sankthansbål, til vinterens kakemenn (sannsynligvis en type nederlandske duivekater).

(Teksten er henta fra Wikipedia)

Barnet glemmer seg selv i gledesfylt utfoldelse. Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900-2002) uttrykte dette en gang slik: «Leken trollbinder de lekende, vikler dem inn i den og holder dem fast. Derfor er det egentlige subjektet i leken ikke de lekende, men leken selv.»ⁱⁱ

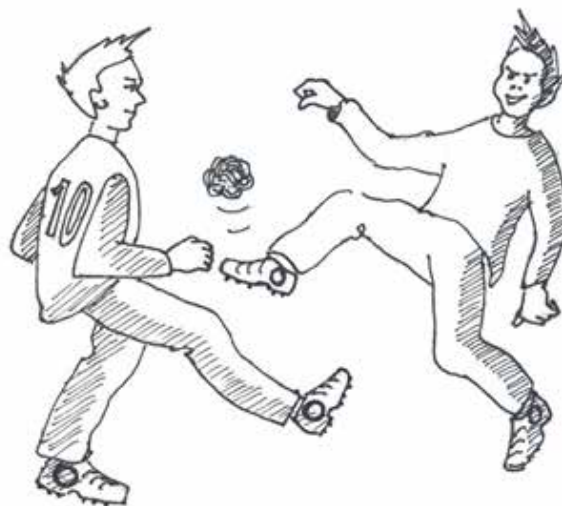
Leken gir moro, spenning, glede – og den stimulerer alle sider ved barns utvikling, både sosialt, språklig, emosjonelt, motorisk og moralsk. Lekende barn utforsker, øver, mestrer. Og de trenger ingen ytre belønning. Leken er alltid sin egen belønning.

Det er et tegn på sunnhet at barn leker. Omsorg og lek er de to viktigste komponentene i et barns liv, nødvendig både for deres mentale helse og muligheter til livsmestring. Å bli stengt ute fra leken er noe av det verste som kan skje et barn.

På Pieter Brueghels kjente maleri "Barneleker" (1560) er det avbildet 125 ulike leker, som sikkert har vært brukt i flere hundre år. Noen av dem kjenner jeg fra egen oppvekst. Men i min barndom ble ikke lek tillagt særlig verdi. Lek var for de minste. Større barn skulle bidra i arbeidet, enten det var på gården eller i fiskebåten. Lek var lediggang og forbeholdt søndagene. I dag er dette synet endret. Heldigvis.

«Barnets beste»

FNs Barnekonvensjon (1989) er blitt kalt barnas egen grunnlov, og fra 2003 gjelder den som norsk lov. Den har en spesiell status ved at den går foran andre norske lover dersom de står mot hverandre. Norge er derfor folkerettslig forpliktet til å oppfylle alle bestemmelsene i konvensjonen. Artikkel 31 «anerkjenner barnets rett til hvile og fritid og til å delta i lek og fritidsaktiviteter som passer for barnets alder og til fritt å delta i kulturliv og kunstnerisk virksomhet».

Spella basse. Ill. Ingolf Jektvik

2013 vedtok FNs barnekomité utfyllende kommentarer til artikkel 31. Bakgrunnen var at «i mange deler av verden anses lek som bortkastet tid», (...) og «lek ses på som bråkete, skittent, forstyrrende og ødeleggende». Her peker FN på at barns «velvære, helse og utvikling er lite forstått og lite verdsatt». Komitéen sier videre at «lek og rekreasjon er viktige for helsen og trivselen til barn, og fremmer utviklingen av kreativitet, fantasi, selvtillit, mestringstro, samt fysiske, sosiale, kognitive og emosjonelle styrker og ferdigheter».

Det er positivt at voksne er involvert i barnas fritidsaktiviteter, men komitéen mener at disse fordelene reduseres "hvis kontrollen fra voksne er så gjennomgripende at den undergraver barnets egen innsats for å organisere og gjennomføre sine lekeaktiviteter». Dette gjelder særlig for "utviklingen av barns kreativitet, lederskap og lagånd". Her understreker FN igjen den frie lekens betydning for barn.

Barnekonvensjonen slår også fast prinsippet om barnets beste. «Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.» (Art. 3.1)

Er det barnets beste som styrer utviklingen i barnehager og skoler i dag? Har lovgiverne lagt barnets beste til grunn for lover og bestemmelser? Hvis ikke er det i strid med Barnekonvensjonen og derfor et lovbrudd.

Den frie leken er under press

I 1971 gikk om lag fem prosent av alle norske barn mellom tre og seks år i barnehage, i 1980 var dette tallet økt til 20 %. I dag går 91,3 % av alle barn i alderen 1-5 år i barnehage. (97 % av de eldste barna har barnehageplass.)

Samtidig med denne utviklingen er arbeidsplasser blitt flyttet fra primærnæringene til tjenesteytende næringer. I 1959 var 17,2 % av de yrkesaktive i Norge (253 800 årsverk) sysselsatt i jordbruket. I 2015 var dette tallet sunket til 1,7 % (45 900 årsverk). Og ikke mindre viktig: I denne perioden gjorde kvinnene sitt inntog på arbeidsmarkedet. I 1972 hadde 15 % av norske kvinner i alderen 15-74 år lønnet arbeid, i dag er dette tallet 65 %.

Var det utbyggingen av barnehagene som gjorde det mulig for kvinnene å gå ut i arbeid – eller var det kvinnes økende deltakelse i lønnet arbeid som presset fram barnehagene? De fleste som har forsket på dette mener det siste. Barnehageutbyggingen har skjedd for de voksnes skyld. Det måtte bli slik, for hvor skulle ellers bar-

na være når foreldrene var på arbeid? I takt med denne utviklingen er leken blitt flyttet fra fjæra, skogen, elva, gata og inn i pedagogiske institusjoner, styrt av voksne.

Da skolestart i 1997 ble framskyndet fra 7 til 6 år, ble det understreket at den frie leken skulle være viktig det første året. Det beste fra barnehagepedagogikken skulle kombineres med det beste fra skolepedagogikken. ”Det første året skal ha eit klart førskulepreg, og ein må leggje vekt på læring gjennom leik og aldersblanda aktivitetar på heile småskulesteget,” het det i Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L 97). Videre kunne vi lese: ”Opplæringa skal gi næring til leiken og leiken gi næring til opplæringa. Gjennom leik skal elevane utforske omgivnadene, arbeide med inntrykka sine og prøve ulike roller og praktiske løysinger.” Ordene ”lek/leker” forekom i alle fag (med unntak av samfunnsfag), til sammen hele 130 ganger.

4. desember 2001 ble resultatene fra de første PISA-målingene offentliggjort i Norge.ⁱⁱⁱ Det vakte stor bestyrtelse at norske 15-åringer presterte på middels internasjonalt nivå i lesing, naturfag og matematikk. Resultatene ble oppfattet som svake og skapte store avisoverskrifter («PISA-sjokket»). På en pressekonferanse samme dag uttalte utdannings- og forskningsminister Kristin Clemet: «Dette er skuffende, nesten som å komme hjem fra et vinter-OL uten en eneste norsk medalje.»

Elevenes prestasjoner ble av mange politikere forklart med at det var for mye lek i skolen. Nå måtte det bli en sterkere vektlegging av lese- og skriveopplæringen allerede fra 1. klasse. Resultatet ble Kunnskapsløftet, en skolereform som ble innført i august 2006. Kunnskapsløftet innebar en rekke endringer av innhold, struktur og organisering fra første trinn i grunnskolen til siste trinn i videregående opplæring. Ett av målene var å forbedre læringsresultatene for alle elever.

Hoppe parris. Ill. Ingolf Jektvik

Dette innebar blant annet at leken fikk langt mindre betydning for de minste elevene. I Læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK 06) er «lek/leker» nevnt bare fire ganger, mot altså 130 ganger i L 97. I L 97 ble faget «Frie aktiviteter» opprettet for 1. – 4. klasse. Det skulle brukes til lek og aldersblandete aktiviteter. Lærerne kunne selv bestemme innholdet i disse timene, som ofte ble benyt-

tet til «utedag». Med LK 06 var «Frie aktiviteter» blitt strøket – uten noen offentlig debatt.

Høsten 2008 ble den obligatoriske skoledagen utvidet. Det økte timetallet skulle «øke kvaliteten i opplæringen og gi rom for å styrke elevenes grunnleggende ferdigheter», men også «legge til rette for økt fysisk aktivitet».^{iv} I praksis har det vist seg at det økte timetallet i 1. klasse

er blitt brukt til teoretiske fag, norsk eller matematikk, og ikke fysisk aktivitet.

I Regjeringens stortingsmelding "Lærelyst - tidlig innsats og kvalitet i skolen" (2017) ble ikke lek nevnt en eneste gang!^v

Det første skoleåret er altså blitt stadig mer likt de andre årene, med formalisert opplæring i alle fag. «Det beste fra barnehagetradisjonen» er forsvunnet, og ordet «lek» er så og si fjernet fra læreplanen. «Frie aktiviteter» er borte, og skoledagen er blitt forlenget. En skole uten lek gir nok læringspress, men neppe særlig lærelyst.

I en undersøkelse utført av Respons Analyse i 2018 svarte hele 84 prosent av lærerne som alle har undervist førsteklasinger i løpet av de siste tre årene at førsteklasingenes skoledag er for teoretisk. 82 prosent mente at dagens undervisning av seksåringene har forlatt intensjonen om å hente ut det beste fra barnehagen og barneskolen. Professor Terje Ogdén, som et helt liv har arbeidet med atferdsproblemer blant barn, sier at "en av de medvirkende faktorene til atferdsvansker er at de mislykkes på skolen. Vi klarer ikke å gi dem et skoletilbud som de mestrer. De har problemer i starten, og ofte går det dårligere og dårligere". Den kjente skoleforskeren Peder Haug mener også at det er blitt for lite lek det første skoleåret etter at Kunnskapsløftet ble innført. "Jeg tror elevenes behov for å leke og bevege seg er blitt undervurdert," sier han.^{vi}

Også barnehagene er blitt stadig mer lik skolen. Det politiske ansvaret for barnehagene er flyttet fra Barne- og familiedepartementet til Kunnskapsdepartementet. "Lekbasert læring" og "veiledet lek" er de nye honnørbegrepene i for eksempel det såkalte Agderprosjektet, et forsknings- og utviklingsprosjekt som skal gi femåringer førskoleaktiviteter minst to timer fire dager i uka.^{vii} Fire

kjerneområder er blinket ut: sosial kompetanse, språk, selvregulering og matematikk. Disse fagområdene er igjen delt opp i undergrupper, som tall, måling, geometri og statistikk når det gjelder matematikk. Detaljerte planer (dagsplan, ukeplan, årsplan) lages, og aktivitetene er planlagt og gjennomført av de barnehageansatte.

Denne skolelignende opplæringen skjer under dekke av lek – og med de beste hensikter. Alle barn skal forberedes for skolen, slik at ingen blir hengende etter. Språktester og andre formaliserte kartleggingsverktøy vil blinker ut de barna som bør få ekstra oppfølging.

De fleste norske barn tilbringer i dag sine liv på tre arenaer: *hjemmet, skolen og organiserte fritidsaktiviteter*. Alle tre er planlagt og styrt av voksne. Hjemmet er i ferd med å bli redusert til transportsentral og transitthall for alskens organiserte fritidsaktiviteter, som hver for seg alle kan være positive, men som i sum blir overveldende og utmattende. Slik strupes den frie leken, et av de siste rom der barn kan være barn på egne premisser. Med tidlig skolestart, lengre skoledager, organiserte fritidsaktiviteter og en barnehage som blir stadig mer lik skolen, er jeg redd barndommen er i ferd med å bli borte.

Pedagogikkens tidsalder

Jeg gremmes når jeg hører enkelte politikere snakke foraktfullt om lek. "Vi skal ikke ha noen lekeskole," sier de – som om det er noen motsetning mellom læring og lek. Selvfølgelig lærer også barn når de leker. De lærer normer og regler: "Nå er det min tur, du begynte sist." De øver konfliktløsning når reglene skal tolkes. De lærer roller: "I dag vil jeg være politi." De lærer de gamle sangene: "Bro, bro, brille", "Bjørnen sover". De lærer "elle, melle" og noe om gjensidighet og rettferdighet. De lærer gåter: "Hvem plukker den første blomsten om

Spella Jeppe. Ill. Ingolf Jektvik

våren? Fingrene.” De lærer språk, rim og rytme: ”Dokka skal danse, klokka skal slå. Klokka skal stanse, dokka skal gå.” De øver fantasi og lærer symbolbruk, når den blå ballen er jordkloden som triller vekk fra de andre stjernene. De lærer innlevelse og medfølelse, der de ømt pleier den brune bamsen som har fått armen revet av.

Jo, barn lærer når de leker, men de leker ikke for å lære. De leker fordi det gir glede.

Dion Sommer, professor i utviklingspsykologi ved Universitetet i Aarhus, har gått gjennom 400 forsknings-

prosjekter – og slår fast at veien til barns læring går gjennom lek. «Den klokkeklare konklusjonen er at jo tidligere man begynner med målstyrt læring, jo dårligere går det med barna videre i skole og utdannelsessystemet. Det finnes en forestilling om at små barn skal kunne lære via programmer, som voksne styrer. Men små barn lærer ikke på den måten, og det skremmende resultatet er at fremtidig kompetanse innen språkforståelse, matematikk og naturfag forverres — ikke forbedres,» sier Sommer til den danske avisa Information.^{viii} Noen av undersøkelsene han refererer til viser at barna i stedet blir mindre motivert til å lære, får mer prestasjonsangst

og blir uroligere. Sommer synes det er dypt ironisk at den type tidlig innsats man tror vil gi en bedre skolestart, fører til det stikk motsatte. «Pendelen har svingt bort fra at lek er noe nyttig i forbindelse med læring, og til at man nå skal påvirke barnets intelligens og evner så tidlig som mulig. Små barn lærer ved å eksperimentere, ved å få den slags sansemotoriske erfaringer som barn i et lekende miljø får hundrevis av hver dag,» sier Sommer.

To varsellamper lyser når det gjelder barns lek i dag. Den ene viser at den frie leken skrumper inn i alle vestlige land. I USA har barn gjennomsnittlig åtte færre timer per uke til uorganisert lek og utendørsaktiviteter i dag enn de hadde for 20 år siden. Til gjengjeld bruker de dobbelt så mange timer til organiserte fritidsaktiviteter, og tida de bruker til å være passive tilskuere (TV, data, mobiltelefon, osv.) er femdoblet. Psykologer og pedagoger har lenge ropt et varsko. For konsekvensene av fraværet av spontan lek ser ut til å være alvorlige. Blant annet får ikke barna trent sin fantasi og kreativitet, deres mentale redskaper for å kunne utvikles og lykkes i livet.

Den andre varsellampen handler om overfloden av leker, spesielt de mekaniske og automatiserte. De er ofte laget av plast eller syntetiske materialer og mangler treets varme, ullens mykhet og metallens soliditet. Stadig flere leker er utstyrt med avanserte databrikker, umulig å skru fra hverandre, umulig å forstå, umulig å reparere.

Når det gjelder barns leker er jeg overbevist om at "less is more". Friedrich Fröbel (1782–1852), barnehagens far, ga barna 20 "gaver", materialer som de kunne bruke over lang tid til å bygge sin egen verden. Bare når barna bruker lang tid med en spesiell leke, kan de veve den

inn i sine fantasier og sitt eget liv. Slik at den blir der for alltid.

Lekeprodusentene spør om hva som selger. Foreldre og lærere bør spørre om hva som er godt for barna – på kort og på lang sikt. For vi skal ikke alltid gi barn det de ber om, men det de trenger.

Noen har gjennom hele livet beholdt sine barneleker som sitt kjæreste eie. Andre, som professor Arne Næss (1912-2009), finner nye leker i voksenalder. Næss fikk et varmt og kjært forhold til den rosa tøygrisen Timotei, som han fant i et utstillingsvindu i en butikk i Sveits. "Jeg falt for smilet hans. Et uimotståelig smil," sa han.^{ix} De levde, lekte og fantaserte sammen i nærmere 20 år. Arne Næss og kona, Kit-Fay, snakket med den som med et menneske, og på bilturer satt Timotei foran i bilen og så ut. "Timoteis smil viser at han forstår," sa Arne Næss.^x Tøygrisen virket positivt på den gamle mannen, satte ham i godt humør og gjorde at han også tenkte bedre. Derfor kalte han sin venn "den lille filosofen". Næss sa ofte at han hadde hatt griseflaks i livet, de siste årene til og med tøygriseflaks.

"Det er ikke jeg som har begynt å leke," sa den 90 år gamle professoren da han besøkte Nansenskolen for siste gang og veldig gjerne ville bokse og bryte håndbak med oss. "Det er alle de andre som har sluttet."

Leken og de sosiale medier

Barn vokser i dag opp i en verden der de sosiale medier river og sliter i dem. Medrivende jingler, heseblesende stemmer og korte snutter skriker om barnas oppmerksomhet. Små fingre trykker og tryller fram den ene verden mer spennende enn den andre. Ingenting varer lenge, for en annen film og et annet spill ligger

Slik lærte vi om klokka – og døgnets rytme. Foto:Kystmuseet

bare et tastetrykk unna. Lokket av stadig nye pirrende opplevelser øves de små, uten at de selv vet det, til kontinuerlig rastløshet. Det å lytte til en lengre fortelling, dveler ved en oppgave eller øve på en ferdighet blir stadig vanskeligere når hode og kropp formateres av de nye medier.

”Når vi vet at det enormt komplekse nettverk av nerveceller som utgjør store deler av hjernen endrer seg i møte med ytre erfaringer og stimuli, er det naivt å tro at denne utviklingen ikke gjør noe med barnas hjerner og formingen av deres personlighet,” sier Susan Greenfield, kjent hjerneforsker ved Universitetet i Oxford. ”Det å møte mennesker ansikt til ansikt og bygge personlige relasjoner uten skjermens beskyttende avstand, er avgjørende for utviklingen av evnen til sosial kontakt og sosial intelligens,” sier Greenfield. Hun stiller et stort spørsmål ved hvordan barn skal kunne lære empati gjennom disse mediene, der de glatte og kalde skjermene vasker vekk blikk, stemmer, lukter – kort sagt alt menneskelig kroppsspråk. Greenfield understreker at evnen til empati, til å slutte seg til hva et annet menneske føler slik at en nesten føler det selv, bygger på kroppslige erfaringer fra det virkelige liv.

Dessuten frykter hun at vi vil utvikle personligheter som vil mangle evnen til fordypning og konsentrasjon. Vi bør derfor tenke gjennom hvilket samfunn vi ønsker å leve i – og hvilke personlighetstrekk vi vil framelske, sier Susan Greenfield.^{xi}

Når vi vet at barn og unge i Norge tilbringer mange timer foran skjermen hver dag, er det ikke mer skjerm-tid, men mer menneske-tid de trenger. Samvær med omsorgsfulle voksne; øving av lesing, skriving og regning; tid til samtaler og samarbeid, til å være ute i naturen, til å male, musisere, synge, danse, spille teater. Ja, også tid til å kjede seg en gang i blant. For ”kjedsomhet er drøm-

mefuglen som ruger ut fantasiens egg”, slik filosofen Walter Benjamin uttrykte det. Kreativitet forutsetter en balanse mellom impulser, aktivitet og ro.

Naturen er den beste av alle lekeplasser. Datamaskinen kan nok forstørre støvbæreren hos en blomst, slik at den fyller hele skjermen. Men barnet kan ikke kjenne på den, ikke holde den under nesen og lukte, ikke plukke den. På dataskjermen blåser ingen vind, der ruller ingen bølger, der kryper ingen maur. Barn må få oppleve naturen direkte, få erfare at trær er til for å klatre i, sjøer for å padle på, fjæra for å utforskes – uten hjelm og knebeskyttere. Bare slik blir unger glad i naturen. Og hvis de ikke blir glad i naturen, hvordan kan vi da forvente at de senere i livet vil bruke tid og krefter på å redde den?

La barn få være barn

Den sveitsiske psykologen og biologen Jean Piaget (1896–1980), som blant annet er kjent for beskrivelsen av barnets utviklingsstadier, sa en gang at han ikke likte å forelese i USA. Etter hver forelesning var det alltid noen som stilte det han kalte ”det amerikanske spørsmålet”. ”Greit dette med de ulike stadier, men hvordan kan vi få våre barn til å utvikle seg raskere?” Ikke rart at det nettopp er i USA at datamarkedet for barn mellom seks måneder og to år er sterkt voksende, blant annet med det såkalte ”lapware” (data for fanget). Barnet sitter på foreldrenes fang og ser på en dataskjerm, der de skal lære nye ting. Disse programmene har navn som ”Baby Einstein”, ”Baby Newton” og ”JumpStart Baby”. Barns utvikling blir sett på som en konkurranse, der det gjelder å komme hurtig ut av startgropene.

Nå synes jeg å merke at ”det amerikanske spørsmålet” også stilles stadig oftere her i landet. Hvordan komme

Barneflokk på Vedøya, med Vedøyaukan i bakgrunnen. Fra venstre: Arne Wedø, Aasta Wedø (gift Storø), Otto Wedø og Emil Wedø. Bildet tilhører Frank Olsen.

tidlig i gang og lære mest mulig skolekunnskap på kortest mulig tid? Opplæring i lesing og skriving skal ikke lenger skje når barnet begynner på skolen, men bør starte allerede i to-tre-årsalderen, sier noen. Det skal begynne som lek, selvfølgelig, men pedagogisk tilrettelagt og med et dypere sikte bak. For "æille har et syskenbån i Japan, som er skolemodent før det fyller tre".

Men da glemmer vi at barn utvikler seg etter sin egen timetabell. Naturen har simpelthen laget det slik at vi må være barn noen år før vi blir voksne. Vi kan kle barn som små voksne, men vi kan ikke framskynde utviklingen av deres følelsesliv. Barn må få den tida de trenger til å være barn. Det som kan fortone seg som mangler hos noen på ett stadium i livet, kan vise seg å bli en

styrke senere. Vi bør derfor følge Piet Heins oppfordring: ”Gro i ro. Lær av trær.”

Barn må få lov til å oppdage verden uten at vi voksne kontinuerlig stimulerer, dytter, organiserer og svarer på spørsmål som barnet ennå ikke har stilt. Hva som er spennende å utforske, ser annerledes ut med barnets blikk enn med den voksnes. En alt for voksenstyrt barn- dom kan lett kvele barnets egen nysgjerrighet. Voksne skal være til stede for barnet, men ikke være barn i barnets sted.

Det fortelles om en mann som en dag så en sommerfugl som strevde for å komme ut av puppen. Han ble stående og beundre den fantastiske skapelsesakten, men etter hvert syntes han at forvandlingen fra larve til sommerfugl tok vel lang tid. Han åndet forsiktig på den, og ganske riktig, varmen fra pusten satte fart i prosessen. Det som kom ut var imidlertid ikke en sommerfugl, men en vanskapning med sammenrullede vinger.

Det var populært å leke med glansbilder

Noter:

- i Johan Huizinga: *Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture* (1938). Angelico Press, New York, 2016.
- ii Hans-Georg Gadamer (1965/2007): *Sandhed og metode* (1960). Hans Reitzel Forlag, København, 2007.
- iii *Programme for International Student Assessment (PISA)* gjennomføres hvert tredje år, og måler 15-åringers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag.
- iv St.meld. nr. 16 (2006-2007)
- v St.meld. nr. 21 (2016-2017)
- vi VGHelg, 29.11. 2018.
- vii *Agderprosjektet. Lekbasert læring*. Gan Aschehoug, Oslo, 2018.
- viii *Information*, 24. 01. 2015.
- ix Jfr. Petter Mejlænders bok *Den lille filosofen. Historien om Arne Næss og tøygrisen Timotei*. Oslo, 2007.
- x Intervju med Kit-Fay, Arne Næss' kone, i *Nettavisen*, 13.01. 2009.
- xi Susan Greenfield: *id – the quest for meaning in the 21st century*. Sceptre, London, 2008.

”Kyssa - roa”

Bansonga, banvisa, vøggsonga, vøggvisa – det var namn som vart nytta på slikt som ein song åt ongene her før i tida. Å søng åt ongan var i det gamle samfunnet sett på som ein naturleg og naudsynt del av kvardagslivet. Songane vart her nytta i ein praktisk livssituasjon. Dei kan mesta seiast å vera nytta som eit verkty!

No er vel dette noko som kan seiast om mestedelen av all folkekunst. Folkekunst er no i stor mon for brukskunst å kalla. Likevel kan bansongane koma til å stå i ei særstilling her. Medan slåttemusikken og store delar av songtradisjonen elles stort sett vart bore fram av personar med særleg givnad og ferdigheit, så var bansongane noko som mesta alle **måtte** kunna.

«Det tar på å vera banfoster», hermast det etter ei gammal bestemor. Ho hadde passa ongene medan folket var ute på onnarbeid. Banfoster var namnet på det vi i dag ville kalla banpi eller barnepike. Dette var ein jobb som før ofte fall på dei ikkje heilt gamle bestemødrene, og dei ikkje heilt gifteferdige jentene. Når det galt dei siste, så var dette ein del av opplæringa, at dei skulle kunne tøllast-med og roe ein onge før dei var rekna som ferdige til å gå ut i livet for alvor. Å **tøllast-med** tyder i denne

samanhengen: å stelle med, dra omsut for. Og det var i heile denne omsorgs-situasjonen at bansongane hadde sin funksjon.

Kva slags funksjon hadde så denne songen? Stutt kan det vel seiast at han skulle skapa kontakt mellom barnet og fostraren. Det galt å fange barnets interesse, halde ho fanga, leie tanke og handling, påverke, prege og oppdra.

No kunne vel verkemidla variere noko etter kor store ongene var. Trulig så var det vel litt tilårskomne ongar den før nemnde bestemora hadde råka ut for. Til slike krabatar dugde nok ikkje bansongar lenger. I slike høve kunne ein kanskje nytta eventyr med litt kraftig innhald, eller sterkare saker som skrømhistorier og slikt.

Bansongane hørte vel helst saman med dei heilt små, slik som namnet seier. Innhaldet i desse songane var no elles godt tilpassa denne aller minste aldersgruppa.

Stundom kan tekstane vera svært naive – ja, ikkje sjeldan heilt meiningslause. Elles er det og slik at det kan knipe med å skilje den eine songen frå den andre. Mykje av ordtilfanget ser ut for å vera flytta frå den eine til den andre etter kvart som det trongs. Kanskje var det slik at dei tok det dei kunne finne på i farten, for å få tekst og melodi til å gå så brukbart opp. Her var det ikkje snakk om nokon konsert. Det var berre den praktiske nytta som talde.

Tegning av Arnfinn Aune (2018)

"Elle melle"
Tegning av Arnfinn Aune (2018)

Og melodiane, dei var no eit kapittel for seg sjølv. For det meste kunne ein vel her snakke om variantar kring to eller tre hovedmelodiar, som var sams for heile distriktet. Den personlige fridomen til å variere var heilt uhemma også her. Og det heile stod og fall med ho eller han som song. Til dømes så kunne songaren godt finne på å bynne i dur og slutte i moll, eller omvendt - alt i same songen.

Likevel må ein vel tru at ord- og meloditilfanget i all sitt rotete einfald, inneheldt akkurat dei nøkkelorda, med akkurat dei tonane som skulle til for å fange ein liten barnetanke, roe og trøyste, eller skape glede og tilknytning til det miljøet som ho eller han etter kvart skulle bli ein del av.

Somme av songane kunne og bli nytta til enkle spel- og leikerørsler som til dømes Ride, ride ranke eller Ri, ri håmann. Barnet satt da på kneet og hufsa og rei med-an ein song attåt, eller ramsa opp utan tone. Det var og rodd mykje. Både «Ro, ro Bakkaskjær (Fiskeskjær)» og «Ro,ro på vikja». Ein satt da gjerne på golvet eller omskraves på eit par krakkar eller ein benk, heldt kva-randre i hendene og rodde av alle krefter. «dessa, dessa dåga» var ein annan leik. Den vaksne satt da med eine beinet slengt over det andre, og med barnet omskraves over vrista. Ein kunne huske opp og ned og til sides. Huskinga auka i takt med songen, og det enda gjerne med ein flygetur inn på fanget hans far. Å jau, det var no ikkje så verst å vera barn i gammal tida, heller.

Men så hende det at det kom sjukdom inn i bildet, og el-les plagar av ymse slag. Langt kunne det vera til dokter, og medisinskapet var vel heller ikkje alltid så rikhaldig. Da var det reint utrolig kor det hjalp både mot tannpine og ørsting og elles all verdas plagar om ein kunne krabbe opp i fanget åt ho mor. Og så la ho mor munnen heilt nedåt kinnet eller øret og song og song.

Utanom dei songane som alt er nemnt, så kunne det syngast om Reven og lammet, om katta eller kråka. Krå-ka hadde no forresten ein forbausande stor plass i repor-toaret: Kråka satt i Sanda, Kråka satt i tollan topp, Krå-ka satt på stabburspinn. Songen enda ofte med at barnet skulle få noko godt: Sukker og fiken, Sukker og kringel. Eller nye hossa og nye sko. Svært ofte sluttar songane med at ein skal dra åt han pappa, leit opp 'n pappa sin. Han pappa var vel i havet på fiske det meste av året, slik dei fleste av karfolka elles her ved kysten. Derfor var han nok ein saknan person, ikkje berre for barnet i vogga, men kan hende like mykje for ho som song.

Av ein eller annan grunn har det vore vanlig at nedso-vingsprosessen av barnet har vore omfatta med ein

særlig romantisk glans. Trulig kan det vera dyrkinga av vuggevisen som konsertnummer som har vore med på å skape denne glorien. I røynda er det imidlertid slik at det er svært vanskelig å skilje den eine songen som vøggvis framfor den andre. Som oftast så var det ikkje verken teksten eller melodien som avgjorde bruken. Det var heller syngemåten.

Det var no heller ikkje berre i vogga at barnet vart søvd ned. Det kunne like gjerne skje at det vart byssa til søvns på fanget åt mora. Det kunne og vanke ein tur att og fram på golvet. Eller om ein var rettelig heldig, så kun-ne ein få sitte i gyngestolen åt ho bestemor eller han bestefar.

Om vi no likevel skulle ta for oss denne nedsøvinga og voggetradisjonen, så synest det rettast å bynne allereie med klargjeringa for vogga. Klargjeringa kan vi seie tok til når barnet småtrøytt og litt grinåt vart tatt opp på fanget for å stellast. Stellinga omfatta både avkledning, vasking og mating, og heile tida vart det prata og dulla med barnet. I det heile kan det snakkast om fysisk og psykisk klargjering for kvila og sømnen. Det vart snak-ka om kor trøytt barnet var, og vogga vart nemnt: Den gode, varme vogga som stod og venta.

Under det heile smaug songen seg ut og inn av sam-talen. Litt prating, litt leiking og litt song. Songen og leiken trappa seg gjerne ned etter kvart mot eit logna-re leige. Og når så ongen omsider låg i vogga, god og varm og mett, da kan ein vel seie at det var duka for den eventuelle vuggevisa. Både ord og tone kunne vera den samme som det som var nytta heile tida, men takten og syngemåten var no dempa heilt ned, klar til den siste vesle smetten inn i draumeland. Mjuk og logn, og ofte svært vemodig: «Kyssa roa, kyssa roa».

Songar og rim frå Furuvika

Etter Helga Paulsen (1895 – 1963)

Edvard Langset (1867-1924) frå Langset i Straumsnes, no Tingvoll på Nordmøre, var forfattar, lærar og folkeminnesamlar. Han var statsstipendiat frå 1917. På somrane reiste han mykje rundt på bygdene og samla folke-minne, og sommaren 1923 var han på Hitra.

Her møtte han Helga Paulsen, 28 år gammal. Ho var gift med Robert Paulsen, og på denne tida budde dei i Dolm sokn, kanskje på Vikstraum. Helga var fødd i Furuvika i Kvennværet, og frå mor si, Beret Maria Olsdotter Furuvik (1857-1931), hadde Helga lært mange songar, rim og regler. Dei fekk ho god nytte av, for Helga fekk etter kvart seks ungar sjølv. Helga og Robert kjøpte Sør-Håvika ved Straumfjorden i 1930 og slo seg ned der.

Robert var snekkar. I sin ungdom gjekk Helga på Fredly ungdomsskole på Strinda, og ho var vant til å skrive. Edvard Langset prøvde å få Helga til å skrive rima og songane ned på kvennværsmål, men det var ho ikkje vant til. Derfor vart det ei blanding av dialekt og bokmål, akkurat slik du kan lesa det her.

Likevel: Det er ein liten skatt frå langt tilbake i tida Helga Paulsen har gitt oss:

Helga og Robert Paulsen 1920

RÆVEN GIKK PÅ SETRA

Ræven gik på setra
Fikk han hør et lite lam som gråt.
«Ti e stil, du lite lam!
Eg skal visa den veien fram
te a mor di.»
«Nei,nei, det gjer du ei.
Du bit nu meg i bogen,
så bær du meg te skogen;
så legg du meg på en liten sten,
så peller du av mine små ben,
så dilla du di rompa.»

KATTEN PÅ TAKE

Katten sad på take,
ropte på sine døtre,
så kom de sligt eit vinterveir,
«Huttu, tutru, mine føttre!
Jei får vel reise til Danmark,
kjøpa så for ei halamark.»
Brisk, brask uti bromma,
fire muser gik rundt i dans,
så hele jora ho dunra.

RO, RO PÅ FJORA

Ro, ro på fjora,
dra sein den stora,
dra 'n opp me lever og rågn,
salt 'n i tynna og før 'n te Skågn,
der skal vi brygga og baka,
den store julekaka.

RO, RO RASTA

Ro, ro rasta,
kjøpa sei og salta,
i mårra kjem han papa heim,
med to feite galta

RO, RO TIL ENGELANN

Ro, ro til Engelainn,
kjøpe bånna pælebainn,
nye håssa,
nye sko,
så skal bånna ut å ro,
leit opp 'en pappa sin.

RO, RO ATT OG FRAM

Ro, ro att og fram,
bøi på ryggen som en mann;
ser at skjippa i have går,
ser at segla i tåppen står,
så segla vi ut,
så segla vi inn,
for en god noravinn,
men sukker og fiken til barna.

INN KOM KUA

Inn kom kua
og inn jet,
kall'n han vogga,
ungan skrek.
Grisen grynta,
porka kven;
skuggen han gik,
og månen skjen;
Ola spella på fela.

Helga Paulsen (1895 - 1963)

RO, RO BAKKESKJER

Ro, ro Bakkesjer,
mange fiska fikk du der?
En til far,
en til mor,

en til søster,
en til bror,
to til den som fisken drog,
med golsnora
på fjora.

RO, RO PÅ VITJA

Ro, ro på vitja,
sjå ætti om hysa vil bita!
Innå hysa,
innå sei,
ror så leng, te kjærringan bli lei,
ingen ferskfisk på bore.

HAVMANDEN

Helga fortalte at mora hennes, Beret Furuwik, kunne mange vers av denne visa, men ho Helga mintes ikkje fleire enn to.

O Agnes, o Agnes, kjer datteren min!
hvorfor er du blevet så blek om din kind?
O hei, å hå!
hvorfor er du blevet så blek om din kind?

Jeg var med den havmand på syvende år,
Og født ham sønner syv i hans gård.
O hei, å hå!
Jei fødte ham sønner syv i hans gård.

LITA KARI MI

Lita Kari mi!
så lita som a va!
Lokka en kall
i frå Hallingdal,
me hest
og me prest,
me sølvknappa vest,
me fir og tyve jøsvin
te skrivar'n sin.
Koka en grøt,
smørøie fløt.
Kasta gryta borti kråen,
skålen der oppå.
Dampen går lad,
hustrua rår.
Inn kjem han Ola
med sitt bruna blanka skjegg,
sto å mala på en vegg.
Talla te 'n Ola,
talla te 'n Per:
verten i huse kom rijan gjenum porten;
kaste en sten,
daganes dag,
så mått vi all sammen storfliir.
Ha, ha, ha.

Symaskina

Som de fleste ungene på Hestvika på 1960-70 tallet vokste jeg opp med en far som var sjømann. Det betydde lange perioder med fravær, men hyggelige hjemkomster da det kunne vanke noe nytt. For den som hadde eldre søsken – og eldre søskenbarn var det ingen selvfølge å få noe som ingen andre hadde eid før deg. Ski, skøyter, kjelker og sykler var som regel godt brukt og kanskje inne i den siste fasen før kasting før den kom til deg. Derfor var lykken stor da en fikk noe helt for seg selv – en liten skatt som var bare var ens egen. Nettopp en slik skatt fikk jeg da jeg var rundt 7-8 år.

Dukkeklær. Foto: Dino Makridis, Sverresborg Folkemuseum

Pappa var påmønstret en Bachke-båt, kanskje var det M/S Rissa. Turen denne gangen gikk nordover til Murmansk i Sovjetunionen eller Russland, som blir en riktigere betegnelse i dag. Byen har den eneste isfrie havnen i Nord-Russland og både var og er et naturlig knutepunkt for handel og sjøfart. Den gangen var det neppe noen særlig mulighet for å gå på land og handle. På 1970-tallet var landet lukket bak det Winston Churchill kalte jernteppet. Så hvordan pappa fikk handlet leketøy til jentungen hjemme på Hitra er ikke godt å si. Trolig var det agenter som hadde noe å tilby, for den som kunne betale i utenlandsk valuta. Hjemme fikk vi vite at han skulle komme oppom Hestvika en tur før de gikk videre. Det ble bare et kort opphold, så ikke sikkert han rakk å komme hjemom. Det betydde at jeg hadde

liten og ingen forventning om at det skulle vanke noe i det heletatt.

Overraskelsen var derfor stor da jeg våknet og fant en brun pappeske foran senga. Jeg hadde aldri sett noe lignende og lurte fælt på hva dette kunne være for noe. Leking med dukker og dukkeklær var en aktivitet, som tok mye av min fritid. Masing om nye dukkeklær og om det ikke gikk an å få noe av restene igjen etter søm til resten av familien var kanskje utslagsgivende for pappas innkjøp. Da jeg kom meg opp av senga og fikk undersøkt pappesken, så jeg hva det var – en symaskin, som atpåtill virket!

Symaskina. Foto utlånt av Bente Heggvik.

Den er 26 cm lang og 12 cm bred, vekta kan anslås til 3-4 kg. Utført i solid heltre og sovjetisk stål. Finnes ikke spor av plast og lettvinde løsninger. Den er laget for røff behandling og for å vare – kanskje i flere generasjoner. I den lille luken, man kan oppbevare ekstra nåler og tråd, ligger ennå produksjonslappen. Ikke godt å si hva dette betyr, men antar at den ble laget 16.12.1969, men resten blir bare gjetninger. Kanskje heter den Liten Symaskin? Noe særlig mer har jeg ikke klart å finne om opprinnelse og produksjon. Ved å google på nettet ser jeg det er en del lignende maskiner i omløp i Norge. Så den ble kanskje masseprodusert, om ikke til eget lands unger, så kanskje som suvenir for salg til utlendinger.

På Hestvika var det en frøken som fikk det travelt med å sjekke gjennom alt jeg kunne finne av stoffrester og knapper. Nå skulle det da endelig bli sving på garderoben til dukkene. Noe særlig stor produksjon ble det ikke. Kanskje var symaskina ansett for å være litt i råflotteste laget for en 7-8-åring. Kanskje var det pågang fra yngre og eldre søsken om å få låne, noe de sikkert ikke fikk. Kanskje ble symaskina satt vekk for ikke å bli ødelagt eller for å bevare husfreden. Ikke godt å si hva som skjedde, den havna iallfall på kvisten hjemme i Hestvika. Gjensynsgleden ble stor da jeg fant den igjen i godt voksen alder. Den står til daglig på stas øverst i bokhylla. Den får minne om en tid da verden var annerledes – både i det store og i det små.

Songar, rim, regler og ramser

Det fins eit utal med songar, rim, regler og ramser som dei vaksne og ungane brukte i leiken gjennom dagen eller etter at leiken var slutt om kvelden. Mange av dei har små og større variasjonar frå ei grend til ei anna, generasjonar imellom og over tid, og ofte vart dei blanda i hop.

Både ungar og vaksne song det slik dei kom på, trekte frå og la til. Kanskje retta dei på kvarandre eller tilpassa rim og ramser etter situasjonen, det var lov og ofte nødvendig. Likevel var det alltid nokre grunnelement i dette materialet som stod fast og ikkje let seg rokke ved. Det er derfor vi kjenner dei att over tid.

Her er ei samling med songar, rim og regler frå ulike delar av Hitra. Dei er samla og skrivne ned av fleire og er å finne i samlingane til Kystmuseet.

Songar

SOLLA, ROLLA

Solla, rolla, lite goll,
slik ska vi ha stua foll,
kjøkkenet og kammerset,
og haugen oppå loftet,

GEITA SATT I BAKKAN

Geita satt i bakkan,
kvesta kvest og batt opp ris.
Kom ein bamse lakkan.
Han va vis, og han va vis

«Ka ska du gjera med kvestan,
mi gode geit, mi gode geit?»
«Dem ska æ gi åt små drengan,
som du vel veit, som du vel veit.»

«Ka ska no drengen med riset,
mi gode geit, mi gode geit?»
«Det ska vi rise bamsen med,
som du vel veit, som du vel veit.»

Da vart bamsen sint og villa ta geita.
Men geita ho stanga bamsen utafor eit flaug.
Og geita ho dansa når bamsen låg dau:
«Hei, te dunderers med bamsen», sa geita.

KYSSA, ROA BANET

Kyssa roa banet,
læmsa legg på jarnet.
Gryta heng på skjerdingsstaur,
koke fullt tå rømmegraut
:/: åt det litje banet :/:

Kyssa, roa banet,
læmsa låg på jarnet,
pappa står og stappe konn,
mor ho bles i fagert honn,
søster ho sett på bordet,
syr på gullsnore åt broren,
broren han går i hauan,
leite opp geiten og sauau.
E dem grå,
så lætt dem gå.
E dem kvit mellom honna,
så kjør dem heim te bonna.

DESSA, DESSA DÅGA

Dessa, dessa dåga,
kjerringa venta måga.
Venta eitt år,
og venta no to,
venta alt meda væla sto,
men ingen måga kom det.

KRÅKA SETT SEG PÅ STABBURSPINN

Kråka sett seg på stabburspinn,
såg seg så langt uti vestavind.
Sjer du skipa som i havet går?
Sjer du segla som i toppen står?
Å hei og hå, du vestavind,
i morra kjem skipa på hamna inn,
med sukker og klenger åt bonna.

Harald Johnsen i 1924. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær

RO, RO PÅ ÆSSJE

Ro, ro på æssje,
båten han va tå flæssje,
mastra va ein pølsepinn,
sæggle det va tå korveskinn.
Sægla vi ut og segla vi inn
Sægla vi åt 'n pappa din
Langt, langt borti aska

KJERRINGA HO STONNA

Kjerringa ho stonna,
for ho hadd no engen unga.
Så fann ho sæg ein kukalv,
den likast som ho fonna

Suderulla langskankan, langskankan,
Suderulla langskankan, langskankan min,
song kjerringa.

RO, RO

Ro, ro på vika,
sjå ette om hysa vil bita.
Ittjnå hys og engen sei,
Ro og ro te kjerringa bli lei.
Itjnå færskfesk på bordet

Trall lalla la, lalla lall lall la
Trall lalla la, lalla lall lall la

Ro, ro te kjerringa bli lei,
Engen færskfesk på bordet.

Ro, ro åt Engeland.
Kjøpe ungan pærleband,
nye hossa og nye sko,
så ska banet ut og ro.
Leit opp 'n pappa sin,
leit opp 'n pappa sin, ja

Trall lalla la, lalla lall lall la
Trall lalla la, lalla lall lall la

Leit opp 'n pappa sin,
leit opp 'n pappa sin, ja.

Ro, ro åt byn.
Kjøpe erter og gryn,
kveitmjølssbolla og rusinerkak,
mykky, mykky julemat,
og sukker og fiken åt bonna

Trall lalla la, lalla lall lall la
Trall lalla la, lalla lall lall la

mykky, mykky julemat,
og sukker og fiken åt bonna.

LANGSKANKEN

Det var ein gang ei kjerring som ingen barn hadde.
Så tok a sæg ein soplime og la i si vogge.
Å suderude langskanken, langskanken min.

FINNKALLEN

Det var ein gang ein finnkall
som bodde oppi Lappland,
mellom fjæra og stein,
der han hadde sine rein.
Denne visa ho e itj lang,
derfor søng vi a ein te gang.

RETT NO KJEM BRURA

Litje Olamann,
spella lite grann,
rett no så kjem ho brura.
For brura ho e ung,
og krona ho e tung,
og brurpian e forlora.

KATTA RODD SÆ SÅ LANG EIN ROR

Katta rodd sæ så lang ein ror
fram unna bordet og omkreng ein stol,
tala te sine døtter:
«Frys de på dokkes små føtter?»

«Kom så ror vi ned åt Danmark.
Så kjøpe vi der for ei halvmark
hossa og sko te mine døtter,
så dem itj frys på sine føtter.»

Rim og regler

Anne-Marta Lia

Anne-Marta Lia
rent sæ på skia,
skia va glatt,
og Anne-Marta datt,
med nøkkelhonka langt ned på sida.

Ola dilt

Ola dilt, Ola dalt,
Ola spikkjesild og salt,
Ola mæ – hæ – hæ

Ola mækk, Ola dækk,
Ola skinnfell i ein sækk,
Ola hæ – hæ – hæ

Å leike bryllup var populært, først og fremst blant jentene. Ofte vart det problem å finne brurgom til desse bryllupa. Gutane ville ikkje. Så var det å lure ein liten ein, kanskje ved hjelp av eit drops eller eit glansbilde. Ei halvvaksten brur og ein liten tass til brurgom var ikkje optimalt, men det fekk klare seg. Sjølve vigselritualet gjekk ofte føre seg atmed ein stor stein. Det skulle førestille kjerka. Brur og brurgom var pynta ofte både med slør og hatt, og presten kunne ha både krage og kappe. Og med djup stemme messa presten:

Kjerringa datt i dammen.
Mesta hårkammen.
Fred være med dokk all sammen.
Amen.

Og dermed var dei gifte.

Ri ri

Ri, ri, ri
te Kongsgårn for å fri.
Kongen va itj heime,
frua satt og baka.
Sport vi om å få smaka,
drog ho oss under øret med kaka.
Bau oss så ut å kjøre på føret,
kjaurd vi over både berg og bakka,
slo både ræv og nakka.
Og hadd no ræva vore tå glas,
så hadd ho no gått i tusen knas,
men ræva ho va tå kjøtt og blod,
deffor gjekka a berre medt i to.

Tenn ti ljøs

Tenn ti ljøs
Gå åt fjøs,
Sjå om kua ha kalva.
Kua ha kalva svart ein kalv,
kalven dansa,
rompa slong,
presten gråt
og budeia song.
Og det va ein underlig kjerkegong.

ABC

A-B-C-D-E-F-G-H-I-J-K
krilla,
får æ itj supa,
så et æ itj silda

Teppe teppe tue

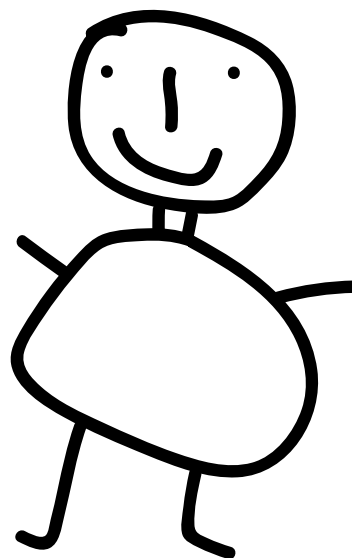
Teppe teppe tue
Moder var en frue
fader var en herremann
broder var en spillemann,
spellede så lenge på strenge.
Strenge kostet penge,
penger var i pungen,
pungen lå i lomma,
lomma var i buksa,
buksa lå i skrinet,
skrinet var i kista,
kista var i kjerka,
kjerka stod i Amsterdam,
i Amsterdam i Holland.

Han Ola satt på taket

Han Ola satt på taket,
han Ola ramla ned,
han Ola, stakkar, slo ihjæl sæ,
og det va det.

Bake kake

Bake kake søte,
dyppe den i fløte, så i vann,
så kommer det en gammel mann,
som vil kaka prikke
med ei lita gullstikke.

Punktum punktum

Punktum, punktum, komma, strek,
sålles kom'n Per te værs (vars = verden).
Strek og strek
og mage stor,
sålles kom'n Per te jord!

Grisevise

Min far han har tre lystige griser,
en grå, en blå og en som han ikke viser
Denne visa var ikke lang,
derfor tar vi den nok en gang:
Min far han har tre lystige griser,
en grå, en blå og en som han ikke viser.

En gul knapp

En gul knapp.
Virre, virre vapp.
Du slapp!

Hoppe sa gåsa

Hoppe sa gåsa,
Danse sa reven.
Så hoppe vi,
så danse vi,
så sett vi oss ned,
en – to – tre.

Tær og fingre

Tetil, Tåtil, Tillerot,
Neggelfru og Storegubben Hesten

Tommeltott, Slikkepott, Langemann,
Gullebrann og Lill Petter Spillemann

Klappe, klappe...

Klappe, klappe søte
Dypte den i fløte.
Først i sukker så i vann.
Så kom det en gammel mann
som kaken ville prikke,
med ei lita gul stikke.

Per Anker

Hvem er det som banker, sa Per Anker.
Det er min kone, sa Per Lone.
Hva vil hun, sa Per Lund.
Kjøpe løk, sa Per Høk.
Hvor mange, sa Per Lange.
En, to, tre, fire, sa Per Lire.
Det er nok, sa Per Kokk.

Eventyr

Det var en gang en mann som het Even.
En dag så møtte han en kone som het Tyr.
Sammen ble de Eventyr!

1801 – 1810

1801 vart hain gammel-Hans klein
1802 vart hain gammel-Hans god
1803 fikk hain gammel-Hans gle (glede)
1804 fikk hain gammel-Hans flir
1805 vart hain gammel-Hans slæm
1806 spøtta gammel-Hans ei klæks
1807 vart hain gammel-Hans slu
1808 satt gammel-Hans på pott
1809 vart hain gammel-Hans fri
1810 va ailt forbi.

*Ellen Marie Wessel Skarsvaag – foto tatt
ca 1910. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær*

Telleramser

Ælle mælle
deg fortælle,
skipet går,
ut på hår,
ribby rang,
to i spann,
snipp, snapp snute:
Du er ute.

Ælle melle mura.
Du e sura.
Ælle melle må.
Du ska stå.

I si doddo mi,
effa lara,
potti sara
kribo krabo
kattelabo
oron doron dois:
Fri!

Ellinga, vellinga, Vat'landsguten (*Bakklandsguten*)
slo til kjærringa medt på truten:
Det skal du ha ditt gamle troll,
for det du itj kunn tel te tolv:
1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12.

*Ei lita jente i finstas.
Foto utlånt av Bernt Fjeldvær*

Gåter

Det står ein mann i bakkan
med raudt hår i nakkan.
Tistill du som veit det.
Namnet ha æ sagt
Svaret: Tistel

Han Jåmæ og 'n Slåmæ
satt oppi eit tre.
Han Jåmæ datt ned.
Ka heitt han
som satt igjen, du?
*Om ein da svarte «Slåmæ», så fekk ein seg ein kjatring
eller ei ørteve.*

Voggesong

Voggesongane song dei når barnet låg trygt i vogga eller i senga si. Stille og vart, med låg stemme og med melodi i moll, skulle voggesongen løfte barnet frå leik og liv og inn i sømnen. Denne songen vart sunge ein stad på Hitra på slutten av 1920-åra.

Sov du søtt, min egen skatt,
mor er ved din side.
Om ditt leie vil i natt,
våke engler hvite.

Når du engang bliver stor,
og du ut vil drage,
send da tanker til din mor,
som er her tilbake.

Ligg kun rolig i din seng.
Mørkt det blir bak rute.
Bed da først en bønn, min dreng,
for din far der ute.

Langt herfra på bølgen blå
seiler nu din fader.
Send nu tanker hjem til oss,
som er her tilbake.

Karl Mastad i 1919. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær.

Den vesle jenta på Stora

Jeg sitter utenfor Oliverstua på Stora. År og dato er uvesentlig. Blikket glir nedover grønne gjerder. Sauer som gomler gras. Lam som springer maraton. Etter femti år i dvale, er det igjen liv og røre på Stora. Jeg er den siste som ble født her, "den siste storaværing". Det forplikter.

Blikket glir utover sandvalen mot skjærene og videre utover den blikkstilte fjorden. Alt faller på plass. Jeg er der jeg hører hjemme. Jeg sklir inn i barndommens rike.

Jeg lukker øynene og ser en liten jente med sløyfe i håret. Hun er kanskje 4-5 år. Hun er alene. Ingen andre barn, ingen voksne. Hun sitter på huk og graver i sanden. En stor sandval med masse sand brer seg ut rundt henne. Det er fjære sjø og sandvalen er enorm, en hel verden. En verden full av spennende ting, steiner, skjell, tang, tare, krabber, sneglehus med og uten innhold. En dag blir alt dette til en stor bondegård, en annen dag et slott med prinser og prinsesser. Bare fantasien setter grenser. Det fine er, at under slike forhold har fantasien sjelden grenser. Alt er mulig.

Sandvalen er hennes barnehage. Ingen barnehagetanter eller onkler, ingen andre barn, ingen voksne, bare den lille jenta. Hun spiller alle rollene selv, prins, prinsesse, konge, dronning, bonde, grøftegraver, byggmester. Alt

Tankefull sitter hun i «dissa si» heime på Stora, midtveis i 1950-åra

er i regi av henne. Det finnes ingen grenser i hennes hode. Sanden formes til hus, fjøs og slott. Skjellene er kyr, kalver, hester, griser, høner og sauer. Steiner blir gjerder, blomster og gras blir trær og planter.

Hun snakker høyt. Hun er stemmene til alle personene som bor på gården eller i slottet. Alle har hver sin stemme. Ingen utenforstående hører henne. Alle er opptatt med sitt. Det er kanskje tid for potetsetting, grasslått eller innhøsting. Det er alltid noe som foregår på en gård.

Dagen går fort.

Sakte, men sikkert, som amen i kirka, kommer floa og skyller alt vekk. Hennes fantasier viskes ut av sjø og vind og forsvinner inn i drømmeland. Men hun vet, at neste dag er det rom for nye drømmer og fantasier.

Den lille jenta er meg.

Plassen er Stora for ca. 65 år siden.

Det er midten av september, 20 grader og blick stille sjø. Jeg sitter i båten ved flytebrygga på Stora. En kopp kaffe i den ene hånden, en brødskeive med Ha-På i den andre. Det smaker godt etter en tur på øya som resulterte i et par liter tyttebær.

Blikket faller på farfars bryggehus. Det er gammelt og falleferdig. Her barket han garn og nøter i en stor jerngryte. Farfars never var også brunbarket. Farfars never var store. Steinbrygga klorer seg fast i terrenget. Den har sett sine beste dager. Den synker mer og mer sammen, år for år. Alt er bevis på forfedrenes slit for å brødfø familien. Jeg kjenner takknemligheten sige innover meg. Takknemlighet for at jeg tilhører denne plassen. Takknemlighet til mine forfedre som gjorde det mulig for meg og mine etterkommere å oppleve friheten og nærheten til naturen her ute. For oss er dette sjelebot, for dem var

det blodig alvor. Tilhørigheten til plassen og respekten for forfedrenes slit, er en del av vår arv. En arv, vi så langt det er mulig, skal hegne om. Både min mor og min far har sine røtter her. Mine foreldre, besteforeldre, oldeforeldre og tippoldeforeldre har satt sine spor her. Nå er det min tur. Mine spor kan bli avgjørende for hvordan de neste generasjonene vil forvalte arven.

Det er sent på ettermiddagen, sola står lavt. Sollyset flyter over sjøen, refleksjonen på den stille sjøoverflata er skarp.

Jeg lukker sakte øynene og lar tankene vandre. I sollysets dis trer den lille jenta frem på kaikanten. Håret er rufsete, sløyfa sitter litt skjevt, men henger fremdeles med.

Hun er alene. De små nevene har et godt tak rundt fiskestanga. Ikke en slik stang som ungene har nå til dags, med snelle og nylontaum, som de kan slenge 20-30 meter utover sjøen. Nei, hun har laget stanga selv, av ei grein fra ei rogn. Rogna er myk og egner seg godt til fiskestang. Hyssing har hun fått av farmor og en knappenål av mamma. Nålen blir formet til en angel og festet på hyssingen som blir festet på greina. Buhunder samles og knuses. Innmaten blir agn. Kumorten biter villig. Den spreller vilt rundt på kaia, men får ingen medlidenhet. Dette er dagligdags. Det er tid for flekking. I hånden holder hun en liten kniv med svart skaft. Kniven har hun fått av farfar. Det er en liten tollekniv, en "muse-

Kniven som Olga fikk av farfar Laurits, - en «musegjeller».

gjeller”. Fisken flekkes og legges lagvis i en blikkboks. Salt strøs mellom lagene. Dette kan hun. Hun har lært av farfar. Farfar kan alt om fiske og redskap. Familiens ve og vel er avhengig av hans innsats og kunnskap.

Farfar er alltid i farta, men snill og tålmodig. Han har mange gjøremål i løpet av dagen, men vet å utnytte en rolig stund til en liten blund på øyet. Når middagen er fortært, glir øynene lett igjen. Farfar knepper hendene i fanget og rugger stille frem og tilbake på trebenken. Mamma rydder lydløst etter middagen. Hun glir forbi som en skygge på det lille kjøkkenet. Farmor har forlatt rommet. De vet at farfar trenger denne duppen. Jeg sitter stille ved farfars side til han åpner øynene. Han stryker meg lett over håret med den store neven sin. Til slutt samler han håret bak ørene mine. Jeg liker ikke å ha håret bak ørene, men sier ingenting. Disse stundene er hellige. Når jeg lukker øynene, kan jeg ennå kjenne farfars nærvær.

Lange somre med solskinn hver dag, er det som sitter igjen i mitt sinn.

Mine barndoms vintre på Stora på midten av femtitallet, var snøfulle.

Jeg hadde ikke all verdens utstyr, men min bror hadde en kjelke. Når han ikke var til stede, hendte det at jeg tyvlånte den. Ski og skisko var noe som ikke eksisterte. Men mamma visste råd. En gammel sildtønne måtte ofres. Bindinger ble til av tau. Bindingene ble festet med kjenger på tønnestavene. ”Skiene” ble smurt med rester av stearinlys fra juletreet. Støvler var det eneste fottøyet vinters tid, så de fikk også duge som skisko. Kan vel ikke si at det gikk så det suste nedover bakkene, men jeg var fornøyd.

Jeg lukker øynene og forsvinner inn i den lille jentas verden. Den røde topplua danser opp og ned bortover den snøkleddede bakken. Lua gjemmer på en liten hem-

Snørik vinter på Stora, - syvåringen prøver nye ski og beksømsko.

melighet, en rød sløyfe, eller kanskje er den hvit. Jenta strever seg sakte, men sikkert fremover på tønnestavene, mot hva som enn måtte være hennes mål.

Syv år gammel fikk jeg nye ski og beksømsko. Begivenheten ble foreviget av min onkel.

Vinteren besto, som rimelig kan være, av mer innetid enn sommeren. Men jeg kan ikke minnes at jeg kjedet meg av den grunn.

Farfar var en fantastisk eventyrforteller. Han kunne alle de gamle, kjente eventyrene. Men tro ikke at han satt hele vinteren med meg på fanget og fortalte eventyr. Å nei, om vinteren skulle det produseres hauger med nøter og garn.

Jeg lukker atter en gang øynene og ser jenta, med sløyfe i håret, høyt opp på garnstabelen. Selv om hun har hørt eventyrene mange ganger, er hun like spent hver gang. Det handler om troll og tusser, prinser og prinsesser. Og selvfølgelig om fattiggutten som vant prinsessen og, om

ikke hele, så i hvert fall halve kongeriket. Hun sitter stille som en mus. Kanskje mer fasinert av farfars fortellermåte enn eventyrene. Han er dypt konsentrert om garnbindingen. Garnnålen brukes med sikker presisjon. Han er ingen nybegynner i dette faget. Samtidig flyter eventyrene jevnt og trutt ut i rommet. Innimellom må han ta noen små pauser i eventyret, for å sjekke at alt stemmer med garnet. Det fasinerende er, at han slutter ikke å fortelle. Han putter bare inn noen "pauseord": "åsså ska du hør, åsså ska du hør".

Parafinlampa står ved siden av farfar, så han skal se arbeidet sitt. Der hun sitter høyt oppe de ferdige garna, er det skomt. Eventyrstemmen til farfar forsvinner sakte, men sikkert inn i lyset fra parafinlampa. Det er trygt og godt å sovne på farfars garnhaug.

Jeg var 8 år da vi flyttet fra Stora. Det var mye annet som skjedde i livet. Den lille jenta, ble i mange år gjemt langt bak i hjernebarken. Men hun forlot aldri hjertet. I de siste 20 årene har hun kommet nærmere og nærmere.

Jeg arvet et av brukene på Stora. Mine forfedre gjorde det mulig for meg å videreføre mine bånd til denne vakkre øya, til mine etterkommere.

Huset som går under navnet Oliverstua, vender ned mot sjøen. Det er en fantastisk utsikt over Trondheimsleia. Svære turistbåter sklir omtrent over kjøkkenbordet. I min barndom var Stella Polaris et guddommelig skue. I dag kunne hun ha fungert som lettboat for disse monstrene. Jeg har fremdeles størst sans for Stella Polaris.

Fra kjøkken og stuevindu, kan jeg skue ut over sandvalen. Mye av sanden er vasket bort. "Ryggen" er flyttet et

Idyll på Stora. Sjøen, sjølukta, fjæra, sandvalen og sauene som beiter på marka og i strandkanten. Minnene strømmer på.

godt stykke nordover, og store steiner blottlegges. Sørvesten har satt sine spor.

Sauene beiter fredfullt på jordet ned mot stranda. Enkelte ganger tar de seg en avstikker ut på skjærene for å spise tang og tare. Stora har alt de trenger. Sauene er alfa og omega for miljøet på Stora. Gjennom dem holder vi gras og buskas i sjakk, slik at vi kan holde flåtten på avstand. Sauene er limet i det meste som foregår på Stora.

Barn og barnebarn koser og leker med sauer og lam. Det plukkes skjell og graves i sand. Det er liv som gror og blomstrer over alt. Dette er mitt bidrag til de neste generasjonene. Smått i den store sammenhengen, men stort for den lille jenta på sandvalen, og forhåpentligvis for hennes etterkommere.

Oppvekst og leik på Fjellværsøya

Denne artikkelen inneholder glimt fra oppveksten til tidligere generasjoner her på øya, med hovedvekt på 1940 – 60 tallet, og hovedsakelig fra Rekxa og Fjellværområdet hvor jeg selv vokste opp. Den gang var det ikke så mye annen moro enn det de laget selv. Den gang var «skjermtid» et ukjent begrep. Fantasien stod derimot ikke tilbake for noe, og barna fant på mye rart.

Vinterleik før

Før i tiden hadde de faktisk snø om vintrene, så det var gode forhold for å gå på både ski og skøyter. I årene rundt 1900 var skiene ganske forskjellige fra våre dagers ski. Stort sett var det heimelaga saker ungene på Hitra brukte. Skiene var ofte veldig breie og veldig lange, og bindingene kunne være alt fra noen lærreimer til ordentlige bindinger. Før de ble satt bort om våren, pleide folk å binde skiene sammen med en treklosse mellom undersidene, ellers mistet de fasongen og spennet. Selve skituppene måtte også spennes opp av og til, så ikke «brettet» mistet bøyen. Når det nærmet seg vinteren måtte skiene prepareres. Skiene måtte tjærebres ellers trakk de vann. Som smurning for å få god gli var det ofte talglysstumper som gjorde nytten. Senere ble det vanligere med kjøpeski. I mangel på ski ble det også brukt tønnestaver å lage seg ski av. Skistaver var det ikke alle

I gamle dager gikk de på ski med én stav.

Helt til høyre er Åse Johnsen. De andre ukjente. Bildet er tatt på Fjellvær. Til høyre i bildet sees hjørnet av gammellåven på Spællat.

som hadde en gang. Noen brukte også bare én stav. Hans Reksen (f. 1942) hadde aldri skistaver, men gikk bare på skiene fortalte han. I riktig gamle dager var det å bruke én stor stav det vanlige når man gikk på ski.

På Rekxa var det også noen skipar som hadde navn. Bjørn Johnsen (f.1931) hadde et par ski som hans far, Mikal Johnsen (f.1891) hadde lagd. Det var et par bjørkeski som først gikk under navnet «Bindingsstekkan», og av senere brukere, «Garnnålan» pga. fasongen. Til og med bindingene og jernfestene på disse var hjemmelaget. Skiene gikk i arv til de andre barna på Rekxa etter at Bjørn hadde vokst fra dem. Guttene på Fjellvær

Annonse for skiutstyr, fra en Trondheimsavis i 1915.

misunte Bjørn de skiene, fordi de rant så godt, fortalte de. Skiene finnes forresten den dag i dag. Mikal Reksen (f. 1946), (heretter kalt Mikke) hadde også disse som sitt første skipar. Hos Asbjørn og Brynhild Reksen (f.1913) hadde de et par gamle laminerte kjøpeski. De begynte etter hvert å gå opp i limingen fra tuppene og bakover, og laget derfor en klaprende lyd når man gikk på dem. Skiene fikk da også navnet «Klapperslangan». Elisabeth (f. 1950), den yngste datteren til Asbjørn og Brynhild fikk nye ski av sin far, da han kom hjem fra Lofotfiske, så det var da noe nytt også. På mange av gårdene her på øya hadde ikke ungene ski. Det var rett og slett ikke økonomi til slik luksus. Da var det greit å være hendt, slik at man kunne lage skiene sine selv.

Elisabeth og Mikke med ski.
Midten av 1950-tallet.

Etter krigen var det mye gamle militærski å få kjøpt. Abraham Larsen Klingenberg fra Storvågen kom hjem med et helt lass ski og staver fra et militært overskuddslager. Dette må ha vært midt på 50-tallet. Han hadde utsalg på låven, og kvaliteten på de gamle militærskiene var nok så som så. De var veldig tørre og knakk lett. Mikke kjøpte et par ski og staver. Prisen var ti kroner. Skiene var hvitmalte med en grønn stripe, men malingen ble pusset av, og skiene oljet. Mikke var en svært ivrig skiløper. En gang det var for lite snø til å gå på ski tok han treskoene til faren. De var helt blankslitte under og hadde god gli, også var de så store at han fikk skoene sine inni. Da var det bare å ta stavene fatt å stake i vei til skolen. Han rente på ski en sommer også. Det hadde vært tørke, og gresset hadde visnet helt. Da gikk det an å renne ned bakken bak huset på ski, og med noenlunde brukbar gli. Mikal Johnsen, hadde et par svære ski som han hadde lagd selv. Mikke så han gå på de én gang, og da gikk han på gammelmåten med bare én stor stav. De skiene står på låven enda. Jeg målte dem og de er 230 cm. lange og ca. 9 cm brede.

Fra venstre: Skiene til Mikal Johnsen, hjemmelagde og 230 cm. lange. Det midterste paret er kjøpeski, og skiene til høyre er «Garnnålan», som Mikal også har lagd. De ble brukt av mange av barna på Reksa. Samtlige av skiene har vært brekt og reparert en eller flere ganger og er ikke engang like lange lenger.

Elisabeth og Mikke med kjelken.

Ungene hadde også kjelker av ymse slag. En type var «purker», små kjelker med hele meier under. Louis Akseth (f. 1947) fortalte at de hadde et stort bakstertrau som de brukte som akebrett. Det ble akt så mye med, at de sleit hull i bunnen på det. På Rekse var det forskjellige kjelker som ble brukt, i tillegg satte de til i bakkene med både slaktersleden og slaktertrauet. Sparkstøttinger ble populære fremkomstmidler, og med dem kunne barna kjøre tog. Var det glatt var det bare å reipe på seg sparkklør under skoene. I Stranda på Fjellvær hadde Georg Hassel (f. 1923) akebakke. Han startet oppe i haugene ovenfor husa, og satte ned bakkene. Der ble det god fart, og ved noen tilfeller rente han helt ut i sjøen og ble søkk blaut.

Gamle kjelker fra Rekse. Den blå er i bruk fremdeles. Både til aking og til å dra vedsekken på.

Å gå på skøyter var noe av det artigste ungene kunne gjøre på vinters tid. En av de eldste typene var såkalte stokkskeiser. Det var rett og slett tresåler med jernblad under, og lærreimer for å feste de på skoene. De kunne ofte være hjemmelaget. Senere kom lignende skøyter, men helt lagd av jern. Disse skal ha kommet på markedet rundt 1850. Noen hadde tupper snodd som bukkehorn, såkalte hornskeiser. En annen type var «skruskeiser». De hadde ikke reimer, men klemmer og skruer foran og bak, slik at man skrudde de fast i støvlesålene. Denne typen var kjent for å være harde med skosålene. Etter hvert kom det «panserskeiser» med reimer og senere med sko, sånn som dagens skøyter.

Panserskøyter og hornskøyter fra Rekxa.

På Fjellværsvatnet var det mye folk på skøyter før i tida, og konkurranser var populært. Det ble laget skikkelige skøytebaner der, med indre og ytre spor, og langsider for veksling. Var det månelyst hendte det det var folk der til midt på natta. Eller så gikk ungene på «damman». Det var mange torvdammer rundt omkring. På Fjellvær var det en de kalte «Steikpanna» pga. fasongen. På Rekxa gikk det en bekk fra snuplassen, bak fjøset til Asbjørn Reksen og ned til sjøen. Den ble lagt i rør på 1980 – tallet, men på 40 og 50- tallet var den en populær skøyteplass. Bekken var frossen og ruglete og hadde passe fall. Der satte ungene nedover på skøyter. De kunne ikke starte helt på toppen, for Anne Brøttingsvåg (f. 1897) hogg hull i isen bak huset sitt for å hente vann. Hornskøytene var spesielt egnet for denne type skøytelep, for de var runde foran og huket seg ikke fast i ujevnheter. Mikke fikk en gang tre par gamle hornskeiser av naboen, Adolf Størdal. De måtte selvsagt prøves med en gang. Veien hjem var på ca. 400 meter, og hadde en tilfrosset søledam. Der reipet han på seg skøytene og gikk rundt og rundt. Skøytene måtte kvesses ofte, og da var det å få noen til å sveive på slipesteinen og slipe i vei. Når

de gamle hornskeisene hadde vært slipt et utall ganger ble de etter hvert nokså tynnslitte. En gang de gikk på en dam i Båtsvika, beit Arthur Ingebrigtsen hornet av den ene skøyta til Mikke. Hornet var blitt bøyd og Arthur skulle rette det ut. Han satte det mellom tennene og brakk det rett av. Det var nok ikke mye gods igjen. Var de og gikk på Fjellværsvatnet var det én som kunne å stramme reimene, og det var Abraham Klingenberg. Mikke fortalte at Abraham strammet reimene hans så tærne stod bøyd oppover. Det var viktig at skøytene satt godt fast. Etter en lang dag på isen var det ikke mye følelse igjen i føttene, og det gjorde skikkelig vondt å gå hjem over nypløyde åkre med tæle. «Plognan» kalte de furene etter plogen. Når det var holke etter veien, hendte det at de gikk på skøyter til skolen på Fjellvær. Det skal for øvrig ha vært lærer Per Lillestøl som hadde de første panserskøytene her omkring.

Jeg har et par stilbøker etter min mor og onkel, hvor de forteller om skihopping og leik. Her er det barna selv som forteller om hverdagens leik i snøen. Bjørn Johnsen (f. 1931) hadde to jevngamle nabogutter på Rekxa, nemlig Hans Fjeldvær og Alf Størdal. Det var et eget uttrykk når man gikk på trynet i skibakken. Man «skaut ein bjønn» sa man da. Det uttrykket plukket vi opp når jeg vokste opp på 1980 tallet også. Her er noen utdrag:

«En søndags ettermiddag»

Ja en søndags ettermiddag er det mange ting å ta seg til med. Særlig når det er fint vær. Når vi har spist middag går jeg som oftest til Hans, og når Alf kommer oppover kan vi gå ut å leike oss. Å slå ball synes jeg er meget morsomt. Men om vinteren er det noe som er morsommere enn å slå ball, og det er å gå på ski og skøyter. Da er det om å gjøre hvem som renner lengst og hopper høgst. Jeg husker godt en søndag i fjor vinter. Hans og jeg skulle ut å renne oss. Først var vi på alle dammene omkring haugene. Men så syntes vi dem ble

for små, og så gikk vi på Fjellværsvatnet. Da vi kom dit var det mye folk der, både voksne karer og unger. Ja, vi så enda noen piker også som rente på skøyter. Vi reipa på oss skøyterne og satte i vei, og rente fra den ene enden til den andre. Så var det noen som skulle renne i kapp, og vi skulle også være med. Da vi kom midt ut på vatnet, hørtes et veldig drønn. Vi stoppa alle og begynte å undres på hva dette var for noe. Og det viste seg at det var bare en kaldbrest i vatnet. Og så slutta vi med kappløpinga den dagen, og da vi kom heim var det blitt mørkt. En annen søndag skulle vi gå på skibakken. Først bygde vi et stort hopp. Så spente vi på oss skiene og opp over bakken bar det. Da vi kom opp på det høyeste, blev vi ikke enig om hvem som skulle fare først. Men så skulle Hans legge i vei. Det gikk fint helt til han kom ned for hoppet. Da trilla han og han så ut som en levende snømann når han kom opp. Og det gikk ikke bedre med meg heller, for jeg brakk den ene skien min, men vi skaut mange slike bjørner den dagen. Men når det er regn og ruskvær er det ingenting å ta seg til med. Da er det å sitte inne å tegne og skrive heile ettermiddagen. (Bjørn Johnsen. Desember 1943)

«Når snøen legg seg så lett og fin»

Når snøen legg seg så lett og fin over fjell og mark, da synes jeg det er morsomt. Da er det å finne fram skiene som har

Skihopping i Kartholmhaugen på Fjellvær på 1940- eller 50-tallet.

stått hele sommeren og pusse dem opp. Da er jeg tidlig oppe om morgenen, spiser litt, så er det ut å lage hopp borte i alle bakkene, også er det å kravle seg opp på bakkene og sette utover. Mange ganger kan det hende vi kommer med hodet først også, særlig når hoppet er høgt da, men morsomt er det likevel synes nå jeg da. Men i år har det vært lite med snø. Jeg vandt å finne fram skiene og ordne dem opp med skibindinger og smurning, og da var snøen borte igjen. Og nå går jeg bare og venter på at snøen skal komme. Før hadde jeg bare noen tønnestaver som jeg for og hoppet på. Men det var som jeg hoppet på bare føttene det. Nå har jeg fått meg nye ski som jeg kan hoppe mange meter på. (Bjørn Johnsen. Februar 1944)

«En vinterkveld»

Det var en lørdagskveld i vinter med skyfri himmel. Snøen lå og glitret så vakkert i måneskinnet, og jeg syntes det var for fint vær til å sitte inne. Jeg gikk nedover til Helga, og hun syntes også at det var fint vær ute. Vi hadde på oss og gikk ut. Da kom vi på at vi skulle ta kjelken å gå oppi bakkene og renne oss. Vi satte først til oppfor stua til Helga, det var god fart, og vi rant langt nedover ekra. Da vi hadde sett til et par ganger der, syntes vi at det ble for liten fart. Så gikk vi til Nybrottet og satte nedover, der var det bedre med farten. Plutselig hørte jeg Helga rope «å, vi kjører oss rett ned i elva», og så hoppet hun av. Jeg kjørte beint uti elva, men det var snø i den, så jeg ble liggende med nasen ned i snøen. Oppå veien stod Helga og lo så hun hadde vondt i magen. Da jeg var kommet meg på beina igjen og fått kostet av meg snøen, ble vi enige om ikke å sette til der mere. Vi skulle da prøve på en bakke på andre siden. Så gikk vi oppover til toppen og skulle sette utover, men nede i bakken lå det en bjørn og ventet på oss. Da vi kom halvveis i bakken satte vi oss fast i snøen, så Helga ble liggende over meg så jeg nesten mistet pusten. Så gikk vi heim, for vi syntes vi hadde fått nok for i dag. (Dora Johnsen. Februar 1955)

Sommerstid

Sommers tid var det andre aktiviteter. Barna hadde vel egentlig ikke så mye fritid. I høyonna måtte de være med på hesjing og innkjøring av høy. Gårdsdriften var avhenging av at alle hjalp til. Barna også, så leiken måtte vente til ledige stunder. Selvsagt fikk man det litt moro under arbeidet også. Barna fikk sitte på høylasset og hoppe i høyet.

Bading var populært, både blant voksne og barn. På Rekse badet de i Reksfjæra, og det gjorde de hele sommeren. Ellers var Fjellværsvatnet en populær badeplass. Sommerstid var dette også en grei måte å få vasket seg på. Bad og dusj hadde de ikke i husene sine på den tiden. I Fjellværsvatnet ble det også holdt svømmekurs for barn. Dette ble organisert gjennom skolen. Kurset var frivillig, men hadde mange deltagere. De ble delt i flere grupper, og kurset strakte seg over mer enn en uke. Instruktøren kom fra Trondheim. Elisabeth Reksen Nergård var med på et kurs, og husker at det var pøsregn omtrent hver dag.

Bading i Reksfjæra ca. 1948. Foran fra venstre: Helga Reksen, Finn Johnsen og Dora Johnsen. Asbjørn Reksen står på huk bak Dora. Til høyre for ham, står Harald Johnsen med Mikal Reksen på armen. De andre er også reksinger. Færingen i bakgrunnen tilhørte Asbjørn.

For et par generasjoner siden var det helt normalt at 12 åringer satte færingen på sjøen og dro alene ut for å fiske, og selvsagt uten redningsvester. Leken var jo også en slags forberedelse til voksenlivet, så unge gutter måtte lære å gjøre det voksne karer gjorde. Når Georg Hassel og kameratene hadde fri var de ofte ute og seilte i færingen. Var ikke båten ledig tok man selvsagt hva man hadde for hånden. Heime på Rekse er det et stort slaktertrau på bortimot to meters lengde. Det er hugd ut av én enkelt stokk, omtrent som en kano. Dette dro Finn Johnsen og Hans Reksen ned til sjøen, og padlet rundt i, med hver sin planke til padleåre. Mikal bygde også en færing i miniatyr. Den var ca. halvannen meter lang og var bygd som en ordentlig færing, med malt rekke og greier. Denne var så stor at en unge i gangen kunne sitte i den. Denne færingen har jeg aldri sett, så den er blitt borte før min tid.

På landjorda var det også forskjellig å finne på. Haugene ble saumfart etter måseegg og bær. Rakleiting var populært, i hvert fall blant de som bodde på slike plasser hvor mye rak dreiv i land.

Når det ble slaktet gris var ungene på pletten. Blæra var nemlig det de lagde fotball av før i tida. På Rekse sydde Brynhild trekk av seglduk som de puttet griseblæra i. Blæra ble så blåst opp og hullet i trekket ble så lisset igjen. En slik fotball varte lenge. Den kunne vare til neste gang det ble slaktet gris. Ballen måtte blåses opp igjen en gang i blant, noe som kunne være en ekkel affære. Griseblæra luktet slett ikke godt når den ble gammel, og i hvert fall ikke når ballen ble våt. Hvis man fikk en sånn våt ball i ansiktet, så stinket det av død gris.

Ungdommen hadde forskjellige samlingssteder hvor de bl.a. spilte fotball. Å bruke dyrkamarka til den slags var uhørt, men noen flate gressvokste plasser hadde de da. «Moa» var en slik plass. Den lå mellom Fjellvær og Nordbotn, ved foten av Jaklafjellet. Her var det mange

Fotballspillere på Moa, 1940 - tallet.

som samlet seg og spilte fotballkamper. Slåball var et annet ballspill som også var populært.

En del leker var typiske gutte og jenteleker. Jentene lekte med dokker og dokkevogner, mens guttene drev mer med båter og pilbørser og den slags. Finn og Hans lagde seg pilbørser, eller armbrøster som det også heter. Da ble det brukt et pløydbord med spor til pila, og en passelig bue ble montert på. Avtrekker ble også montert. Som pilspisser brukte de spiker. Blinken risset de inn i fjøsvæggen hos Mikal, og den vises den dag i dag, nesten 70 år senere. Jentene hadde som nevnt dokker. Det fantes selvsagt dokker å få kjøpt. Fine dokker med malte porcelenshoder. Disse var dyre og kanskje ikke så vanlige ute på gårdene. Fabrikklagde dokkehoder var å få kjøpt også, så ble kroppen sydd hjemme. Andre hadde rene tøydokker, med knapper til øyne. Brynhild lagde noen sånne, med broderte ansikter. Mikal skar ut et dokkehode i tre til yngstedatteren Dora. Bergot sydde kropp som hodet ble montert på. Til denne dokka hadde hun både dokkevogn og dokkeseng som Mikal laget. Elisabeth Reksen (g. Nergård) fikk en ekte sovedokke av sin storesøster Helga på slutten av 50 – tallet. Elisabeth og Aud fikk dokkesenger av Auds far, Johan Nordsæther.

En dyrebar dokke. Brynhild Johnsen (f. 1913, gift med Asbjørn Reksen) var hos fotografen som lita. Historien bak dette bildet er at Brynhild ble sint på fotografen. Han skulle ikke få ta bilde av dokka hennes. De ble tydeligvis enige om et kompromiss.

Turid Hassel fikk en dukke som het Kapella. Hun var oppkalt etter en båt som hennes far, Georg Hassel, og Kasper Ingebrigtsen var mannskap på. Kasper vant dokka på lotteri, og siden han bare hadde sønner, så han ga den til Turid.

Turid og søstrene hadde «lekestue» oppom huset sitt på Fjellvær. De samlet knuste kopper og fat. Dette ble fullgode servicer. Her ble det servert kaffe og «sjetikkaker» (sølekaker). Oppskriftene var som følger. Kaffe: Ta en kjele med vann, tilsett litt gjørme for fargen sin del. Sjetikkaker: Klatter med gjørme formes til fine kaker, tørkes i sola og legges i kakeboksen. Klar til servering.

De hadde en onkel, Hans Hassel, som kom og smakte på baksten deres når han var innom. Han ble svært populær, fordi de andre voksne ikke ville smake. Hans pleide å ta en bit av kaken, og så holde ut en svart tunge. Det gikk mange år før de skjønnte at Hans hadde munnen full av snus, og at han egentlig aldri smakte på kakene. Nede ved sjøen lekte de postkontor. Det var sprekker i berget som var posthyller, og så lagde de brev av steiner. De risset inn bokstaver med en annen stein, og leverte inn brevene på postkontoret. Pakker sendte de også. Det var bare større steiner. Jobben som postbestyrer gikk på omgang.

Sykler kom det også etter hvert. På 50- tallet var de i hvertfall kommet til Reksa. Noen av de første som fikk sykler på denne siden av øya skal ha vært guttene på Spættet. Asbjørn, Magnar og Sverre Fjeldvær. Noen samlet på bl.a. glansbilder og knapper. Mødrene fikk tak i sekker med gamle klær som de klippet opp til mattefiller, så de hadde knapper i bølter og spann. Mamma hadde bl.a. et album med glansbilder.

Barn var veldig kreative før i tida, og mye av lekene lagde de selv. Bjørn Johnsen skar bl.a. ut et sett med sjakkbrikker. Tegning og maling med vannfarger var vanlig fritidssyssele når det var dårlig vær. På 60-tallet var kurong så populært. Slike brett var det flere som lagde seg. Vi har et på Reksa også. Min mormor, Bergot Johnsen, var ivrig på å spille kinasjakk og yatzy. Jeg husker vi spilte en del når jeg var guttunge. Noen av mine eldre søs-

Som guttunge lagde Bjørn Johnsen sine egne sjakkbrikker. Sjakkbrettet var nok bare et ark som det var tegnet ruter på.

kenbarn fortalte at de ble gørrlei kinasjakk. Mormor var snar til å komme fram med kinasjakkbrettet når de kom på besøk.

Det var snakk om forskjellige folk som skulle gå igjen her og der, og det eldgamle stabburet på Reksa var hjemsoekt i særdeleshet, ellers har jeg hørt lite med spøkelseshistorier. Elisabeth Reksen Nergård fortalte at hennes onkel Nils Reksen i Leirvika, hadde noen «heksekunster» han skremte barna med, bl.a. når de var på julebesøk. Da skulle han få «bordet til å gå» og rigget seg til som om det var en spiritistisk seanse. Om bordet virkelig rørte seg skal være usagt, men barna syntes de så litt av vært. På den tida mormor var barn (hun ble født i 1905), ble ungene antagelig mer skremt av de voksenes religiøse formaninger enn av historier om spøkelseser. Hun fortalte at hver gang de sa noe usant, så ble de fortalt at det stod en svart mann (støggmannen sjøl) bak dem. Resultatet ble at ungene gikk og kikket seg nervøst over skuldra hver gang de sa noe usant. Mormor fortalte meg for øvrig historien om når Andreas Akseth bygde demning i Øren og fikk Fautsæterkjerringa på nakken. Det var ei trollkjerring som bodde ved Dragvatnet og som fikk

vann inn i huset sitt pga. demningen, men det er en hel historie for seg selv.

Barn og dyr

Nå for tiden er det blitt nærmest litt eksotisk å se ei ku, selv for hitterværing. Barn før i tida var vant til å omgås dyr, og de var med og passet buskapen fra de var små. At dyra ble føret opp og så slaktet og spist var en selvfølge. Kjæledyr som hunder og katter hadde de også. Kattene gjorde forresten god nytte for seg ved å fange mus og rotter. Kaniner var det også noen som hadde. Louis Akseth fortalte at hans farfar Andreas hadde en mengde kaniner som løp fritt rundt. Disse ødela faktisk en hel åker. De gravde dype huller overalt, så det ble umulig å få pløyd åkeren igjen. Andreas torde ikke å la hesten gå der i frykt for at den skulle trække nedi et hull og brette foten. Hønene gikk fritt omkring, noe som ikke alltid var like populært blant barn som løp rundt barbeint. Jeg har hørt av flere at de rett som det var tråkket i svære skitrusser. Morten Reksen (f. 1933) fra Åfjord var mye hos slekta på Reksa om somrene, når han var guttunge. Han fortalte meg om en gang han og onkel Bjørn var i 10 -12 års alderen. De var oppe på låven og jagde hønene som hadde gått inn der. Ei høne flakset utfor låvebrua og spiddet seg på en kornstaur. Da var det ikke annet å gjøre enn å ta den med inn i svala og legge den på hoggestabben. Akkurat i det Morten hogg hodet av den, kom morfar forbi døra og kikket inn. Mikal var en rolig kar og ble ikke sint. «Ka du heill på me du gut?» sa han bare.

Mikal hadde en hest som het Tore. Han var det flere som var redd, for han var kjent for å bite. En gang hadde han bitt tak i skuldra på Finn og løftet han opp fra bakken. Tore likte ikke unger i hvert fall. Mange ganger stod han bare og beitet, og latet som han ikke så dem, for så å plutselig glefse etter dem hvis de kom for nære. Mormor

På trappa til gammelstua på Reksa står Helga Reksen og Finn Johnsen. Foran står Dora Johnsen og Hans Reksen. Hunden het Vera og tilhørte Asbjørn og Brynhild. Når den døde ble skinnet tatt vare på. Jeg husker det fremdeles lå på mørkloftet hos Hans på 1980-tallet.

fortalte at en sommer når Tore var føll, så hadde ytterdøra stått åpen. Da hadde han gått helt inn på finstua og tømt sukkerskåla. Hos Asbjørn og Brynhild hadde de en hest som het Svarten, og etter han Samson. Svarten hadde tilhørt Nils og Anne Brøttingsvåg, og når hesten passerte huset deres, stoppet den, og gikk ikke et skritt videre før Anne hadde vært ute med en bit flatbrød eller noe annet snadder. Hesten til Kristian Reksen het Molla. Hestene var vel mer som familiemedlemmer enn husdyr å regne. Jeg har hørt at de stod lenge på stallene

etter at det kom traktor på gårdene, før karene greide å kvitte seg med dem.

Sauer og lam var nok koselige nok, og mange barn var med på å passe kopplam, men værene kunne være farlige. Hans fortalte hvordan de pleide å stå på grinda å terge væren til Adolf Størdal. Den ble sint, tok rennfart og stanget i grinda så det spraket i treverket. Det hadde nok ikke vært så moro hvis den hadde kommet seg ut. På Mastad var det faktisk en gang en liten gutt som ble stanget i hjel av en vær. Det var i 1899.

Barna hadde selvsagt leikedyr. Enkelte hadde hele flokker stående på gress. Disse flokkene bestod av forskjellige skjell som forestilte sauer, griser, hester, kyr osv. Andre hadde hjemmelagde dyr av tre. Selv hadde jeg noen trekyr som min onkel Harald Johnsen laget til meg. De stod på beite på plena, inngjerdet med pinner og hysing. Dette var vel rundt 1980.

Gamle dagers leikedyr. Kuskjellene var kyr, blåskjellene var hester og hjerteskjellene sauer.

Å «terge båra» husker jeg var gøy, men slettes ikke ufarlig. Å løpe rundt på de glatte svabergene mens uværslårene dundret mot land er ikke noe jeg vil at mine barn skal gjøre. Andre «unoter» var å plystre med gresstrå. Et ugress, dåe, hadde små trompetformede blomster. De kunne man også plystre med. Da fikk man skjenn av de voksne, fordi det betydde at det ble regn. Man tullet ikke med høytørken til karene.

«Krutkjærringer» var noe guttene laget hvis de fikk tak i krutt. Gammel ammunisjon lå og slang over alt på mange gårder, og mange av karene var medlemmer av skytterlaget. På Reksa fantes det både ladeutstyr og bokser med krutt. Dette ble det lagd hjemmelagede bomber av. Dette ble gjort i min ungdom også. Heldigvis gikk det bra. Til og med de voksne hadde det av og til moro med å sprengte ting. Asbjørn Reksen kjørte frau med traktoren og skuffa. Dungene måtte måkes utover for hånd, noe som var tungt arbeid. Da kom Kasper Ingebrigtsen. Han var skytebas og hadde rikelig med dynamitt. Det ble satt dynamittgubber i alle haugene med kuskit, og hver gang det smalt stod den brune skitskura til himmels. Ifølge øyenvitner, så lo de godt da, Asbjørn og Kasper.

Farkstreker

Å ha det artig på de voksnes bekostning er noe barn alltid har satt pris på. Faren til en kammerat fortalte at de pleide å stå opp grytidlig om morgenen, ro om bord i motorbåten til naboen, og pumpe motoren full av diesel. Motoren var av gammel oppfyrings type. Når gubben skulle på sjøen en stund senere pumpet han selv innpå litt diesel og fyrte opp, med det resultat at motoren rente løs. En semi diesel som renner løs er ikke å spøke med. Turtallet øker ukontrollert og i verste fall kan både båt og motor riste i stykker. Huset til denne karen hadde trapp med overdekt tak. Der hengte de opp et fiskegarn og laget så ulyd på vinduet hans. Han kom

selsvagt løpende ut i sinne og ballet seg inn i garnet. Ulyden var kjent som «fila på tråden». Mannen fikk etter hvert sin hevn. Ungene i nabolaget hadde ryddet seg en liten «løkke» oppi hauan. Der skulle det spilles fotball. Når det så var planert og klart med nyvokst gress, kom han med traktoren og pløyde opp hele stasen. Dette var forresten ikke på Reksa, men et godt stykke lengre innpå øya.

På Akset var også «fila på tråden» en populær fritidsysse. Egil Nergård fortalte hvordan de satte fast et langt snøre i vinduskarmen med en tegnestift eller lignende. Så gnicket de på snøret med ei fille med litt parafin på. Resultatet ble en infernalsk lyd på glasset. Johan Strømnes og kona fikk høre denne ulyden ved flere anledninger. Lina ble som regel illsint og sendte Johan på dør for å ta synderne. Han løp en gang på snøret som hang igjen, og da ble hun enda sintere og skrålte om at de hadde prøvd å kvele Johan. En gang løp han etter ungene helt opp til stabburet til Andreas Akseth og krøp under det for å få tak i dem. Det var lavt under buret, og han slo hodet flere ganger i gulvåsene og ble bare enda sintere. Når han kom seg fram fra stabburet var farkungene selsvagt forsvunnet over alle hauger. En annen gang var det noen som hadde tatt ut nugla fra båten hans. Når Johan så at båten var full av vann gikk han om bord for å øse, men vekten av en voksen mann gjorde at vannet rant inn fortere enn han greide å øse, så færingen gikk ned under beina hans. Han ble stående på tofta med skoene i sjøen og var ikke blid.

I Leirvika, mellom Fjellvær og Reksa, bodde Lars og Maria Leirvika. På «Marjaberga», ved sjøen nedenfor huset deres, var det utrolig mange måsereir. Der ble det et underlig spetakkel når ungene kom. Lars og naboen Johan Reksen likte ikke det. En gang lå de og siktet på ungene med hver sin åre og latet som de hadde gevær. Lars ble etter hvert offer for mye streker. En gang lagde

ungene en slags mann av tang og kvister, som de satte opp utenfor huset hans. Den var ment å skulle sette en støkk i ham når han kom ut i halvmørket. Hos naboen, Morten Ingebrigtsen, var det noen gutter som hadde forsynt seg fra satstønna, og skjenket full grisen. Samme sted ble også katten satt i en bønne og heist opp i flaggstangen.

Andre ganger var det de mindre ungene som ble ofrene. Mamma fortalte at en av de eldre guttene på Reksa fylte saueskit i en tom lakrispastilleske, og gikk rundt og spanderte på de mindre ungene. Disse dropsene ble kalt «sauskit» på folkemunne, og han gikk rundt med eska og spurte: «vil du ha sauskit?»

Ikke en gang tyske soldater fikk være i fred. Under krigen hente det noen ganger at tyskere fra Herøya kom roende over til Reksa for å kjøpe noen egg eller litt poteter. Alf Størdal fortalte at han og Hans Fjeldvær skulle være «motstandsmenn». De lå på lur å så på at tyskerne bela båten nede i fjæra på Litjreksa. De hadde festet tauet rundt en stor stein. Da tyskerne var gått gikk guttungen fram og kastet løs festa til båten deres. Heldigvis rak ikke båten av, så det fikk ikke konsekvenser.

Juletreffester

Det var nok litt begrenset med aktiviteter for de minste i gamle dager, men noen faste innslag var det. Nemlig juletreffestene. Femte juledag er det fremdeles juletreffest i ungdomshuset Strandheim på Fjellvær, og det har vært en tradisjon i mange år. Festen blir arrangert av ungdomslaget og Fjellværøy sanitetsforening i felleskap. Dagens juletreffester varer som regel et par timer, mens før varte de til langt på natt. Den største forskjellen er nok at antallet ringer rundt treet har skrumpet kraftig inn med årene. Høydepunktet derimot, er det samme, nemlig når nissen kommer trampende inn i salen. Først

synges det julesanger og gås rundt treet, i noe som for ungene kan synes som en evighet, men så stemmes det i med «På låven sitter nissen», og da kommer han inn med pakker til ungene. Pakkene har vært, så lenge jeg kan huske, en papirpose med en mandarin og noen godterier. Ungene stimer sammen rundt nissen med fremstrakte hender for å få pakker. Noen frekkaser sørger selvsagt for å få en i hver hånd.

Det var nærmest samme oppskriften når Georg Hasel på Fjellvær var gutt. Bare at da kom både nissen og kjerringa hans med spissposer til ungene. I dem var det litt rosiner og lignende. Serveringen var kaffe, litt mat og frukt. Den tiden hadde juletreet levende lys. Festene varte så lenge at lysene ble byttet flere ganger. Ragna Fjeldvær fortalte at hennes mor, Lina Fjeldvær, som var lærerinne, også var den som organiserte både juletreffester og 17. mai feiring. Lina arrangerte en gang en juletreffest på Herøya. Hun hadde bakt kake for anledningen, og mannen Anton gikk til Herøya på båt. Vel fremme oppdaget hun at hun hadde glemt kniv til å skjære opp kaken. Lina gikk da innom en nabo av skolen og spurte om å få låne en. «Å, har du itj nå annja å skjærra opp kaka med da? Æ satt no så godt æ no», svarte nabokona. Lina ble nok ganske fortørnet, da hun hadde bakt kake og dratt hele veien til Herøya for å stille i stand juletreffest til ungene der.

«På juletreffest»

Tredje nyttårsdag skulle det være barnefest i ungdomshuset. Da klokka var 2 begynte Hans, Alf og jeg å gi oss på veg. Da vi kom dit var det ingen folk kommet, og kaldt var det også. Vi fyrte i ovnen, men det var det lite gang i. Da vi hadde vært der en stund, begynte det å komme folk, og så begynte vi å gå omkring juletreet. Så fikk vi kaffe, og så kom julenissen og kjerringa hans til syne, og det var noe av det morsomste jeg

Julesangbok som har tilhørt Dora Johnsen.
Disse ble brukt på juletreffestene.

har sett. Så var det til å gå omkring juletreet igjen, og så ble det slutt og klokka var ett da jeg kom heim.
(Bjørn Johnsen, Januar 1944)

«På fest»

Den gangen jeg nå vil fortelle om, var i jula. Da jeg fikk høre at det skulle være fest 5. dag i jul, bestemte jeg meg for å gå. Det var Fjellvær sanitetsforening som skulle holde juletreffest.

17. mai feiring på Moa. Det var her folk på Fjellvær og omegn samlet seg.

Så kom den dagen da festen skulle være. Det var en onsdag, og jeg var buden bort i juleselskap. Jeg måtte naturligvis gå i selskapet, men jeg skulle også på fest, så jeg brøt opp klokken syv, og gikk til ungdomshuset.

Da jeg kom dit var det ikke kommet meget folk enda. Men det varte ikke lenge, før de begynte å gå rundt juletreet. Etter hvert kom flere og flere, og ringene rundt juletreet ble etter hvert større. De begynte å selge årer, og noen solgte nummer på ei glass-skål og en duk. Jeg tok nummer på glass-skåla, men vant den ikke. Jeg kjøpte ikke noen årer, for jeg bruker aldri å vinne på dem. Tingene ble trukket etter tur og orden, glass-skåla vant Kåre Hvitsand, men duken vet jeg ikke hvem som vant. Da begynte det å bli slutt, så jeg begynte så

smått å ha på meg kåpen. Det var så mye holke at jeg nesten ikke kunne stå på beina. Jeg falt to ganger før jeg kom heim. Jeg hadde brukt en time på heimveien, så klokka var fire da jeg la meg.

(Dora Johnsen, Januar 1955)

17. mai feiringer

Når jeg vokste opp på 1980- tallet var 17. mai feiringene lagt til Fjellværsøya og Ulvøya annethvert år. Hvis det var feiring på Fjellværsøya var det noen ganger gudstjeneste i kirka, og så gikk toget derifra til skolen på Gammelsætra. I Knarrlagsundet var det andakt i bedehuset, og så gikk toget til Selvågan eller over brua. Av

17. mai tog foran ungdomshuset på Fjellvær. Muligens 1945.

leker var det potetløp (med en potet på ei skei), sekkeløp, luftgeværskyting, ballkast og fising (etter godtposer) for de minste. Serveringen var, da som nå, kaker og kaffe, brus og is, og så lapskaus til middag. Den største forandringen med årene er størrelsen på skolekorpsset. Fra å være et stort korps på 1980-tallet er det nå skrumpet inn til noen få medlemmer, som for øvrig også, stort sett var med på 80-tallet.

For mange tiår siden var det egne feiringer i de forskjellige grendene. På Fjellvær var møtstedet oppe på «Moa», en gressbevokst plass ved stien mellom Fjellvær og Nordbotten, ved foten av Jaklafjellet. Her møttes folk og her var det forskjellige leiker. Ragna Fjeldvær

fortalte at toget pleide å gå fra Spættet, gjennom Storvågen og oppå haugen til Anton Flatnes. Der ble det ropt hurra! Han hadde nemlig fødselsdag den 17. mai. Så bars det opp til Moa. Ungene hoppet bl.a. bukk. Det var mye unger, så det ble en lang rekke. Det var også andre leker av ymse slag for de minste, mens de voksne pratet og drakk kaffe. På Moa satte de voksne opp en flaggstang, hvor det var festet sjokolader et stykke oppe.

Den nederste delen fikk litt grønnsåpe på seg så den ble glatt, så fikk småungene prøve å klatre opp til sjokoladene. Georg Hassel husker han fikk noen sjokolader på det viset.

Søndagsskole på Fjellvær, siste halvdel av 1930-tallet. Bak fra venstre: Astrid Einwik, Anna Hassel, Laura Hammervik, Pauline Larsen Lillestøl, Nora Hassel, Petronella Reksen Fjeldvær, Tine Einwik, Harald Larsen, Johan Nordsæther, Lina Aukan, Oddmund Kåsbøll og Arvid Johnsen. Neste rekke fra venstre: Gunhild Rønning, Helga Nordsæther, Åsta Larsen, Åse Johnsen og Astrid Johnsen. Sittende fra venstre: Alf Hassel, Johan Kåsbøll, Odd Sandstad, Hans Fjeldvær, Erling Harrang, Astrid Nordsæther, Inger Rønning og Inger Fjeldvær. Foran fra venstre: Helge Rønning, Hilmar Hammervik, Alf Fjeldvær og Abraham L. Klingenberg.

Andre aktiviteter

Det var egentlig ikke så mange organiserte aktiviteter for de yngre. Det var forskjellige foreninger og lag. På Fjellvær ble det holdt søndagsskole for barna. En god del foreldre sendte ungene sine dit.

Det var også et tidlig forsøk på å organisere idrettslag. En gruppe arbeidere fra kvartarsbruddet på Hvitsand had-

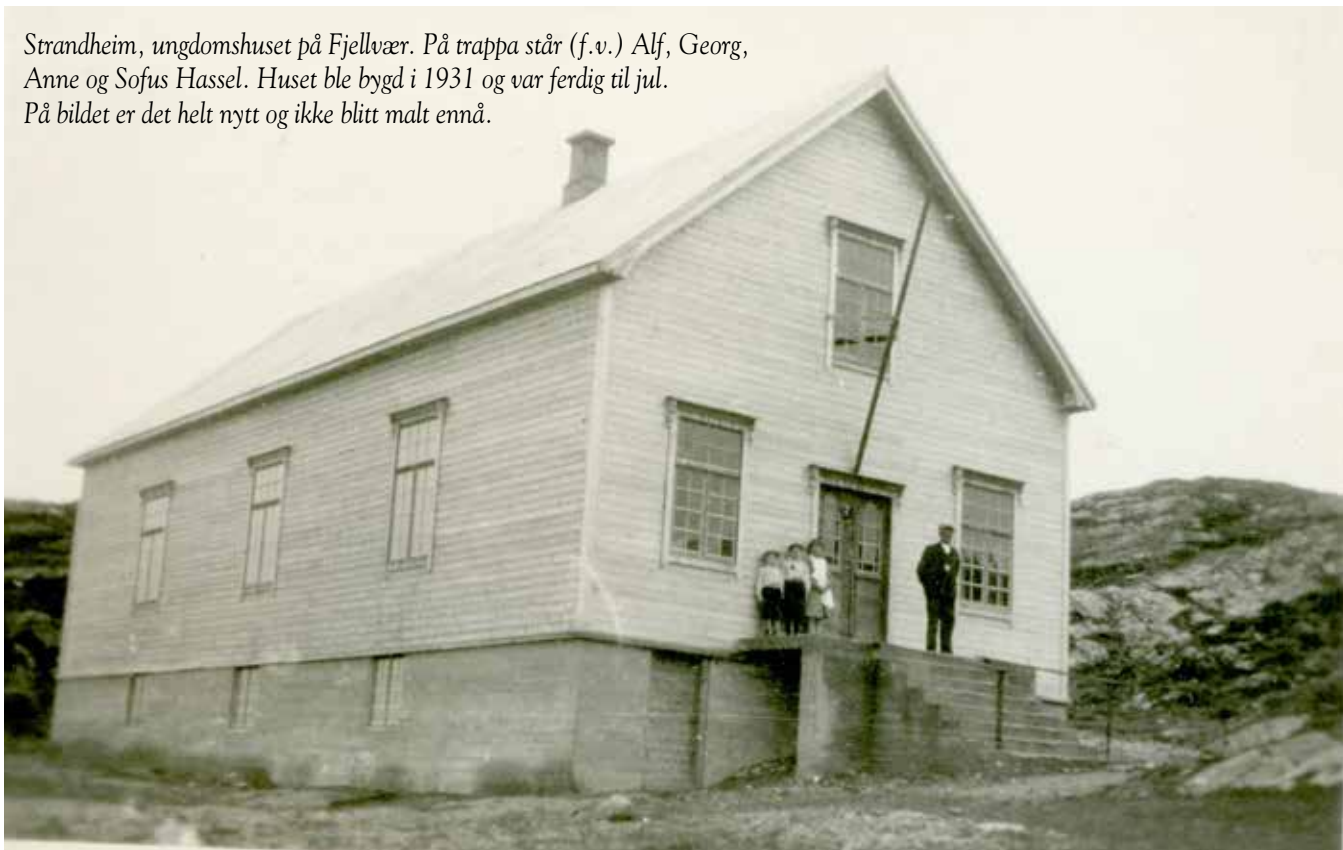
de dannet en arbeiderforening, «Fjellvær og Nordbotten arbeiderlag» i 1936. Noen år senere i 1939, ble det under et festmøte i ungdomshuset på Fjellvær, dannet et «arbeideridrettslag» tilknyttet Arbeidernes idrettsforening. Det var andre A.I.F lag i Hestvika og i Tranvikan. Senere har jeg ikke hørt noe om dette laget. Fjellværøydrettslag har offisielt startår i 1961. Noe forsøk på organisert idrett var det i mellomtiden også. Etter at det ble

skole på Gammelsætra, ble det konkurrert i både ter-
rengløp, spydkast, lengdehopp osv, men dette var ikke
organisert av noe idrettslag.

Fjellværøy ungdomslag var kanskje ikke først og fremst
for de yngste, men det var jo diverse arrangementer for
dem også, men helst for de litt større ungdommene.
Det første spor av ungdomslaget finner vi i Trondhjems
adresseavis 19. januar 1912. Der kan man lese følgende:
«Fra Fjeldværøen: Fjeldværøens ungdom var samlet til
møte i Fjeldvær skolehus til behandling om at danne
et ungdomslag, hvilken beslutning vedtoges. Som la-
gets formand valgtes lærer M. O. Jensen, viceformand

B. Jakobsen, kasserer frk. Helga Reksen, sekretær Hans
P. Nordbotn. Enstemmig vedtoges at laget skulde ha sin
egen haandskrevne avis. Som redaktør valgtes J. Tuvik
og som sekretær frk. Johanna Kaasbøll. Til at utarbeide
love for laget valgtes Hans Fjeldvær, Johannes Skar-
svaag jr, Hans P. Nordbotn og Ole Sandstad. Lagets navn
«Vaarglimt» blev enstemmig vedtatt». Laget het senere
«Fjellvær frilynde ungdomslag» og heter nå «Fjellværøy
ungdomslag». Ungdomshuset «Strandheim» ble bygd i
1931. I Knarrlagsundet bygde ungdomslaget «Havsus»
sitt hus «Havly» i 1928. De fleste grendene på Hitra
hadde egne ungdomslag og ungdomshus.

*Strandheim, ungdomshuset på Fjellvær. På trappa står (f.v.) Alf, Georg,
Anne og Sofus Hassel. Huset ble bygd i 1931 og var ferdig til jul.
På bildet er det helt nytt og ikke blitt malt ennå.*

Skoleturen

Etter Dora Johnsen (1942 – 2006)

Dora Johnsen fra Reksa var på skoletur til Trondheim sommeren 1955. Høsten etter skrev hun stil om turen. Slik opplevde hun skoleturen som 13-åring.

«På skoletur»

Dette er fra i sommer. Jeg gikk og gledde meg til skoleturen, for vi skulle til Trondheim. Så kom den dagen da vi skulle reise. Jeg var så heldig at jeg fikk skyss til Fjellvær.

Så stod vi der og ventet på båten, og der, endelig kom den. Vi måtte stille oss opp alle sammen så de fikk talt oss. De kom til det resultatet at vi var 18 stykker. Nå var det bare å gå om bord og sette seg til å vente helt til vi kom til byen. Vi satte oss ned i en salong for å høre ønskekonserten. Da vi hadde hørt noen plater, tutet båten, og så måtte vi opp og se. Det var i Fillan, og der så jeg ikke noen andre kjente enn søster Ruth. Så gikk båten fra kaia. Da det led om en stund var den på Ansnes, og da den gikk derfra, spiste vi til kvelds. Inger og jeg ble sittende med hver vår gammelmann ved bordet. Så var vi ferdig med måltidet, og vi gikk opp på dekk og da kunne vi se Sistranda fremfor oss.

Da vi kom til Sistranda, gikk vi på land for å se oss om. Vi gikk en tur etter veien, men så syntes vi at vi måtte snu å gå tilbake til båten. Da vi kom nesten ned på kaia, traff vi Målfrid, og hun ville at en av oss skulle være

med henne for å få tak i Anngjerd, for hun var langt borti veien. Så ble jeg med henne. Da vi hadde gått et stykke, tok vi igjen Lina og Asbjørg, de tenkte å gå til sentralskolen å se på den. Da vi kom tilbake til båten la vi oss, men det ble ikke noe særlig søvn av det. Jeg holdt på og sovnet tre ganger, men jeg ble vekket. Jeg var så trøtt på veien inn til byen, at jeg måtte holde meg for det meste på dekk. Da vi kom til Brekstad, kom det om bord så mye folk at det ble helt fullt av kvinner og mattestuver nede i den salongen som vi satt. Så ble det dag, og vi gikk på land i Trondheim.

Dette var en tirsdag, og det var stekende solskinn. Vi gikk så opp på chaffesalongen til Signe Hassel og spiste oss gode og mette alle sammen. Så gikk vi oppå Torget og så oss om en liten stund, for vi skulle til Domkirka. Guttene var helt oppe i tårnet da vi kom så langt som til kirka. Helge Strand var leder for guttene så at de ikke tullet seg vekk. Han var også med oss oppe i tårnet. Da vi var kommet nesten halvveis, måtte Målfrid og Svanhild snu å gå tilbake, for de ble gående å se ned i kirken, og det klarte de ikke, for det var så høyt, og folket ble så små, og av det ble de svimmel.

Da vi var ferdig med å se oss om der, begynte vi å gå fra sted til sted, helt til klokken ble halv to tenker jeg. Da gikk vi og kjøpte oss middag. Så skulle vi på kino. Klokken var fire og vi satt og ventet på at filmen skulle begynne. Den hette «Bør Børson». Klokken seks var vi på Sverresborg og skulle se oss om. Svanhild og jeg ble

På klassetur til Trondheim: Bak fra venstre: Dora Johnsen, Helga Reksen, Anngjerd Fjeldvær, Åse Einvik, Gerd Hassel, Inger Aukan, Målfrid Aukan, Svanhild Hassel og Lina Fjeldvær. Foran fra venstre: Per Aune, Bjørn Sæther, Asbjørn Einvik, Atle Ingebrigtsen, Knut Hassel, Nils Sæther og Hans Reksen.

gående alene, for de andre gikk i fra oss. Så gikk vi til Skansen og spiste. Da vi var ferdig gikk vi til Prinsensgt. på tivoli. Der kjørte jeg karusell, og jeg spilte på lykkehjul, men vant ikke noe. Så måtte vi gå derfra for å hente koffertene og ryggsekkene våre, for vi skulle til Bispehaugen skole å ligge om natten.

Da vi våknet om onsdagsmorgenen, var det stekende solskinn. Vi vasket oss og spiste, så gikk vi ned i byen igjen. Vi gikk da og så oss om på noen steder, og da vi

var ferdig med det, gikk vi oppå Torget. Så gikk vi der en stund. Klokken kvart på tre skulle vi være tilbake hos Signe Hassel, for vi skulle samles der og gå på båten og reise heim.

Da vi kom til Fjellvær håpet jeg at noen skulle være der å ta kofferten min, men nei da, jeg måtte bære den selv. (Oktober 1955)

Minnestoff

I denne artikkelen vil vi ta med et par nevneverdige saker fra gamle dager, av og med folk som er borte for lengst. Noen skrev ned sine barndomsminner, mens andre har fått nedskrevet beretninger om sine heltedåder.

En modig pike.

Ved slutten av første verdenskrig herjet spanskesyken over Europa. Det var en influensapandemi som, på verdensbasis, tok livet av over 40 millioner mennesker fra 1918 til 1920. Hitra ble heller ikke spart, og mange ble syke. Det var flere dødsfall. På Ansnes ble en hel familie liggende syke, uten noen til å stelle hverken for selv selv eller husdyrene. Datteren til handelsmannen Sivert A, Fjeldvær, Stina S. Fjeldvær, 11 år, tok ansvar. Hun fikk lov av sine foreldre til å stelle for de syke. Tanken på smittefaren må ha vært skremmende. Stina stelte både hus og fjøs for familien til de frisknet til. For denne dåden ble hun tildelt sølvmedalje og 500 kroner fra Carnegies heltefond.

I «Norske intelligensedler» av 19. september 1919 kan man lese følgende kunngjøring fra Carnegies heltefond for Norge: «Styret har i disse dage besluttet at utdele 39- belønninger bestaaende av 10 sølv- og 1 broncemedalje og i kontanter, en gang for alle, 13,150 Kr. ifølge nedenstaaende fortegnelse:.... Stina Sivertsen Fjeldvær, 11 aar, Fillan, viste en særlig opofrende og resolut

Tvillingene Stina og Johanna Fjeldvær 1921

optreden under «den spanske sykes» herjinger i oktober og november 1918. Epidemien var usedvanlig streng og forholdsvis mange døde. Mangesteds laa hele familien samtidig, og umulig var det som oftest at faa hjelp i

huset, da befolkningen var aldeles opskaket av rygtene om alle dødsfallene i de nærliggende byer. En familie i nabolaget var blitt angrepet, og hele husstanden, 4 voksne og 3 barn, blev paa en gang sengeliggende. Det var umuligt at faa voksen hjelp til huset, hvor tilstanden snart måtte bli fortvilet. Der var fjøs, og tre kjør gik hjemme i tjør. Da bad den lille jenten sine forældre om tilladelse om at gaa til de syke og bli til hjelp, og dette blev indrømmet. Den lille pleiet nu de syke, tilberedte mat, vasket og ordnet i hjemmet, saa alt blev rent og koselig, og kjørene som skulde flyttes, blev heller ikke glemte, men passet som av husmoren selv. Hendes plads var baade nat og dag hos de syke. Belønning: Sølvmedalje og 500 kroner».

Andreas Reksen (1895 – 1980) fra Reksa på Fjellværsøya var bl.a. lærer og klokker på Nordboten. Han har skrevet ned noen fortellinger fra sin aller yngste barndom. Her har vi en førstehånds beretning om når kirka på Nordboten ble bygd, sett fra et barns øyne, selv om det ble skrevet ned i godt voksen alder.

Barndomsminne.

Det er lenge siden hundreårsskiftet nå. Men jeg husker det. Den gang var jeg fem vintre gammel. Horisonten til en femåring var ikke meget vid, og stort ble ikke innfanget.

Øya vi bodde på var også bare 8 km. lang, og dog for jeg den fra ende til annen for første gang sommeren 1965. Det som heftet seg sterkest i minnet fra hundreårsskiftetallet var en vedvarende banking fra morgen til kveld, dag etter dag det året. Far levde, og smågutten spurte: «Du far, hva er det for slags banking vi hører over Dyrafjellet»? «Dem held på å bygge kjerke», sa far, og slik var det. Vel hadde kommunen kirke før også, Fillan kir-

ke, men for oss øyboerne var det halvannen vei å ro for å komme dit, og folk flest for ikke dit uten for å døpe barna sine, og så til siste ferd da. Hvor ofte mine foreldre dro til Fillan kirke, vet jeg ikke, men at de hadde vært der ti ganger vet jeg for sikkert, for jeg var den tiende i rekken i ungflokken, og var døpt. Det skjedde i 1895. Men nå skulle øya altså få sin egen kirke på Nordbotn. Derfor hamret det så regelmessig den sommeren bortafør Dyrafjellet. Kirka var laftet opp oppe ved Bangsund, og fraktet heim, for det meste på jakta til storskipperen Johannes Skarsvaag. Det arbeidet gjorde han gratis, og hele kirka kom seg på 15000 kroner, hvorav 2000 kr. som gave fra staten. Utpå seinhøsten tok folk til å snakke om vigsling av kirka. Det måtte bli en stor begivenhet på et sted der det hendte bare småting.

Alle skulle til kirka den dagen hørtes det ut til, bare vi ungene som intet forstod, og de som måtte røkte dyra, fikk holde seg heime. Jeg husker det bar av sted med flest alle, og av skriftene jeg har funnet, hendte dette 4. desember det året, altså i 1900. Jeg har også funnet at det var biskop Skaar som forestod vigslinga, og prestene Jørstad, John Kristian Simonsen fra Hitra, prost Frost fra Statsbygd, sokneprest Moe fra Ørland, sokneprest Hansen fra Åfjord, sokneprest Aarvold fra Bjugn, Frethe fra Frøya og Dahl fra Hemne. Så det var prelater abundantly. Men så var herskaphuset til Skarsvaag på Nordbotn mektig nok til å ta imot godtfolk. For oss barn ble det litt av hvert å høre da kirkefolket samlet seg om middagsbordet den dagen.

Neste vår fikk jeg følge far til kirken. Det var både første og siste gangen. Han døde den våren og jeg var seks vintre gammel den gang. Jeg husker dagen meget godt. Vi stod oppe på Høgkleiva og så utover kirkestedet. «Hva for slags hus er det vi ser der nå da?» spurte far. Jeg gjettet at det var kirka, for hus flest så ikke slik ut. Ja det var kirka, ny og pen og kjær. Det var et syn å

se fra Høgkleiva. Innover svaet kom båter i strøm fra Ulvøya og Herøya, og bortom Botnvågen og la til kai på Nordbotn, eller ved Nordsjøen og ved huset til Laurits Volden. Jeg har senere tenkt meg at slik kom Harald Hårfagres flåte stevnende til Hafrsfjord hint merkesår,

men i en annen hensikt. Og jo nærmere vi kom kirka, dess flere kjente ansikter møtte vi eller passerte vi. Der kom Serina Stranda og Jensine Hassel med salmeboka innviklet i lommeterkledet, og på sideveien småtrippet Anna Grøtvika med sitt lommeterkle stukket inn un-

der kjolebeltet, og fra andre kanten kom Anna Skaser i sitt nye langfrynsete hodetørkle med prislappen på. Hun syntes kjentfolk kunne få se for et kostbart hodeplagg hun hadde skaffet seg til kirkevigsla før jul. Oppover sjøveien kom kjentfolk som Ol-Elsa og Jakob Andersa, han med klumpfoten.

Over Nordbotnfjæra kom Mastad-karene som alle kjente på den vakre sangstemmen, sa folk. Dessuten var Andreas medhjelper, og den som for bygda rundt og jagde forlovet folk fra hverandre til de hver så god giftet seg. Orden skulle det være, og var det. Og endelig kom husmannen vår, han Rasmus med den raudfarga tunge stortrøya på armen, Anna kjerringa, hadde gått fra han som snarest. Utafor kirkeveggen stanset de fleste.

Kallene spurte etter fisketin, om det var noe uer å få på Pøytskallan eller i Bakkan, mens konene og andre kvinner hadde mer interesse av interne ting. Jo, det var folksomt. Men så hengte Nils Botnvika seg tung og seig i klokkestrengen, han hadde fått se presten komme oppover veien fra Nordbotn, og alle og enhver bega seg inn i kirka. Far og jeg hadde så nær ikke fått plass, så fullsatt var benkene da vi kom inn. Jeg hilste høyt og klart «God Dag», men far advarte meg, og sa at vi hilste ikke i kirka. Jeg hadde gjort min første bommert i guds hus, men det ble nok ikke den siste. Det skulle dog vise seg at vi ikke var aller sist likevel, for snart kom Mikal-Hans vaggende innover midtgangen og gjorde sitt aller beste for å få riksarskoene sine til å låte høylytt, og så kom, som aller sist, madamene. Ja for menigheten hadde madamer, to av dem. De kom alle sine kirkedager inn i kirka på sin egen måte. De satte ikke sine ben gjennom den døra folk flest kom, men gjennom sakristiet og hadde sine reserverte plasser på første benk, usagt, men anerkjent fordi de var madamer. Den ene pyntet i hatt som var grønn av elde, den andre i sort tørkle, som alle syntes var vakrest av disse hodeplaggene.

Og så kom presten inn og gikk for alteret i sin forunderlige påkledning: en svart, sid kjole. Jeg hadde aldri sett maken. Og ikke før presten hadde kommet seg for alteret, så rusler medhjelperen, Andreas Mastad, også fram til alteret og kler på presten den hvite kjolen som hang på alterhjørnet fra før. Andreas var liten og måtte strekke seg utrolig mye for å rekke opp, men det gikk, og dermed var gudstjenesten begynt. Klokkeren trådte fram og ble stående i koret og ledet sangen. Å du verden som folk sang. Jeg hadde fra heimen min hørt mye sang, men her sang folk så usannsynlig langsomt og hadde så mange triller og sløyfer på tonene at det nærmest var morsomt. Men jeg skjønnte at morsomt skulle det ikke være. Så husker jeg ikke stort mer fra min første kirkesøndag, men jeg la merke til at presten ga seg god tid på prekestolen, og ofte stanset opp og tenkte seg om.

Imens funderte jeg på hva han kom til å si når han atter tok til å tale, og ofte tenkte jeg sjøl ut en setning som måtte være bra å si, men det stemte aldri med presten. Den dagen lærte jeg at prest ville jeg aldri kunne bli. Tyve år etter var jeg dog klokke i den samme kirka, og fremdeles var kirka uten orgel. Medhjelperen var den samme, ringeren også, bare at kirkegjengerne var sterkt innskrunpet i tall. Bare en og annen var trofast, som Mikal-Hans, Rasmus og Anna Grøtvika, Serina Stranda og Ol-Elsa. Og jeg tror at samtlige av disse og flere til var til stede i Nordbotn kirke den dagen vi hadde fått orgel. Organist Skaug trakterte det den dagen, og fru Skaug sang bl.a. Kjære Jesus, la meg få være en av dine små. Til slutt skulle Skaug holde orgelkonsert. Det gikk bra, helt til han kjørte i vei med en koral som Andreas Mastad, medhjelperen, syntes var alt for verdslig. Midt i orgelstykket gikk han fram i kordøra, strakte en arm i været og sa høgt og bydende: Nå får det være nok, nå må det bli slutt! Men presten tok saken med ro, sa ingenting, og den blinde organisten merket knapt noen uvilje mot sin konsert, og fullførte. Det var i 1925.

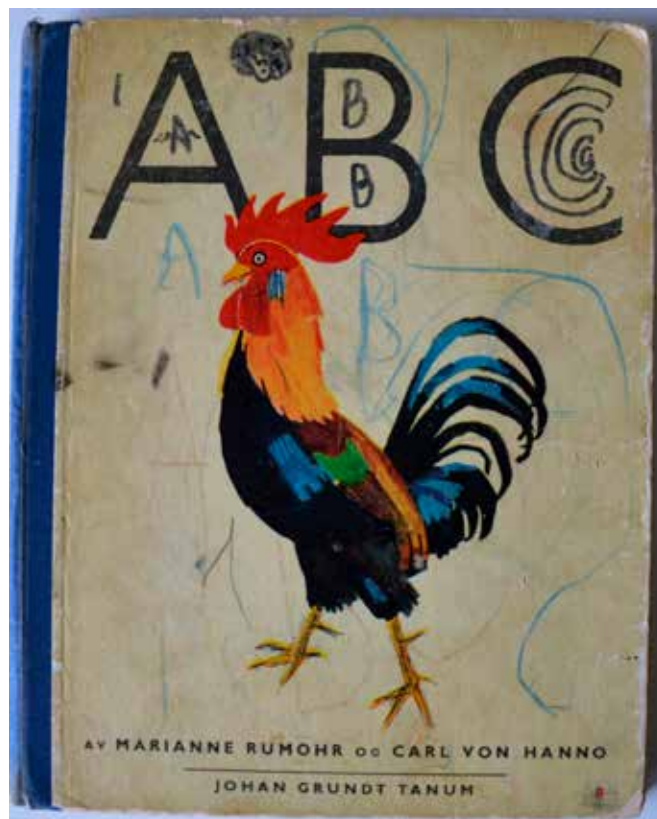
Minner om barndommens leik

Noen glimt fra min barndom i Knarrlagsundet på 1960-tallet. Den gangen var det ikke organiserte leikeplasser som i dag, bortsett fra på barneskolen hvor det var karusell og svingstang. Jeg kan erindre at et søskenbarn hadde en sandkasse hvor vi lekte med små plastbiler.

Hjemme lekte vi med "klossa" som tilsvarende dagens legoklosser. Vi lekte også butikk, samt med dokker, gjemsel, og brukte gyngestolen (opp-ned) som båt. Vi brukte det vi hadde.

Ellers lekte vi mye oppi "hauan" med steina, blomster og pinna og plukka bær og nøtter. Vi lekte også i fjæra og samlet skjell som vi tok med heim. Vi leika mye uten-dørs. De store barna passet på de små. Vi bada en del i både ferskvann og sjø. Auksand og Aurebonn (Aurbon) var badeplassene, samt Sommerstadvatnet når vi ble større. Noen gutter fisket i Mastadvatnet.

Ei bok som huskes godt var min første lesebok, ABC-boka, med en hane utenpå. En eldre nabogutt kom innom med denne, rett før jeg begynte på skolen i 1965. Det var stas. Ellers husker jeg hvor spennende det var å bli kjent med skolebiblioteket ved Fjellværøy skole i 4.klasse.

Ei bok som huskes godt var min første lesebok med en hane utenpå, ABC-boka. En eldre nabogutt kom innom med denne, rett før jeg begynte på skolen i 1965. Det var stas.

Vi samlet på servietter og glansbilder. Vi gikk i nabo-husene og spurte om de hadde servietter til oss, og det fikk vi. Vi oppbevarte dem i esker, og bytte servietter

Denne bilen av solid mykplast var ganske vanlig i sandkassen. Gikk aldri i stykker.

med hverandre. Det samme gjorde vi med glansbildene. Vi samlet også på bilder som var i de flate tyggegummipakkene vi kjøpte på butikken. Jeg husker spesielt at bildene var av kjente skuespillere som Elisabeth Taylor, Claudia Cardinale, Doris Day og Audrey Hepburn.

Man kan vel si at de var mine forbilder:) - deretter ble det andre motiver på bildene (bilder som "beveget" seg). Senere ble det Toy og Black Cat som ble populære tyggis, uten bilder. Nærbutikken vår var Kristine Bergli's handel og O.Selvaags Eftf.

Av organiserte ting vil jeg nevne barneforeninga, hvor de fleste av barna var med. Der fikk vi lære håndarbeid, høre om barn i fattige land og opplesning fra Barnebladet "Blåveisen". En historie fra dette bladet gjorde stort inntrykk på meg: "Kinza må ikke selges"

Å holde samlinger i barneforeninga gikk på omgang. Det jeg husker best er at vi alltid fikk påsmurte brødskiver og kakao. Ledere for dette var Gunvor Grindskar og Astrid Auknes. Det var Marianne Skarpnes som startet opp med dette i sin tid.

Her et gammelt lokk til matboksen vi brukte på skolen. Det er en blikkboks. Pris kr 5,90 fra Varehuset Sundt i Trondheim.

Senere når vi ble litt eldre, var det tilbud om å bli med i "Yngreslaget" som ble holdt i Knarrlagsund bedehus, med lederne Bjarne Auknes, og Hilda Ulvnes. Da fikk vi lære å flette kurver, samt skrive og brenne på trefjølerrmm. Dette syntes vi var veldig spennende og vi følte oss nok litt "voksne" da.

Da vi gikk i 7.klasse opprettet lærer Torbjørn Johnsen en fritidsklubb i Nordbotn sanitetshus. Dette var et nytt og spennende tiltak. Husker spesielt at vi lærte å spille kurong med runde brikker. Dette spillet ligner på dagens biljard.

Om vinteren leikte vi en del med sparkstøtting. Og opphavet til det lokale navnet "Dovrebanen" den lange bakken på Ulvøya like etter brua, sies å være at barn og ungdom i tidligere tider satte sammen sparkene sine og kjørte i "tog" ned bakken. Dette var nok en stund før min barndom. Ellers var kjelke mye brukt, og i stedet for akebrett akte vi på oljebuxsa (rødrutet selebukse fra Helly Hansen).

Vi hoppet også mye tau, slengtau, strikk, og paradis. Å hoppe strikk var etter et spesielt "system" som vi måtte

Det var ikke så vanlig med store feiringer av bursdager den gangen, i forhold til i dag. Jeg husker derfor veldig godt min første invitasjon til 10-årsdag til mitt søskenbarn Oddvar Selvåg i 1969. Der fikk vi servert bløtkake og brus.

Barna er bak f.v. Hans Sæther, Edgar Sæther, Kjell Arild Kvalvik, Jan Asbjørn Aukan, Olav Erling Skarpnes og Oddvar Selvåg.

Foran f.v.: Annbjørg Selvåg, Solvår Julie Selvåg, Inger Selvåg, Jens Arne Selvåg, Arne Halgeir Ulvan, Karl Asbjørn Selvåg, og Anne Jorunn Selvåg.

gjennom. Det samme gjaldt paradiset eller "Parris", som vi kalte det.

Slengtau ble og mye brukt i friminuttene ved Fjellværøy skole, samt at vi spilte kanonball. Vi hadde også en egen ball-lek hvor vi kastet ball mot en dør, med et eget "rituale" vi måtte gjennom. Dette gjorde vi både på skolen og heime på fritiden.

Vi kastet og "på strek". Det ble brukt mynter som ble kastet mot en strek på veien eller i sanden. Da var det om å gjøre å få mynten nærmest streken, for dermed ville en vinne «pengepotten». Myntene vi brukte var ett-ører, to-ører, og fem-ører.

Rim og regler

Vi hadde også mange sangleiker, og fra min barndom på 1960-tallet husker jeg:

1)

Bro, bro, brille, klokken slager ell've.
Keiseren står på sitt høyeste slott,
så hvit som en mann, så sort som en brann.
Fare, fare krigsmann døden skal du lide.
Den som kommer aller sist skal i den sorte gry-y-y-te.

2)

Epler og pærer de henger på trærne,
og når de blir modne å faller de ned.
En- to- tre.

3)

Elle melle deg fortelle. Skipet går ut i år.
Rygg i rand, to i spann.
Snipp, snapp, snute, - du er ute.

4)

Ellinga, vellinga, vatlandsguten.
Slo til kjerringa midt på truten.
Det skal du ha ditt stygge troll.
Fordi du ikke kan telle til 12. -
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10,11,12.

5)

Ole dole doff, Kinkeliane koff.
Koffeliane Birkebane, Ole, dole doff.

6)

En knapp, du slapp, virre, virre vapp.

7)

En rød bil, kjørte fra sted til sted. Hvilket sted stanset den? Si meg det nå straks, ellers går det deg galt.

En treleke fra før 1940: Var på besøk hos min gamle folkeskolelærer Karl Kolbjørn Ulvan fra Knarrlagsund. Der ble det snakk om gamle leker. Dette er en godt bevart og solid håndlaget hest og vogn i fine påmalte farger, som han fikk av sine foreldre før 1940. (Han er født 1931)

Radio ble populært

Vi hørte hver morgen på Barnetimen for de minste med Kirsten Langbo, Helge Sverre Nesheim og Frank Nordli. Senere Anne Cath Vestly, (Knerten og lillebror). Alf Prøysen (Teskjekjærringa), og Ingebrigt Davik.

På lørdager var det Barnetime med hørespill. Hørespill var spennende!

Her sitter en strofe av kjenningmelodien av Torbjørn Egner, som spikret:

"Nå kommer barnetimen, nå kommer barnetimen hysj, hysj, hysj, vær stille som mus". Til denne timen var det selvfølgelig Barnetimepose og brus.

Litt senere hørte jeg mye på Radio Luxemburg på kveld og natt, veldig spennende. Leste alltid alle navn på land som sto på radioen, om igjen og om igjen. Kassettpil- lere ble og veldig mye brukt etter hvert. Noen tok også med seg disse på skolen. (Brukte den på bussen). Det ligger flere poser med kassettbånd hjemme. Da vi var hjemme hos venner som hadde eldre søsken, hørte vi på Lp-plater.

Dukken "Lise" fra cirka 1965. Gyngestolen den sitter i var en 30-års gave til min far fra hans søsken i 1953, og ble sannsynligvis kjøpt i Trondheim.

Tidlig i min barndom hørte vi også på lydband med mikrofon, og tok opptak av oss selv hvor vi bla. sang. En slik båndopptaker (fra 50-tallet), er tatt vare på hjemme.

Samlinger

Vi samlet og konkurrerte hvem som fikk tak i flest bilnummer. Jeg skrev i tillegg opp bilnummer som ble lest opp i etterlysninger på radioen og fikk beskjed av "konkurrentene" om at dette var juks.. Ja vi var ivrige.

*Dette var datidens barnesete for sykkel.
Innkjøpt i starten av 1970-årene.*

Vi rev og ut bilder fra Ukeblad av våre pop-idoler og hengte opp på veggene, en slags samling det og. Min favoritt var David Cassidy. Plakater var og veldig populært. Bøker var og viktige, og det var alltid en bok blant gavene under juletreet.

Detektiv Nancy Drew-serien var min favoritt, og senere Bobsey-barna for min yngste søster. Tegneserier var og veldig populært.

Liv Anne Ulwan fra Knarrlagsund fikk denne av familie fra England da de var på besøk i Trondheim og på Hitra i 1961. Dukken er godt bevart og ble kjøpt hos Einar Lehn i Trondheim.

Har funnet fram mine gamle treski med kandaharbinding fra 1960-tallet. Det var av merket Åsnes, grønn. Mine søstre hadde de samme i blå og rød. Brukte dem først gangen på et skoleskirenn ved Knarrlagsund skole ca mellom 1965-1968.

Leker som vekker minner

En samling gamle leker jeg har tatt vare på. Noen har lenge hatt hedersplass heime hos oss, andre dukker opp når det skal ryddes.

Lilly

Som så mange andre med sjømannsfar fikk også jeg dokke fra den store uteverdenen. Det var stor stas da pappa kom heim og hadde med ei sovedokke som kunne lage lyd og var så god som en baby. Hun fikk navnet Lilly. Dette var i 1939. Da jeg skulle takke for dokka, mista jeg den i golvet og hodet ble knust! Det ble jeg også, men pappa trøsta meg og sa «den skal få nytt hue». Jeg trodde han mente lue, og ståtra fram i gråten: «Ho ska ha den hua ho har». Hodet som er av krus, ble lima sammen og det har senere blitt reparert flere ganger. Men fortsatt er Lilly like nydelig, om ikke enda finere, og på sine gamle dager har hun fått hedersplass i stua.

Fiffi

Min søster fikk også dokke, det var i 1947. Denne heter Fiffi og har både lyd og soveøyne. Frisert har hun ofte blitt og fått både sløyfe i håret og fletter på mange vis.

Ingrid

Ingrid-dokka er fra cirka 1943, og hun ble en stor skatt. Hun fikk små hjemmesyddde plagg, og kjolen strikket jeg møysommelig som 8-åring, med god rettleiding da regner jeg med.

Store Brit

I 1938 fikk jeg min første dokke, det var Store Brit, og hun ble en venn for livet. Kroppen er fylt med fin trespon, og hodet, armer og bein med ei ull- og filleblending. Øynene var store og av et slag som så ut som pupillene beveget seg. Etter ei stund fant min mor ut at også den lille dokkemammaen begynte å få rullende vidåpne øyne. Sent en kveld ble Store Brit resolutt øyeoperert og har levd videre med hjemmesyddde øyne til dags dato. En høst ble hun glemt ute og overvintra da i hagen, under snøen. Hun fikk hard medfart, men etter godt stell ble hun igjen med i leiken, da som en helt.

Mette

Hun er ei cellulose-dokke fra 1940-tallet. Her sitter hun i en stol fra martnan i Trondheim i 1938.

Dokke-servise

Bord og stol kjøpt på martnan i Trondheim i 1938. Her er det dekket med dukkeservise fra 1940-tallet. Dette har vært brukt mye.

Sparebøsse

Denne sparebøssa er fra 1940-tallet og er bare for tiøringer. Når tallene i ruta viser 10 kroner, spretter den blå luka opp, og endelig kan en pen sum bli brukt til noe i livet.

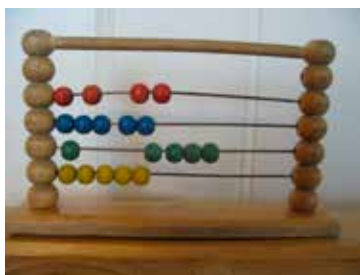
5-stein

Fine runde steiner plukka i Finnmark, ble brukt til å kaste 5-stein. Det kan jeg godt huske vi lekte med på 1940-tallet. Første «tur» var å kaste en stein opp i lufta så ta de fire som lå på bakken og fange opp den ene som var på tur ned osv. Det var mange forskjellige «turer». Andre leiker vi gjorde mye var å spille «jeppe». Vi trengte to steiner og en kort og en lang pinne til dette. Å «hoppe parris» var en stor aktivitet. Likeså å kaste ball mot vegg. Vi hadde forskjellige «ballturer». Dette siste var vel mest for jentene.

Kuleramma

Denne var en artig leike og et godt verktøy som det nok er slutt på i vår moderne tid.

Papirdokker

Papir-påkledningsdokker var artig å lage og ble ganske populære. Disse er laget av to søstre, 6 og 8 år på 1960-tallet. Stor aktivitet og kreativitet.

Papirdokker var også å få kjøpt.

Tjorven-dokke

Det andre bildet viser en søsterdrakt for en «Tjorven-dokke».

Stjernekkert

Det var det vi kalte den, kan jeg huske. En opplevelse var det å riste på denne og få stadig nye fargerike bilder for øyet. Kaleidoskop som det kalles i dag, er litt annerledes utformet og gir også fine bilder. Den gamle kikkerten (den lange) mener jeg må være fra 1940-tallet, og den nye fra cirka 2000.

Kosedyr

Det fins mange kosedyr, men min samling består av bamser. Noen har jeg tatt vare på. Noen er kjøpt og noen har jeg fått. Den eldste i denne gjengen er fra 1932. De andre fra årene etterpå, helt opp til cirka 2000.

Spilledåse

Ei koselig spilledåse fra 1970-tallet med fin musikk. Sammen med musikken er hele verkstedet i bevegelse og midt oppi dette sitter Pinocchio.

Båtmodell

Georg Børø fra Børøya, hadde stor glede av å lage små båter, både for salg og som gaver. Denne seilbåten med navnet «LEO» ble laget i 1975 til et av våre barn. Den står helst til pynt og glede i stua, men har også vært på sjøen.

Populært med blader og bøker

Hva leste barn og unge i en tid uten tv og skjermspill? Tilgangen på lesestoff var ikke slik den er i dag og derfor ble litteraturen vi hadde til gjengjeld lest med stor interesse. Noen abonnerte på blader, aviser og tidskrifter. Ganske mange gjennom misjonsforeninger og andre humanitære organisasjoner som var tidlig ute med informasjon om egen virksomhet.

Familieblader som Illustrert, Hjemmet, Allers, Vi selv og våre hjem og Magasinet for alle, var også tidlig ute med abonnementsordninger. Har sett flere familieblader fra 1930-tallet som har vært til munter gjennomlesing. Her var det variert stoff for hele familien. Det var faktastoff, mer eller mindre vitenskapelig basert og det var reiseskildringer. Romaner var en vesentlig del av familiebladene, og svært ofte med fortsettelse i neste nummer.

Tegneserier hadde en betydelig plass i familiebladene, Nils og Blåmann, Kalle K, Turids eventyr, Bob og Frank i Afrika, Kaptein Vom, Bustenskjold, Finbekk og Fia, og det var humorsider, «Hjemmets humor». Huslegen hadde allerede den gang egen spalte, det hadde også kokka. Du leste riktig; kokken var alltid hunkjønn. Det manglet ikke på folkeopplysning og oppdragende artikler, om matlaging, renhold og ikke minst var det flust med

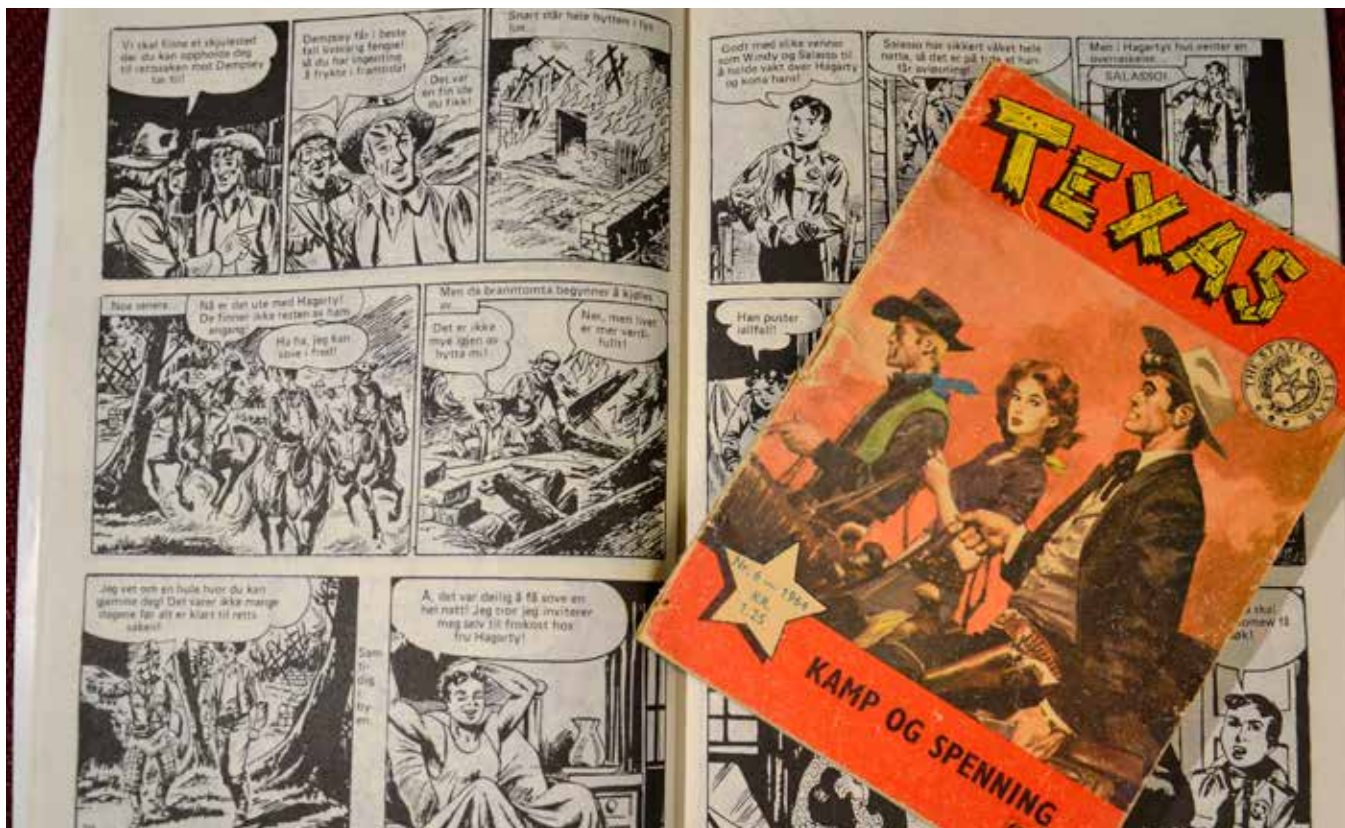
Illustrert fra 1954 til en pris av 50 øre. Mye familiestoff og flere tegneserier, og Vi selv og våre hjem, fra 1938. Pris 1 krone.

oppskrifter for strikking og brodering. I.F.-gutta hadde egen side i Illustrert. Mottoet var «Ivrig freidig sterk som stål, det er IF-guttas mål». Lokale idrettsklubber kunne være medlemmer av IF-gutta og fikk kjøpt klubbblem derfra.

Annonsene hadde fått sin plass også i bladene. Det var annonser for Mills-produkter, for Blue Star sølvpuss, for Stomafix festemiddel for gebisset, for nylonstrømper, for Brylcreem og Eggmelk-sepe og Onkel Tomms beksømsko osv.

Etter hvert kom bilde-bladene Aktuell og Bilder. Her var det bildepresentasjoner fra A til Å. Store

Spesielle gutteblader var western- og cowboy-bladene, Vill Vest og Texas var populært lesestoff.

Til hver jul var det alltid populært med tegneserieblader om Knoll og Tott og Tuss og Troll.

svart/hvit-bilder prydet det meste av sidene med korte tekster. Fortellinger om datidens kjendiser, om fyrster og kongelige. Vi Menn fant også etter hvert sin leserkare.

For oss som var barn og unge på 1950- og 60-tallet, var det spennende å ta turen til kaia når Fosenbåten kom om kvelden. Der var det kiosk om bord som solgte aviser og blader. Så snart landgangen fra båten inn på kai var på plass var det å løpe for å komme først fram til kioskmannen. Bak han på veggen, var det strengstativ med ukens nyheter av blader, og det var til tider spennende litteratur. Oppsparte penger, tjent på småjobber heime eller hos bestemor, lå løst i lomma når de nye bladene kom. Alt fra Donald Duck til ulike cowboyblader, og

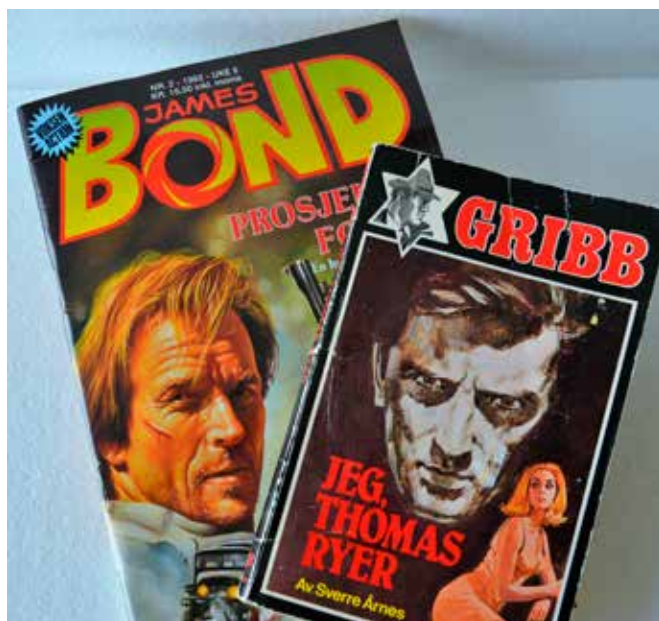

Donald Duck var tidlig populært lesestoff for de yngste. Her et Donald-blad fra 1959 til en pris av 1 krone.

etter hvert som puberteten meldte seg var Cocktail et svært så populært og interessant blad. Det ble studert og lest og godt gjemt for foreldre.

Andre populære blader var Detektiv-magasinet, Texas, VillVest, Fantomet, Lasso, Buster, Tommy og Tiger'n, James Bond og Kriminaljournalen. Julehefter med Knoll og Tott og Tuss og Troll. Pocketbøker om detektiven Knut Gribb ble populære blant gutta.

Blant bøkene var det mange jenter som fant sin heltinne i serien om detektiven Nancy Drew, og ikke minst ble bladet Romantikk populært. Gutta leste nok mer Hardygutta og etter hvert cowboybøker.

Barndom og barneklær

Hvordan barn skal og bør kles har vært gjenstand for ulike meninger og tanker opp gjennom historien. Hva de forskjellige holdningene handler om, kan det virke å være lite forsket på. Denne lille artikkelen er ikke ment å gi noe svar, tanken er å gi et glimt inn i noe av det som er skrevet om barneklær for perioden år 1700 til i dag.

1700-tall og voksne i miniatyr

Fra tidlig 1700-tall er det bevart lite barnetøy, særlig gjelder dette klær brukt til hverdags. Dette ser ut til å gjelde både for fattig og rik. Noe penklær for barn finnes (for eksempel i museenes magasiner), mens hverdagsklærne trolig ble slitt ut. Det kan handle om store barneflokker der klær gikk i arv, og det kan også handle om gjenbruk av tekstiler til andre formål. Derfor vet vi ikke så mye om hvordan barn gikk kledd i denne perioden. Litt vet vi likevel. Beskrivelser i litteratur, samt malerier og tegninger kan gi en viss pekepinn om barns påkledning. Det vi ser er at barn ble kledd opp som små voksne. Naturligvis ble klærne tilpasset barnets størrelse, men snitt og fasong var den samme som for voksne menn og kvinner.

1800-tallet – nye tanker

Mot slutten av 1700 og begynnelsen av 1800-tallet virket utformingen av barneklær til å endre seg. Forfatter

Barneklær, 1700-tallet. Overklassefamilie. Benjamin West. *The artist's family (detail)*. 1772 Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection.

og forsker Gerd Aarsland Rosander mener dette kan ha sammenheng med at opplysningstiden åpner for en-

*Peder (Per) Oskar Vold, foto tatt ca 1912.
Utlånt av Bernt Fjeldvær*

større forståelse av barn og barndom. Sentralt i de nye tankene står forfatteren og filosofen Jean-Jacques Rousseau. Han skrev om Émile og poengterte viktigheten av å tilpasse klærne til barnas naturlige utvikling. En kropp som vokser måtte ha varme og romslige klær, og i tillegg skulle klærne gi mulighet for lek og aktivitet.

Barn frå Mastad ca 1915. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær

Barnearbeid

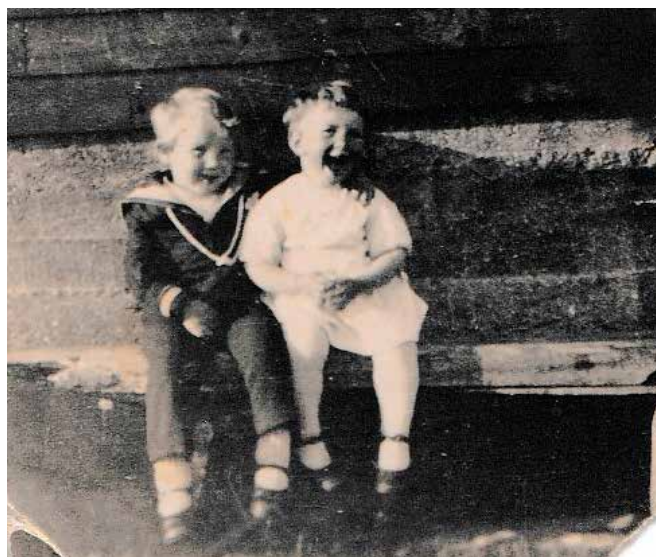
De nye tankene slo i første rekke an hos overklassen og de som hadde penger. For fattige familier ble det vanskelig å følge de nye ideene om barndom og tilpasse de barneklær. Hos mange var det knapt med ressurser, det var store barneflokker og mange munner å mette. Vi kjenner til historier der barna måtte veksle på å gå på skolen, fordi familien hadde begrenset med uteklær og sko. I tillegg var mange barn var i arbeid, enten ved siden av skolen eller som ekstra arbeidskraft i familien. I jordbrukssamfunnene var barna delaktig i det daglige arbeidet på gården. Barn ned i 5-årsalderen hadde faste oppgaver, som for eksempel gjetning av husdyr i utmarka. Alene langt hjemmefra med ansvaret for en stor dyreflokk, så måtte det ha vært skremmende opplevelser for en liten gutt eller jente. I byer og industrien ble også barn brukt som arbeidskraft - som gjerne hadde vel så

Ung hitterværing i en slags matrosdress.
Foto utlånt av Bernt Fjeldvær

farlige oppgaver som voksne arbeidere. Fyrstikkpiker og klinkegutter i skipsindustrien er eksempler på dette.

For fattige barn i utkanten av Europa tok det lang tid før fikk Rousseaus ideer fikk noe gjennomslagskraft. Barn var ikke bare barn – de var også små voksne i arbeid. Barn i arbeid ble gjerne sett på som positivt, de var med og bidro og fikk opplæring i «livets skole». Enkelte har hevdet at «det var en sann fornøyelse å se små barnehender arbeide for brødet». At barna i så stor grad var delaktig i arbeidslivet kunne ha vært en med-

Glade barn ca 1930. Foto privat

virkende årsak til at det tok tid før det ble utviklet klær tilpasset barn.

Matrosdrakten

På slutten av 1800-tallet fikk barneklærne for overklassen sin egen, selvstendige utforming. Det påfallende var da at arbeidsklær for lavere samfunnsklasser ble brukt som forbilder for barneklærne. Et godt eksempel på dette er matrosdrakten, som har holdt seg som barnefestdrakt helt opp til våre dager. Den var en hit i flere generasjoner og plaggene hadde stor popularitet som stasplagg for både jenter og gutter. Årsaken til den store populariteten er trolig sammensatt. Kanskje hadde det sammenheng med at det var en mote ute i Europa og blant overklassen. Kongelige barn ble kledd i matrosdress og bildene ble gjengitt i både magasiner og litteratur. Prins Olav i matrosdress var et populært motiv. En annen årsak kan være at snitt og fasong var enkel å kopiere, uansett materiale. På mange vis kunne

Småjenter i hjemmesydd sommerklær ca 1965. Foto privat

Ungdommer på i Ytre Kvenvær ca 1935. Foto privat

matrosdresen være en bro over sosiale ulikheter. Barn ble kledd i matrosdrakt uavhengig av samfunnslag, man kunne ikke uten videre si om barnet kom fra en velstående eller fattig familie.

Krig og rasjonering, hjemsydd og hjemstrikka

Under siste verdenskrig var det stor mangel på tekstil og materialer for å sy klær. Gjenbruk og om-syng var vanlig i alle lag av befolkningen. I etterkrigsårene ble tilgangen gradvis øket, men langt utover 1960-tallet var gjenbruk og hjemsydd vanlig i de fleste hjem. I tillegg til skreddere, sparte og spedde mange kvinner på inntekten ved å sy for egne og andres barn. Sydamer som reiste rundt og sydde for hele familier var også vanlig. Dette kunne være enslige kvinner som hadde andre jobber,

eller som hadde dette som eneste inntekt. Da bodde de hos familiene og fikk sydd det som store og små hadde bruk for. Særlig var dette vanlig ved jul og sommer. Da skulle man uansett ha nye klær og det ble anledning til å få noe nytt. Mange barn så stort fram til besøk av sydamen og muligheten av å få sydd et eget plagg, som ikke søsken eller andre hadde brukt før.

Strikking var noe mange kvinner syslet med. Ullsokker og ullgensere ble produsert for alle medlemmer av familien. Populariteten var stor og det var mange flotte strikkemønstre å velge mellom, mange av mønstrene fikk egne navn. Barna fikk gjerne kofter eller gensere i ulike mønstre, og var man heldig fikk man en genser med samme navn som en selv.

Barneklær – bruk og kast?

I dag er barn en stor forbrukergruppe innenfor tekstilindustrien. Masseproduksjon av billig tøy som ikke er beregnet for ombruk og arv, import fra lavkostland gjør det mulig å kjøpe nytt i hurtig tempo. Barn vokser raskt og har stadig behov for nye klær. Samtidig følger barneklærne motetrendene, slik voksenklær gjør. Dette gir et stort forbruk som skaper store mengder avfall. Det er vanskelig både med tanke på hva vi skal gjøre av alt – og ikke minst den etiske siden med bruk og kast-mentaliteten. Ett av de store dilemma er at barn er delaktige i produksjon av barneklærne. Ett annet er et formidabelt

søppelproblem. I Norge kan vi i dag se en økende interesse for redesign og gjenbruk, det kan oppfattes som et motsvar på masseproduksjon av klær, som knapt blir brukt før plagget kasseres.

En liten oppsummering

Sammenhengen mellom barn, barndom og barneklær er en interessant historie, som kan fortelle mye om utviklingen i samfunnet vårt. Den kan si noe om en tid da folk flest hadde lite både ressurser og tid til å bekymre seg særlig mye om barnas påkledning og naturlige utvik-

Barn leker bryllup. Usikkert årstall. Foto privat

ling. Kontrastene er store og mange. 1700-tallsbarna var kledd som små voksne, og i mange tilfeller var de også det. De ble tidlig satt i arbeid og hadde liten plass for lek og fri utfoldelse. Mens dagens barn har mer klær og utstyr enn de trenger. Hvorvidt barn i dag er lykkeligere enn tidligere tiders barn er ikke godt å si. Det som er godt er at utviklingen gitt barn den status og beskyttelse de behøver. Om vi i dag skulle ha bremsert litt på tilgangen av klær og utstyr får bli en annen diskusjon.

Hilda Mastad ca 1904. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær

Ingrid Oline Landevåg ca 1914. Foto utlånt av Bernt Fjeldvær

Kilder:

- Clare Rose: Childrens clothes
- Gerd Aarsland Rosander: Barneklær i Hodner og Sogner: Fra norske barns historie
- Ingunn Grimstad Klepp (31. juli 2018) Snl. Hentet 5. september 2018
- Kari Blom: Norsk barndom gjennom 150 år
- Tora Korsvold: Perspektiv fra barndommens historie
- Ørnulf Hodne: Barndom i Norge gjennom 1000 år

Det store eplekuppet

Æ meine bestemt at det va i 1970 at æ bynt å bli lei tå å gjærra farskstreker. Det va eple-slang som va min spesialitet, og aktiviteten bynt å bli kjedelig. Det va ingen utfordring med det lenger, det va rett og slett blitt ferr enkelt. Det va ingen som kom reinnan ætte lenger, og dæm som prøvd, sprang æ lett i frå.

Det va i et friminutt på skolen at æ næmt derre ferr'n Arne og Erik, to kompisa frå klassen min i Fillan. Dæm va heilt enig i at derre med epleslang gidda dæm itj lenger, det va nokka småongan koinn hoill på med.

Og det va da æ kom på det. Vi raide Åsenhagan, datt det ut tu mæ.

Åsen va eit lite bruk lenger inn i fjord'n, og der ha dæm ein eplehaga som va viden kjent. Stor haga, store epla på mangfoilldige tre. Og eplan va moden no og klar ferr å heintas.

Problemet va at hagan va regna som uinntagelig. I Åsen vokta dæm på eplan sin som det skoill ha vorre gull og diamanta. Arne ha hørt at dæm sov på skift og at det va folk på vakt heile tia, sannsynligvis bevæpna. Dæffer va'n litt usekker på om derre va ein god ide.

Han mått overbevisas, og æ ferklart gutan at vess vi ha ei vainntett plan så villa vi heilt sekkert kom oss inn og ut igjen frå sjølvaste Åsenhagan med fleire sække epla.

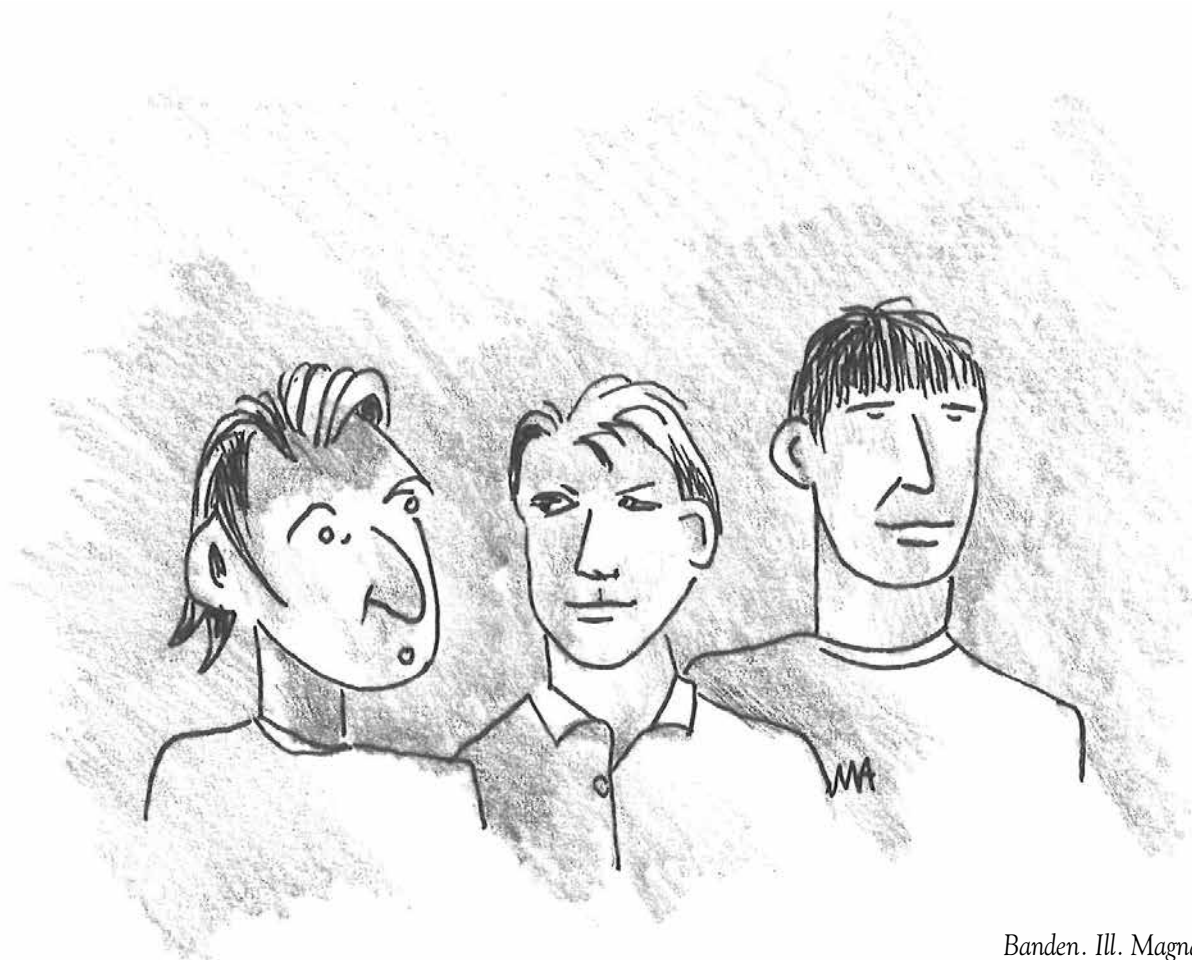
Og da kan vi snakk om at vi ha hatt ei vess utvekling tå epleslangaktiviteten, vi ha brennt farskstreker'n opp på eit nytt nivå så å sei.

Arne lot sæ overtal. Han så ferr sæ triumfferden ætte kuppet med sækkvis tå godsaker. Erik tenkt sæ itj om i det heile tatt, han brukt itj å gjærra det. Han ha et lett-sindig forhold te det mæsste, og va itj spesielt nøye med nokka som helst.

Det va æ som va den naturlig bandeleder'n, og æ bestemt at planleggina tå raidet skoill skje såmma kveill. Åsenhagan va godt bevokta, men det va helst frå vei'n. Dæffer bestæmt vi oss ferr at angrepet skoill sættas inn frå sjøsia. Da passe det bra at'n Arne ha tegang te båt. Det va ein 12 fots trebåt med ein 1,9 hk Crecent påhengsmotor bakpå.

Eriks rolle va føsst og fremst hass gode klatreegenskapa. Erik va lett og tynn og en jækkel te å klatre oppover trestamma. Det ve itj det treet i Fillan han itj hå vorre i toppen på. Sjøl meint'n at det va lik vektig at'n ha ei svær og kraftig lommløkt. Det va den typen med tre batteri tå den støsste typen.

Som sagt så va det vektig med ei god plan før landgangen skoill gjennomføres, og med ei god plan va det vektig med et nøyaktig kart. Akkurat i herre tefeille passe det godt å kaill det eplekart.

Banden. Ill. Magnar Ansnes

Æ og Arne gjekk så gjennom alle detalja der vi tok hensyn te det mæste som koinn ha innverkning på utfallet tå raidet. Mens vi jobba med det, dreiv'n Erik å sortert eit batteri, tilsynelatende i foill konsentrasjon. Han påsto det va vektig at løkta itj svekta mett i framrøkkinga, og at'n va nødt te å sorter batterian før dæm vart innsætt i løkta. Og ferr å værta heilt sekker, va det likast at'n sortert eit i gången. Arne og æ kjent'n Erik godt, vi va klar over at'n va ein merkelig organisme, så vi sa itj nokke om akkurat det tetaket.

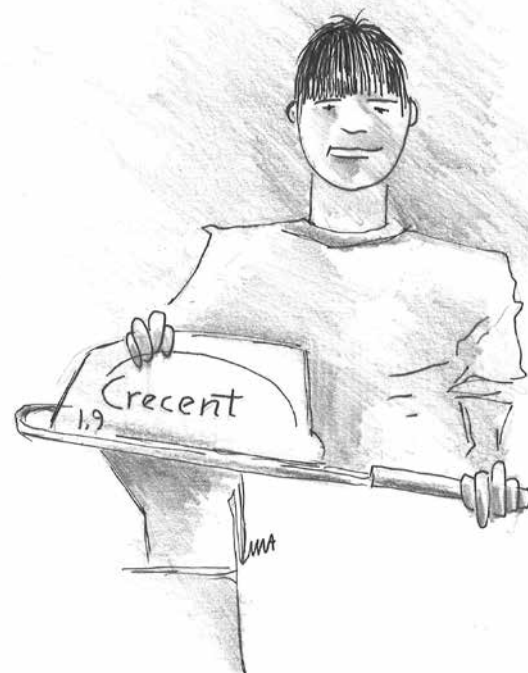
Ætte planleggingsmøtet va vi så inspirert at vi bestemt oss ferr å sætt i gang aksjonen aillerede da'n ætte. Det va ein lørdag og det meint vi mått pass godt. Dessuten va det vektig at vi itj hæfta ferr læng, det va likast at vi slo te mens plana einda va fersk. Da va resikon ferr å gløm tå vektige detalja minder. Ferr mæ og Arne va i hvert faille derre et poeng. Ferr'n Erik va det itj nå stort poeng ferr han ha sannsynligvis itj fått med sæ stort tå plana læll.

Håndlaget kart (eplekart) Ill. Magnar Ansnes

Vi møttes nemme sjø'n ått'n Arne klokka ått om lørdagskveill'n, og da va det allerede ganske mørkt. Men det va oppholdsver og grei tempratur, så vi så itj mørkt på det. Det føsste vi gjor va å gå gjennom utstyret, her va det vektig at alt nødvendig vart med. Båten med Crecenten (1,9 hk) lå klar, Arne ha fylt på bensin ferr 16 krone og det skoill hoill i massevis. Crecenten va ein økonomisk moter, med et usedvanlig lågt bensinforbruk, koinn'n fertæl.

Det han itj fertælt va at årsaken te det låge bensinforbruket va at det va så sjelden det va mulig å få start på'n.

1,9 hk Crecent
Ill. Magnar Ansnes

Lommløka va med. Det va lett å sjå ferr den ha vorre påslie i fleir tim, og lyset tu 'a va allerede betydelig svakar. Erik meint at vi itj koinn ta sjansen på å sløkk'a i tefeille av/på knappen skoill finn på å streik medt i angrepet.

Vi snakka itj nå meir om det, og æ gjekk fort over på ræsten tå utstyret. Den komplætte utstyrlista så slik ut:
5 solide sække. (ferr frakt tå byttet.)
1 faillkniv. (bestainndi nøttig å ha)
1 båt med motor (1,9 hk Crecent)
1 lommløkt
1 svænskelk.

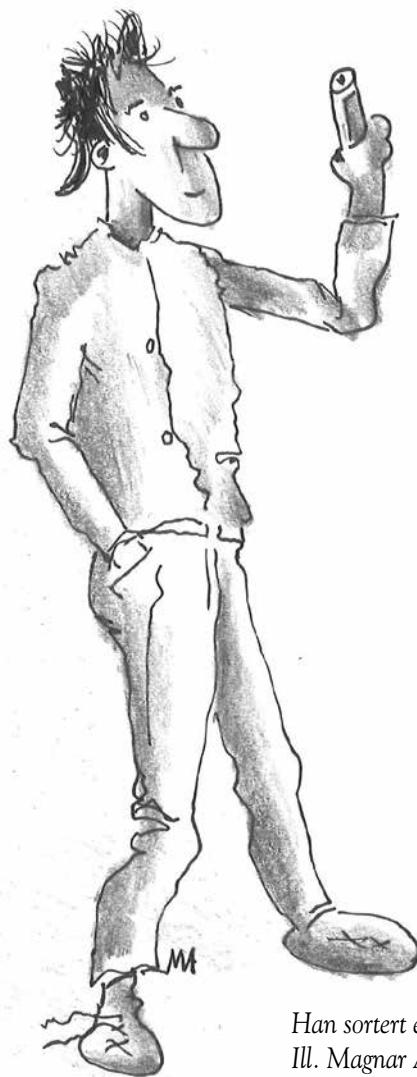
Koss den svenskpelke ha komme med va vi litt usekker på, men Erik (selvfølgelig) ment at den koinn komma godt med. Koffer fekk vi ailler nå svar på, men sannsynligvis hadd'n itj helt fått med sæ ka oppdraget gjekk ut på.

Før vi la i veg skoill vi synkroniser klokkan vorres. Arne si klokk sænka eit kvarter i timen, og Erik si stoppa vækka før da han sykla sæ utom Fillkaia. Så da vart det slik at æ synkronisert klokka mi.

Arne skoill kjør, det va han som kjent båten bæst, æ va kartlæser og Erik skoill setta beint i båten.

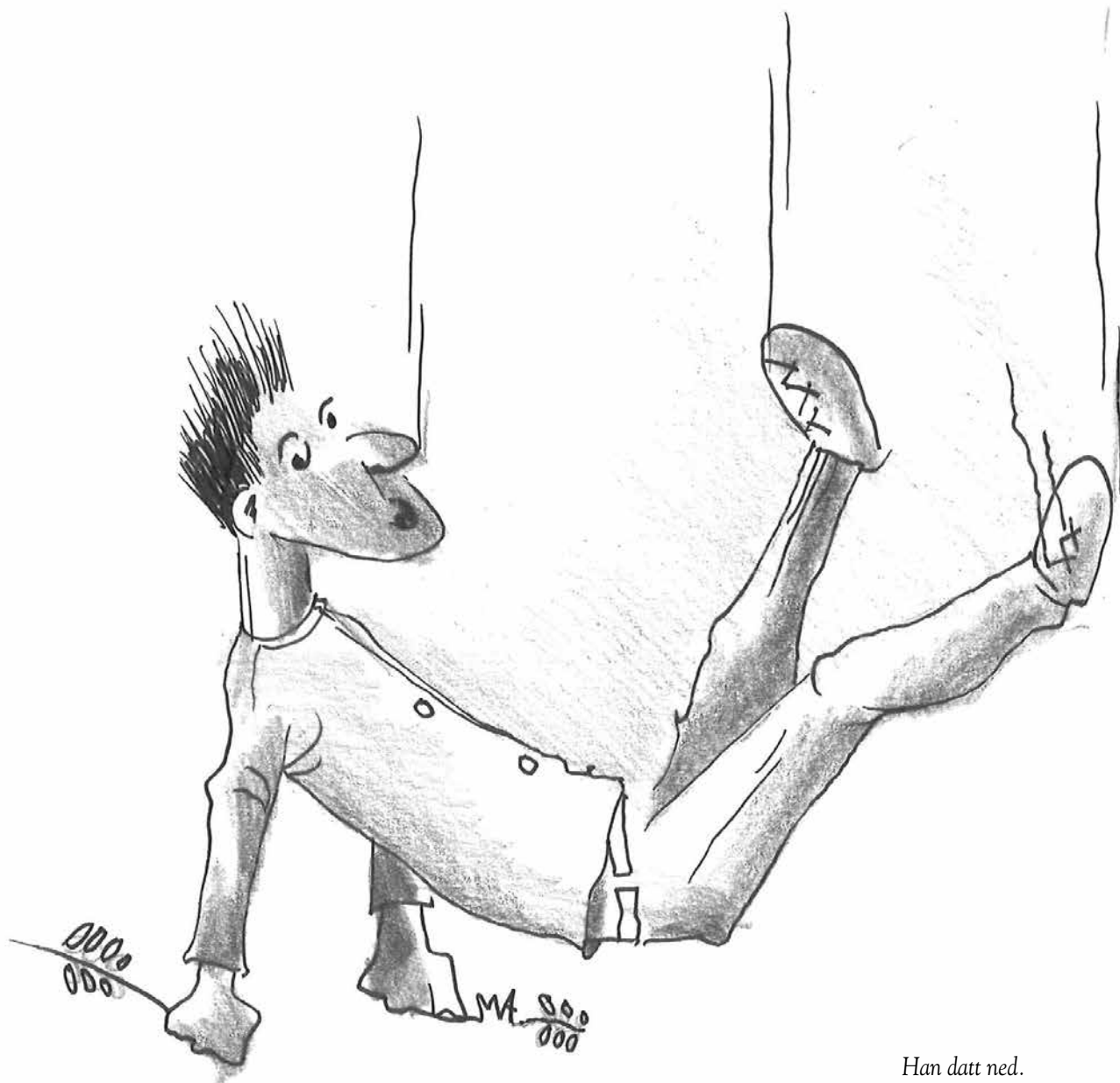
Crecenten nækta sælvfølgelig å start. Ætte å ha drie i snora et kvarters tid, va'n Arne bestemt på at'n ha drien foill, og skrudd ut pluggen ferr å gjærra'n rein. Teinnpluggen slæp'n så i sjøen, der'n la sæ te ro på serka fir meters jup. Æ ha allerede forberedt mæ på ein rotur, men det va da han Arne triumferende tok fram en reservaplugg som han ha med ferr sekkerheits skyld. Ætte nye ti minutt med snordraging, fekk Crecenten ferr sæ at'n skoill start læll, og da va vi itj sein med æ legg i veg. Tur'n gjekk heilt fint, men det va litt vanskelig å få lainnskape te å stæm med kartet i mørket. Lommløkta hass Erik va itj stort meir einn ei glo, men likvæl kom vi velberga fram te bukta neom Åsenhagan og epletrean. Den gjekk itj så fort Crecenten, men den hørtes godt, så vi tok itj nå sjansa på å kjør helt fram, og rodd de siste hoinnermeteran inn bukta.

Da vi skrapa oss opp i fjæra, skrava'n Erik i lainn og la sæ øyeblikkelig ned og bynt å snik sæ fram i lav åling ætte hainnbåggan. Han legna på ein ferrvokse fjæramark mellom stein og tang der han låg. Æ ha rækna ut at det einda va serka fæmhoinner meter opp te hagan, og foreslo at vi kanskje gjekk eit godt støkke før vi så smått bynt å huk oss ned.

Han sortert eit batteri.
Ill. Magnar Ansnes

Så da la vi i veg opp mot Åsen ætte sjøvei'n, og ganske riktig, ætte fæm-sækshoinner meter skimta vi de føsste epletrean. Lainnskape åpna sæ og vi koinn skimt silhuetten tå trean opp mot himmelen. Vi så rektignok ingen lys frå husan, men slo oss te ro med at dæm antageli mått værre længer opp.

Han datt ned.
Ill. Magnar Ansnes

Arne va i tvil: Kanskje dæm ha sløkt lysan og lagt sæ i bakhoill...med Krager'n, spekulert'n med en aning skjølv i stemmen.

Toill, sa æ. Dæm ferveint itj nå angrep frå sjøsia, dessuten trøng vi itj å gå lenger opp. Når vi ha rænske de nærmaste trean her ferr epla, har vi meir einn nok, og kan trækk oss tebake i triumf med fangsten.

Det va no Eriks talent skoill benøttas: Treklatring. Tynn og lett som'n va for'n oppgjennom trestammen som et skræmt ekorn. Epletreet va forholdsviss stort, men han fersvinn opp i mørket på få sekunder. Vi hørt litt romstering oppi der, men så vart det stilt...det vart stilt læng. Og plutselig kom'n ned igjen, einda fortar einn han for opp. Så vidt æ koinn sjå så va'n itj i berøring tå trestammen i det heile tatt.

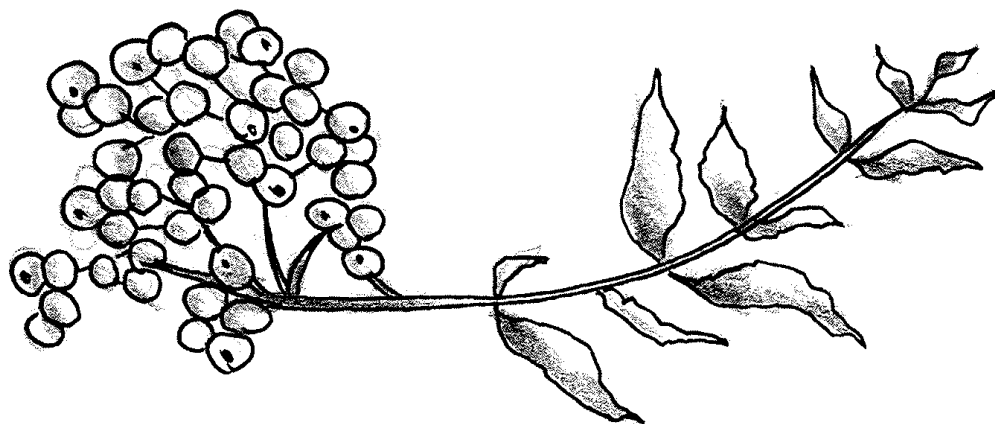
Erik datt altså ned frå epletreet. Men heldigvis slo'n sæ itj så gæli. Erik va som sagt så tynn og lett at'n datt itj særlig fortar einn lauvet han tok med sæ ned i fallet.

Lettelsen tå at'n itj ha slie sæ gjekk fort over te illsinne da vi fekk sjå ka han ha tie med sæ ned i fallet. I kvar hand blåholdt'n ei stor klasse med rognbær.

Det vist sæ at vi ha rodd inn i feil bukt, og med det ga vi opp heile prosjektet og bestæmt oss ferr å avbryt angrepet og trækk oss tebakers. Fiaskon va komplett da Crecenten nækta å frakt oss heim. I tillegg bynt det sjølsagt å regn.

Heimtur'n foregjekk i stillheit, Arne rodd, æ mått aus og'n Erik satt beint i båten.

Det einaste vi va enig om va at herre skoill itj nævnas med et ord te nånn. Og det løfte ha æ holdt, heilt te no. Vel-vel, vi slapp i hvert faille å bit i det sure eplet....på et vis.

Leik på Frøya før og nå

Barns leik følger ikke kommunegrensar. Varianter av barneleiker finner vi mellom grendalag og skolekretser. De kunne ha forskjellige namn og ulike reglar frå det ene nabolaget til det andre. Men ofte finner vi igjen grunntrekka av de same leikene over store avstander, på tvers av fjorder og fjell, mellom by og land. Og leiker forandrer seg over tid, frå den ene generasjonen til den andre, gjerne tilpassa si tid og sitt miljø.

I «Årbok for Fosen» 1978 skreiv Berit Østberg (1931-2000) en artikkel med tittelen «**Leik på Frøya før og nå**». Med støtte frå Fosen historielag hadde hun i 1977 reist rundt på Frøya og samla stoff om barneleiker. Hun intervjuar rundt tretti personer av begge kjønn, de eldste født i 1890-åra og de yngste ei gruppe jenter i

I august 1977 reiste jeg rundt Frøya og intervjuet folk på forskjellige steder og i ulike aldre om leik. Vi hadde valgt den framkomstmåten som frøyværingar alltid har brukt: båt, og turen tok 6 dagar, med landstigning på Uttian, Sistranda, Hamarvika, Håvika, Måsøyval og Gurvikdal. Innsamlinga er supplert seinere.

Det er de gamle leikene som dominerer materialet, som femstein, vepp kjepp og karra ball, siden det er mest om

femte klasse ved Sistranda skole 1977-78. Berit Østberg hadde solid bakgrunn for å gjøre denne viktige jobben. I 1972 fullførte hun sin hovedoppgave i folkeminnvitenskap ved Universitetet i Oslo med tittelen: «**Skolebarns utesangleker i Trondheim 1969-72**».

Fosen historielag har generøst gitt «Skarvsetta 2018» tillatelse til å trykke Berit Østbergs artikkel 40 år etter. For oss lesere kan det bli spennende å finne ut om vi kjenner de same leikene, registrere likheter og forskjeller, hente fram gamle minner og kanskje bli inspirert til å prøve leikene igjen og lære dem vidare til neste generasjon.

(Red)

å gjøre å redde dem før det blir for seint. Det viser seg at barn og unge ikke sjelden kjenner disse leikene, men de bruker dem ikke, og det er lite trolig at slike leiker vil være kjent av neste generasjon.

Leiker som skjær-ut (sura, sisten), spøtt kul (gjømsel) og ballslåing kan både gamle og unge, og ikke noe tyder på at de er på vei ut.

I dag er det barn som leiker. Men vi behøver ikke gå langt tilbake, før det var ungdom som var med, og iblant

kunne de voksne delta. Guttene leikte til de ble konfir-
mert og gjerne lenger.

Kjønnsforskjellen var mer markert i leiken før. Gutte-
ne leikte mer, de kunne flere leiker og de leikte vold-
sommere. Mens gutter slo ball, veppa kjepp, karra ball
og gikk på ski og skøyter, forteller jentene om leik med
dokker og skjell, ball mot vegg og femstein. Guttene var
flinkere til å lage seg utstyr selv. Jentene måtte hjelpe
til mer enn brødrene, de hadde klær som egnet seg dår-
lig for hurtige bevegelser og de ble strengere holdt, i en
kjønnsrolle som foreskrev en forsiktig framferd. Likevel
leikte naturligvis gutter og jenter sammen iblant.

Barna fikk ikke slik frihet som nå. De voksne var strenge
med hensyn til leikeplasser. Ungene fikk ikke ødelegge
graset med leiken sin, men ble henvist til plasser der det

ikke var så fin eng. Det var gjerne skråninger der ballen
trilla vekk for dem. Tilstanden var altså ikke så paradi-
sisk som vi har lett for å tro, at barn kunne leike hvor
som helst før.

Utstyret til leiken var sjelden kjøpt. Enten laget barna
det selv, eller de fikk hjelp av foreldrene. Ball laget de
av filler og snøre, balltre av et stykke ved. Ski kunne
det bli av eikefat, og skøyter av en ljå. Steiner og skjell
og kjepper fant de ute. Men selv om utstyret var en-
kelt og heimelaga, var ikke alltid leiken så enkel. Både i
femstein, ballspell og vepp kjepp hadde barna lange og
omstendige spillregler.

Flere av de gamle leikene finnes i lignende form hos
Bernt Støylen: Norske barnerim og leikar, 1899.

Karra ball (karra hålaball)

Leiken kan minne om ishockey. Det er flere deltakere,
oftest gutter, men jentene kunne være med også. Alle
har hver sin kjepp på ca 40-60 cm, og de prøver å få en
ball ned i et hull. Hullet er mellom 20 og 30 cm i dia-
meter, og det graver ungene i jorda, enten i fjæra eller
hjemme.

Samtidig med at alle skal få ballen ned i hullet, har de
hvert sitt mindre hull. Dette må de passe på, så ikke de
andre sender ballen ned i det, eller setter kjeppen i det.
Av og til blir det tegnet en ring om hvert hull, som bar-
na stod inni.

Ballen ble laget av filler, det var en «lervball». De fikk
noe gammelt av mor, tullet det sammen og bandt snøre
rundt. Den var gjerne på størrelse med en tennisball,
og var solid nok. Men når den ble våt, var den «dyrisk
tung». Noen la en gjenstand innerst, det kunne være en
potet for eksempel.

Kjeppene var noe de fant. Men det kunne forekomme at en ivrig unge forsynte seg med mors håvålskaft i veven. Ballen skulle «karres» ned i hullet med kjeppen. Det var ikke lov å sparke eller bruke hendene.

(Helge Helgesen, født 1892, Rakel Heien, født 1905, Ivar Måsøval, født 1907)

Slå ball

Flere informanter, alle mannlige, nevner at det var vanlig å slå ball. Opplysningene stemmer i det store og hele overens. Informantene er født mellom 1892 og 1907.

Leiken begynte med å dele seg i to partier, «del seg sund». Det skulle være like mange på hver side. Det hendte seg at jentene var med, men guttene leikte mest. Før de begynte, tok de balltreet, som var ca 80 cm langt og 10 cm bredt i den ene enden, smalere mot den andre), og en fra hver side kastet det mellom seg. Så tok de tak i det oppover, annenhver gang. Den som fikk tak øverst, skulle være inne først. Noen sier at balltreet måtte svinges rundt hodet tre ganger uten at taket ble sluppet.

Ballen var ofte en lervball, laget av en stor lerv og surret sammen med snøre. Senere fikk de gummiball, den gikk lenger.

Ballen ble slått ut av førstemann på innelaget. Det var en som kastet ballen i lufta for ham, han ble kalt «lyropplangar». Denne kunne enten tilhøre utelaget, eller være fast lyropplangar for begge lagene. Dette var best, for da var han ikke partisk. Han som slo, holdt om balltreet med begge hender. De andre på laget måtte passe seg, for hvis han bommet, kunne balltreet gå helt rundt og treffe

den som stod bak med stor kraft. En kunne huske at det stod en med en fin flosshatt i hånden bak den som slo, balltreet traff pallen i hatten og slo den av. Hvis man bommet på ballen, fikk man flere forsøk.

Når ballen var slått ut, skulle utelaget ta den. Greide de å fange den i lufta, kom de inn. Ellers skulle de treffe, «slå» innelagets folk når de løp tvers over feltet over til den andre siden. Banen kunne være stor, noen sier 30 meter lang, andre 75 meter.

De slo ball på skolen, på en grasvoll oppi hauan og på steder uten gras. De voksne ville ikke ha leik der det vokste gras. Man kunne leike i fjæra, men det var vondt å løpe der, for grus og stein.

Spelle ball

Det var mest jenter som drev med dette, i alderen 7 til 14 år. De hadde en litt myk gummiball, og lekte sammen to og to, mot stueveggen ute, og på skolen. Hun holdt ofte på alene for å øve seg, da var hun helst inne i gangen.

Når de var to, holdt den ene på til hun mistet ballen eller gjorde en feil. Da sa den andre: «No røvd du». Og så var det hennes tur.

Det var om å gjøre å ha den frakaste ballen. Ballene ble kjøpt i Trondheim, og hun husker en lysegrå ball hun fikk til «bynytt» av far en gang han kom fra byen.

Rekkefølgen er usikker fra og med «trea»:

1. Etta: Ballen kastes mot veggen med en hånd og tas igjen med begge.
2. Toa: Ballen kastes opp med en hånd, hånden snus og ballen dunkes opp med håndbaken og slås mot veggen og tas med begge hender. To ganger.
3. Trea: Ballen kastes mot veggen og slås tilbake dit tre ganger med håndfalten.
4. Fira: Ballen kastes mot veggen og støtes tilbake med fingertuppene. Hendene holdes flatt sammen. Fire ganger.
5. Femma: Ballen kastes bak ryggen og mot veggen og tas imot. Fem ganger.
6. Seksa: Ballen kastes mot veggen, spretter mot panna og mot veggen og tas imot. Seks ganger.
7. Sjua: Ballen kastes mot veggen, tas med brystet, støtes mot veggen og tas imot. Sju ganger.
8. Åtta: Ballen kastes under høyre kne som er løftet (fra utsida) mot veggen og tas imot. Åtte ganger.
9. Nia: Ballen slippes ned på kneet, støtes mot veggen og tas imot. Ni ganger.
10. Tia: Ballen slippes ned på foten, sparkes mot veggen og tas imot. Ti ganger.
11. Elva: Ballen kastes mot veggen, en klapper i hendene bak ryggen og tar imot ballen. Elleve ganger.
12. Tolva: Ballen kastes mot veggen, en snur seg rundt og tar imot. Tolv ganger.

(Olaug Hammervold, født 1913)

Skolballturen

Det var mest jenter i skolealderen som holdt på, og Lena pleide å leike med søsteren og en venninne av seg. De leikte ute ved husveggen, og ofte inne. De kalte leiken «skolballturen».

Rekkefølgen er usikker fra og med nr 3:

1. Ballen slås mot veggen med høyre håndflate (holdt oppver).
2. Ballen slås mot veggen med høyre håndflate (holdt opp).
3. Ballen slås mot veggen med knyttet neve (som boksing).
4. Ballen slås mot veggen med fingerknokene på foldete hender.
5. Ballen kastes mot veggen med høyre hånd under venstre bein, som løftes og bøyes i kneet. Den tas imot.
6. Som forrige, med venstre hånd, under høyre kne.
7. Venstre hånd holdes om livet, ballen kastes bak ryggen mot veggen.
8. Ballen kastes opp, hånden snus og ballen dunkes opp med håndbaken, så slås den mot veggen og tas imot.
9. ?
10. Ballen kastes mot veggen, en snur seg rundt og klapper i hendene, og tar imot ballen.

(Lena Hammervold, født 1956)

Vepp kjepp (sprett stikk)

Dette har vært en kjær leik i lang tid på Frøya, særlig blant gutter. Enkelte har drevet den fullstendig til perfeksjonisme, med et komplisert poengsystem, pinner som ble høvlet og målt til på sløyden, iherdig trening og stor ære å hente.

Jeg gjengir flere fullstendige beskrivelser av leiken, som om det blir mye om en leik, fordi vi her får se hvordan en leik kan varieres.

Den eldste informanten beretter om en leik med to lag, med en eller flere på hvert lag. Den som var inne, hadde to kjepper, en på ca 80 cm og en på ca 25 cm. Den minste ble lagt over to steiner og vippet over mot kameraten med den lengste kjeppen. Leiken ble kalt å sprett stikk. Så skulle den som var ute prøve å ta kjeppen.

(Aksel Johansen, født 1894)

Ivar Måsøval (født 1907) fortalte følgende om å sprett stikk:

Først ble den lille stikka spretta ut. De som var ute, skulle prøve å ta den i lufta. Greide de det, skulle lagene bytte side. Greide de det ikke, ble den store kjeppen lagt tvers over steinene, og utelaget skulle kaste den lille stikka inn og prøve å få kjeppen ned fra steinene. Hvis de lyktes, byttet de side. Greide de det ikke, var det han som holdt på, som skulle holde stikka hengende i to fingre og slå den utover med kjeppen. Utelaget skulle prøve å ta den. Fikk de ikke tak i den i lufta, skulle de kaste den inn mot steinene og prøve å få den så nær steinene at det var mindre enn en kjeplengde fra midt mellom steinene til midt på stikka.

Arne Hammervold (født 1946) forteller:

Å vepp kjepp var enormt populært blant guttene i Hamarvika. Pimmeme ble nøøyaktig tillaga. Den minste var en femdel av den største. Etter hvert ble det nøye med steinene også, da brukte de murstein. Den lange kjeppen ble kalt «ærna» (bestemt form av orden alen – men den var ikke så lang [ei alen er 62,75 cm, red anm], kanskje ca 50 cm. Da skulle den korte være 10 cm), og det samme ble poengene kalt.

Leiken hadde tre deler, som Ivar Måsøval beretter. Stikka eller kjeppen ble vippa ut, slått ut og slått mange ganger opp i lufta.

Første del: Når utelaget skulle kaste pinnen inn mot steinene, hadde de lov å ta ett skritt fram.

Annen del: Det ble gitt tre forsøk når en skulle slå ut, en kunne altså bomme to ganger. Det var flere måter å slå på. Best var det å kaste pinne opp i lufta og slå den der. Da fikk man ordentlig fres. De som ikke greide det, kunne få holde den opp i lufta med fingrene. De dårligste tok «kjerringvepp»: De holdt pinnen vannrett og slo nedneda. Dette likte ikke de andre på laget, for da var det lett for utelaget å ta den i lufta.

Området ved steinene ble kalt «gryta». Når den lille kjeppen ble kasta inn, sto han på innelaget og forsvarte området, det ble kalt å «røre i gryta». Noen sa «vispe». Han kunne slå bort kjeppen når den kom, så lenge den var i bevegelse. Hvis kjeppen ble liggende midt mellom steinene, kom ikke bare utelaget inn, men innelaget mistet alle sine poeng. Dette ble kalt å «brenne opp ærna». Det var en tragedie.

Tredje del: Han på innelaget slo den lille kjeppen opp i lufta med den store så mange ganger som mulig. Det het å «bala». Når han kjente at det begynte å gå dårlig, slo han kjeppen ut så langt som mulig. Han måtte bala tre ganger for at det skulle gjelde, hvis det ble bare to ganger, byttet lagene side. Så målte man avstanden fra der man stod, til der den lille kjeppen falt ned, og talte poeng ved å måle med «ærna». Jo flere ganger man bala, jo høyere fikk man beregne poengene. Så hadde neste mann på laget tur.

Det var ofte mange barn med, 10-15 stykker, fra 7-åring (men de hadde problemer med ærnan sine) til

14-14-åringene. Det var mest gutter som dreiv med leiken, men jentene kunne være med også. Av og til ble de voksne med. De kunne komme forbi på veien mens ungene leikte, og prøvde seg, til stor glede for ungene. De var så klossete. Hovedveien var det beste leikestedet – veien ble sperra av unger som veppa kjepp.

Leiken gikk også på skolegården og hjemme. Hos en av kameratene ble gresset svarttrampa, foreldrene jaga aldri bort barna. Enkelte ble så ivrige at de trente i timevis for seg sjøl, særlig med baling. De kunne komme opp i hundre ganger. Men i leiken var det ikke mulig å holde på så lenge, særlig fordi at da greide de ikke å holde rede på tellinga. Det var ikke lov å bale mer enn 15 ganger. Så hadde de egne konkurranser i baling isteden.

POENGENE:

Første og annen del: Utelagets poeng for å ta pinnen i lufta – visstnok 10 poeng.

Annen del: Innelagets poeng når de slo bort pinnen: Avstanden ble målt og talt med storkjeppen.

Tredje del: Avstanden ble målt, først med storkjeppen, og så ble de siste centimetrene målt med den lille. Tellinga avhang av antall balinge:

bala antall ganger:	med storen:	med lillen:
3	5 - 10 - 15 -	1 - 2 - 3 -
4	10 - 20 - 30 -	2 - 3 - 4 -
5	20 - 40 - 60 -	3 - 4 - 5 -
6	50 - 100 - 150 -	4 - 5 - 6 -
7	100 - 200 - 300 -	4 - 6 - 7
8	200	
9	500	

Når man målte måtte man passe på at kjeppen ble holdt nedtil bakken, så ærna ble så lang som den skulle være. Dette holdt de andre øye med. De bøyde händledet begge veier mens de målte.

Den yngste hovedinformator var Esten Larsen (født 1963). Han går i 8.klasse på Sistranda skole. Så seint som i fjor holdt han på med å «vipp pinne» på skolen på Inntian.

Det kan være to eller flere med. Leiken har tre deler, som kalles «tia», «fæmtia» og «spirrevippen». Første del heter «tia» fordi utelaget får ti poeng dersom de tar pinnen i lufta. I annen del får utelaget 50 poeng hvis de greier å ta den. Innelaget skal slå pinnen ut, og den holdes opp i lufta med den ene hånden. Når utelaget kaster inn, har innelaget lov å slå vekk pinnen, men den må være i bevegelse. Kommer pinnen nærmere enn en storpinnelengde, bytter lagene side. Ellers måles avstanden med en lengste pinnen, og poengene telles.

Men det er «spirrevippen» som er høydepunktet. Den minste pinnen legges over en av steinene slik:

Man slår med storpinnen slik at den lille spretter opp. Så skal man prøve å slå den flere ganger opp i lufta, og langt bort. Hvis man bommer på pinnen, bytter lagene side. Hvis man slår pinnen ut, måler man med den lille pinnen og teller poengene 1-2-3. Hvis man slår to ganger på pinnen, telles det 2-4-6. Hvis man slår tre ganger, teller man 8-16-24. Utelaget kan også få poeng på dette hvis de tar pinnen i lufta. Er den slått to ganger og man tar den, får man 200 poeng, tre ganger 300 osv.

Leiken var godt kjent på Inntian. Esten hadde lært den før han begynte på skolen, og jenter og gutter i alle aldre var med og leikte. Foreldrene kan den også. Leiken kunne gå til mange tusen.

Skotthyll

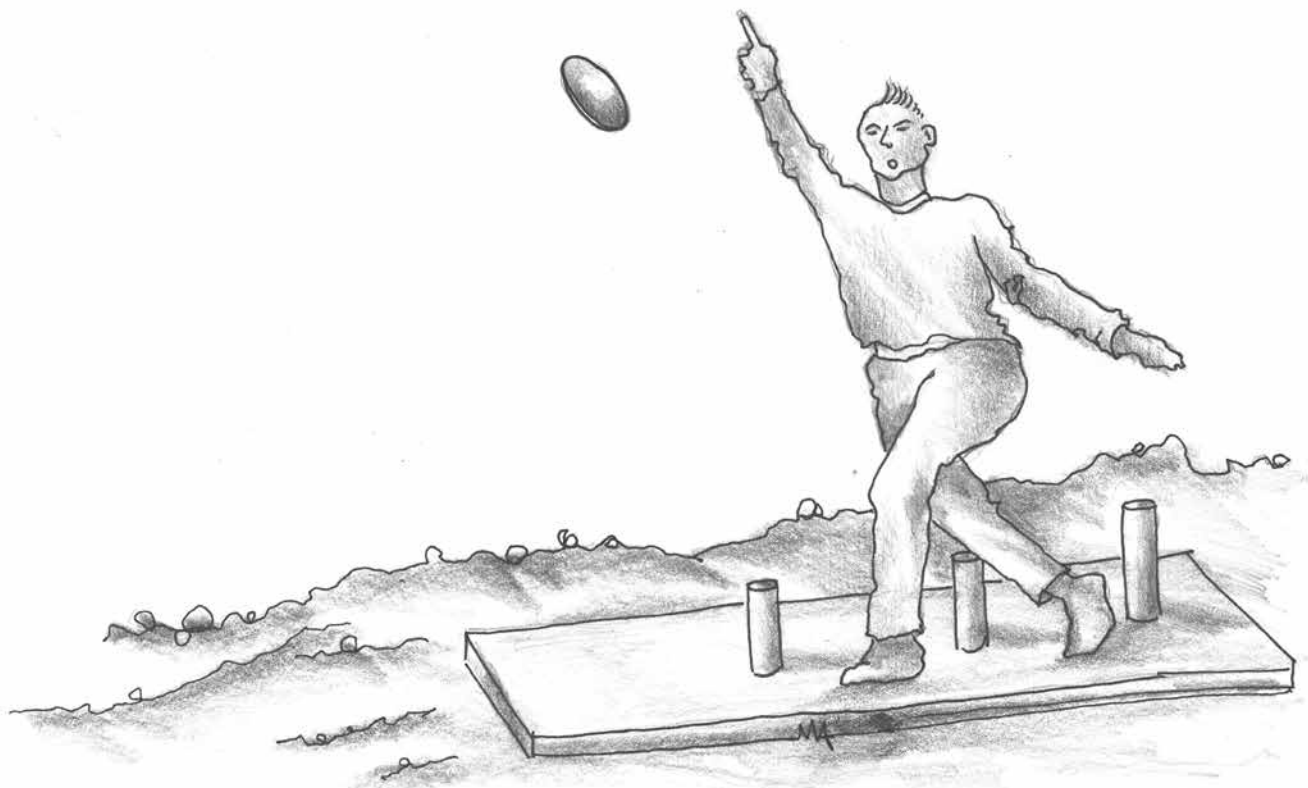
Arnulf Sletta (født 1922) og Gunnar Sletta (født 1932) forteller at det var vanlig blant unge og voksne karer på Strømøya å kaste skotthyll. Ofte holdt de på med det når de var ute med landnota, for da var det ikke noe å gjøre når det var lavvann, og dermed gikk de i land på en holme og leikte.

Det ble stilt opp flate steiner, som en skulle slå ned ved hjelp av en annen stein. De flate steinene ble støttet opp med småstein. Den som ble kasta, kunne være en «klumpstein», altså mer kuleformet, og omtrent en håndfull stor. Steinene ble stilt opp slik:

Karene var delt i to lag, med 3-4 på laget. Først kasta en fra det ene laget, og så ble steinen kasta tilbake av en på det andre. Så fikk nestemann tur.

En fikk poeng for å kaste ned en stein. Fikk en velta ned den nærmeste, ble det 5 poeng, 10 for den neste og 15 for den bakerste. Hvis en bare berørte en av steinene, ble det ½ poeng. Det laget som fikk 100 poeng, hadde vunnet.

Fra Sjønhalsen forteller Arve Dragsnes (født 1948) at skotthyll var vanlig blant eldre menn, særlig på søndag formiddag. De kasta med flate steiner mot en staur, som skulle slås overende.

Å kast skotthyll. Ill. Magnar Ansnes

Spøtt kul (gjøm og leit opp, eller gjøm og stå)

Informanter født i 1892, 1893, 1894, 1900 og 1956 beskriver denne leiken svært likt. Bare ordbruken er litt forskjellig. «Spøtt kul» sier de fleste gamle, men Helge Helgesen kaller leiken «gjøm og leit opp». Lena Hammervold sier «gjøm og stå». Det er en som står, og de andre løper og gjømmer seg. Så skal den som står, prøve å finne dem igjen. Helge Helgesen fortalte at de var seks søsken, fire guttet og to jenter, og like mange i nabohuset. De leikte mye ute, særlig om høsten, rundt kornstauene. En stod ved huset og holdt for øynene, og en varskudde når alle var gjømt (han gjømte seg ikke selv). Noen løp inn, andre sprang i uthusa og noen bak haugan. Den som stod, lette en stund, men så ga han opp. Barna var fra 5-6 år opp til konfirmasjonsalderen og eldre.

Ellen Dahl (født 1893): Den som står, løper i mål når han ser noen og sier «Tvi kul». Den som blir sett, hvis han kommer i mål først, sier «Tvi mæ».

Aksel Johansen (født 1894): Den som kom først i mål, sa: «Spøtt kul».

Jakob Strandheim (født 1900): Den som stod sa: «Du e spøtta» og spyttet på veggen, mens den som ble funnet, sa: «Tvi mæ». Når den som stod, var ferdig, sopte han: «No kjæm æ».

Lena Hammervold (født 1956): De avtalte hvor langt den som stod skulle telle. Hun ropte ut siste tallet, det var gjerne 50 eller 100. Hvis noen kom til mål, skulle hun si «Fri». Det var ikke lov å gjømme seg inne. De leikte gjerne hjemme, og fine gjømmesteder var bak bærtrærne.

Ramser for elling

Ellen Dahl (født 1893):

Ein to tre 'asju 'lasju le
åtte potte timanns klokke
æle mæle dibe dæle (*dibe med stigende tonelag*)
skipet går ut på hår
rig i renn to i spenn
snipp snapp snute ute

Jeg gikk meg over Bakke bro,
hørte jeg at klokken slo.
Hvor mange slag slo den da? (*finner på et tall*)
(*Så telles det, og den som får siste tallet, er fri.*)

Elliken melliken Bakklandsguten
slo til kjerringa med vaskarkluten
slo'n i nakken og spente'n i bakken
det skal du ha ditt stygge troll
fordi du ikke kunne telle til tolv
en to tre fir fem seks sju åttet ni ti elve tolv

Esten Larsen (født 1963):

I di doddo mi
effa lara båbbi sara
kribbo krabbo kattelabbon
irom birom bois
fri

En gul knapp
virre virre vapp
du slapp

En gummi gummi mann satt opp i et g g tre
og spiste på et g g brød helt til han ble g g død.

Knoll og Tott krøp under et gjerde
der fant de ei pære
pæra delte de i to
resten kasta de i do

Hvor mange minutter ble Donald Duck
for seint på arbeidet?

(Den det kommer på, skal si antall bokstaver i fornavnet. Er det rett, er han fri. Sier han feil, fortsetter man bare).

Roger Larsen (født 1968):

Kjerringa på Oppegård
satt seg på ei stoppenål
au au au

imorra ska du dau dau dau

(Den som da får dau skal ut. Av og til begynner de på seg sjøl)

(Sju) hester stod i en stall **(etter antall barn)**

så feis den ene så det small
pang

(En går ut og an fortsetter)

Seks hester osv

En polleti
to polleti
tre polleti
fir polleti
fem polleti
seks polleti
sju polleti
ått polleti
ni polleti
ti polleti

(Den siste går ut. Denne brukes til politi og røver, av og til til andre leiker).

Femstein (tolvstein eller nappa stein)

Det var mest jentene som drev med denne leiken. De brukte steiner de fant, og det gjaldt å finne runde steiner, «nappasteiner». Seinere ble det også brukt kruskuler og klinkekuler. Steinene ble kastet utover eller lagt pent ut. Man satt på marka eller inne på matta. Så skulle man gjøre bestemte ting med dem. Flere sier at det var tolv forskjellige ting å gjøre, «det gikk til tolv». Det har ikke helt lykkes å få rede på alle tolv, men her er en del av måtene:

1. En holder en stein i hånden, kaster den opp og tar den nærmeste fra bakken, og tar også imot den som var i luften. Så legger en den ene steinen ned på bakken igjen. Dette gjøres med alle fire steiner som ligger på bakken.
2. Så blir det vanskeligere. Stadig har man en stein i hånden, og de andre ligger på bakken. Nå kaster man opp den man holder, plukker opp en fra bakken og tar imot fra luften – altså som i første omgang. Men nå skal begge fortsatt holdes i hånden. Man kaster opp den ene av de to, plukker opp en ny fra bakken og tar imot fra luften. Kaster opp en, plukker opp en til, tar imot fra luften til alle er i hånden.
3. Man har stadig en i hånden. Den kastes opp, og man tar to fra bakken og tar imot fra luften. (Blir noen av steinene lagt ned nå?) En kastes opp og de to andre steinene blir tatt opp.
4. Man har en stein i hånden, kaster den opp og tar tre fra bakken, og tar imot fra luften.
5. Man har en stein i hånden, kaster den opp og tar alle fire fra bakken, og tar imot fra luften.
6. Man har en stein i hånden og kaster den opp i luften. Så snur man hånden og slår steinen opp i luften igjen med håndbaken. Så tar man en stein fra bakken og tar imot fra luften. En stein legges ned. Dette gjentas med de andre tre steinene.
7. Man har en stein i hånden, kaster den opp, tar en av

de som ligger på bakken og legger den i den andre hånden og tar imot fra lufta. Dette gjøres med alle de andre steinene også.

8. Man holder alle fem steinene i hånden og kaster dem opp. Man snur hånden, så steinene faller ned på håndbaken. De kastes opp igjen, og man snur hånden og tar imot alle. Når steinene lå på snudd hånd, sa de at de var på «beite».
9. Man tar to steiner og kaster en og en opp i lufta, slik at man kaster og tar imot og aldri har mer enn en stein i hånden. Dette gjøres tolv ganger, så legges en stein ned. Man tar en ny stein og gjør det samme med den, og med hver av steinene.

Rekkefølgen er usikker. Den som her står som nr 9, var visstnok den siste omgangen, altså nr 12. Man holdt på til hun gjorde feil, dette ble kalt å «røve» (= røre). Da fikk neste tur.

Det var særlig jenter som holdt på med dette. Flere forteller at mor kunne leiken. En sier at mora var uslæelig, for hun hadde så myke fingre at steinene alltid ble liggende på den snudde hånden.

(*Olaug Hammervold (født 1913), Ellen Dahl (født 1893), Alf Strandheim (født 1929)*)

Trolig har ikke leiken nådd til den yngre generasjon. *Elin Strandheim (født 1964)* forteller at hun har lært den av ei tante, og har leikt den med klinkekuler alene.

Leik med skjell

Mange forteller at de har leikt med skjell da de var ganske små. De laga gjerder med pinner og snøre, som de satte ned i marka. Kyrne var i fjøset og ble tatt ut på beite. Som regel var det bestemte skjell som var bestemte dyr. De snakket om kuskjell, hesteskjell og sauskjell.

Kyrne var kuskjell, det er alle enige om (*artica islandica?*). Ellers kunne kutenner brukes som kyr. Hestene var helst vobbskjell, eller o-skjell, som de heter offisielt. De er store og mørke (*modiolus modiolus*). Sauene var sauskjell, og her er barna og vitenskapen enige. Kalles også hjerteskjell. De store var værere, og de minste var lam (*cardium*). Noen brukte blåskjell også, som geiter (*mytilus edulis*). Sneglehus eller «buhunder» kunne være høns. Og hvite skjell uten tverrstriper brukte noen barn til griser.

Mange samlet på «kjerringør» (kamskjell). De var store og flate og hadde så fine farger (*chlamys*). Kråkebollene leikte de ikke med, de var redde for piggene (*sjøpinnsvin; echinus esculentus, psammechinus miliaris*). Men albueskjell (*patella vulgata*) var brukbare som kopper. (*Ellen Dahl (født 1893), Jakob Strandheim (født 1900), Astrid Johansen (født 1905), Erna Lassen (født 1943)*)

Julleik

Jakob Strandheim (født 1900) og Ragna Straumskag (født 1900) fortalte om juleleiker:

De leikte hver kveld i jula, i mellomjula og utover på nyåret. De begynte med leik, og så ble det dans seinere

på kvelden. I Gurvikdalen stod et gammelt hus tomt, og der var det julleik. Det var ingen varme der, så en fikk røre på seg. Det var en som spilte fiolin, og var ikke han der, greidde de seg med munnspill.

En av leikene var «blindtjukk» (*Jakob S*) eller «blindtuk» (*Ragna S*). En fikk bind for øynene og prøvde å ta de andre. Når han fikk tak i noen, skulle den være blinda.

En leik ble kalt å «kysse klokka». En kar og et kvinnfolk stod mot hverandre, og en tredje holdt en klokke hengende mellom ansiktene deres. Denne skulle de kysse, men da ble klokka raskt trukket opp, og de kom sammen.

«Sko, sko lesten» var slik at alle satt i ring på gulvet med knærne trukket litt opp. De satt tett sammen og sendte en sammentullet lest (sokk) fra den ene til den andre under knærne. I midten stod det en som skulle finne lesten. Mens de sendte lesten omkring, sa de i kor: «Sko sko lesten, sko sko lesten». Dette var en «sittanes julleik».

Ski og skøyter og kjelker

Jakob Strandheim (født 1900) forteller om de første skiene og skøytene han hadde. «Om en kan kalle det ski», sa han. De var laget av en eikefustasje, som ble slått sund. Så fikk man en meter lange krokete staver av eik, som var smalere foran enn bak.

Stavene ble glatta litt under og hogd spisse foran. De satte lærband litt bak midten, en tomme breie, som det ble laget sko av. De ble spikra på.

Jentene hadde ikke ski, men heimelaga kjelke, satt sammen av to breie fjøler, med en snor å dra i. Det var plass til en, kanskje to på den. Jentene glatta opp bakkene med kjelken, slik at det ble fint å stå på ski der etterpå.

Da han var 14 år fikk han ordentlige ski. Han hadde en slektning på Hitra som laga dem, og det var visstnok det første skiparet på Frøya. Det var lærband på dem også, som ble bundet over labber, og han brukte gjerne litt snøre i tillegg. Men han gikk rundt rett som det var! Det var skigåing til langt på kveld hver dag, i bakker og på vatna innover Frøya. Han kom heim dødstrett og stupte i seng. Staver ble ikke brukt.

Skøyter ble også laget heime av slikt man hadde liggende. En gammel ljà ble delt i to, og begge delene ble rettet beine og så avrundet foran og bak. Spiss-sida ble slått inn i en trekloss,

og det ble festa snøre eller lærband til klossene. Så var det bare å slipe nedsida og sette ut på isen.

Helge Helgesen (født 1892) fra Uttian forteller også om disse skøytene som ble kalt «ljåbakker».

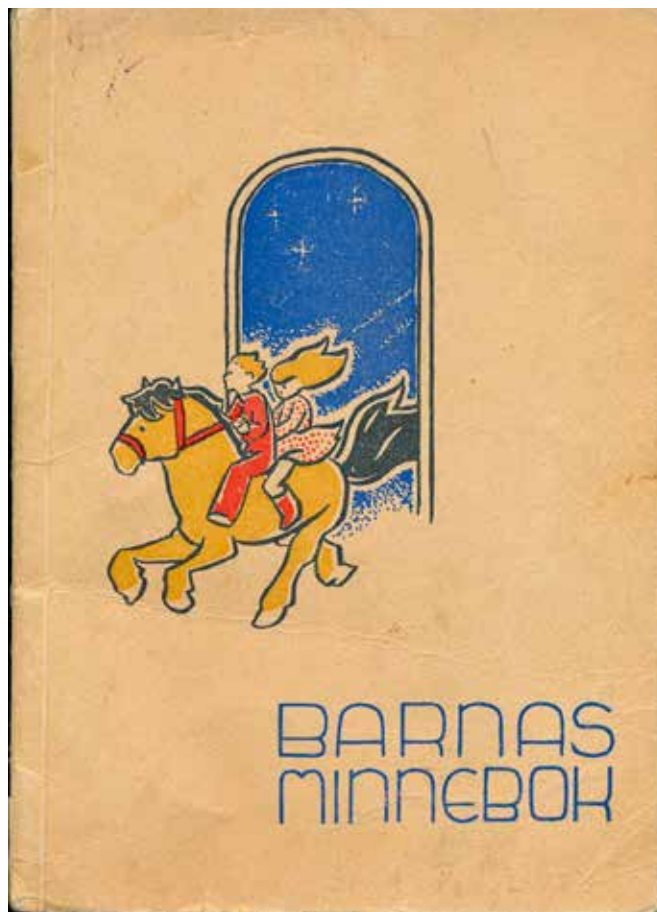
Å renn på kjelke. Ill. Arnfinn Aune

Minneboka

Minneboka var kjent og kjær for mange. Spesielt var det jentene som hadde egen minnebok der venner, søsken og annen familie skrev et lite minne, et vers, et rim eller en regle som hilsen til minnebokas eier. Noen vers gikk nok igjen, var lett å ty til når fantasien ikke strakk til, og de fins i mange gamle minnebøker. «Når du blir gammel og grå, sett deg på taket så kråka får ta deg» var et av versene som fins gjentatte ganger.

Lille Gerd vokste opp på Børøyholmen fyr i perioden 1941 – 1950. Hun var enebarn, datter av fyrmester Carius von der Lippe Parelius og kone som bodde på Børøyholmen denne perioden. Gerd hadde venner og venninner i Hestvika og hun hadde sin minnebok. En av venninnene var Kari Ervik (Mobeck), og hun har fått låne minneboka og fotoalbum av Gerd's sønn Per Erik Sydholdt.

Fra minneboka til Gerd har vi hentet dette -

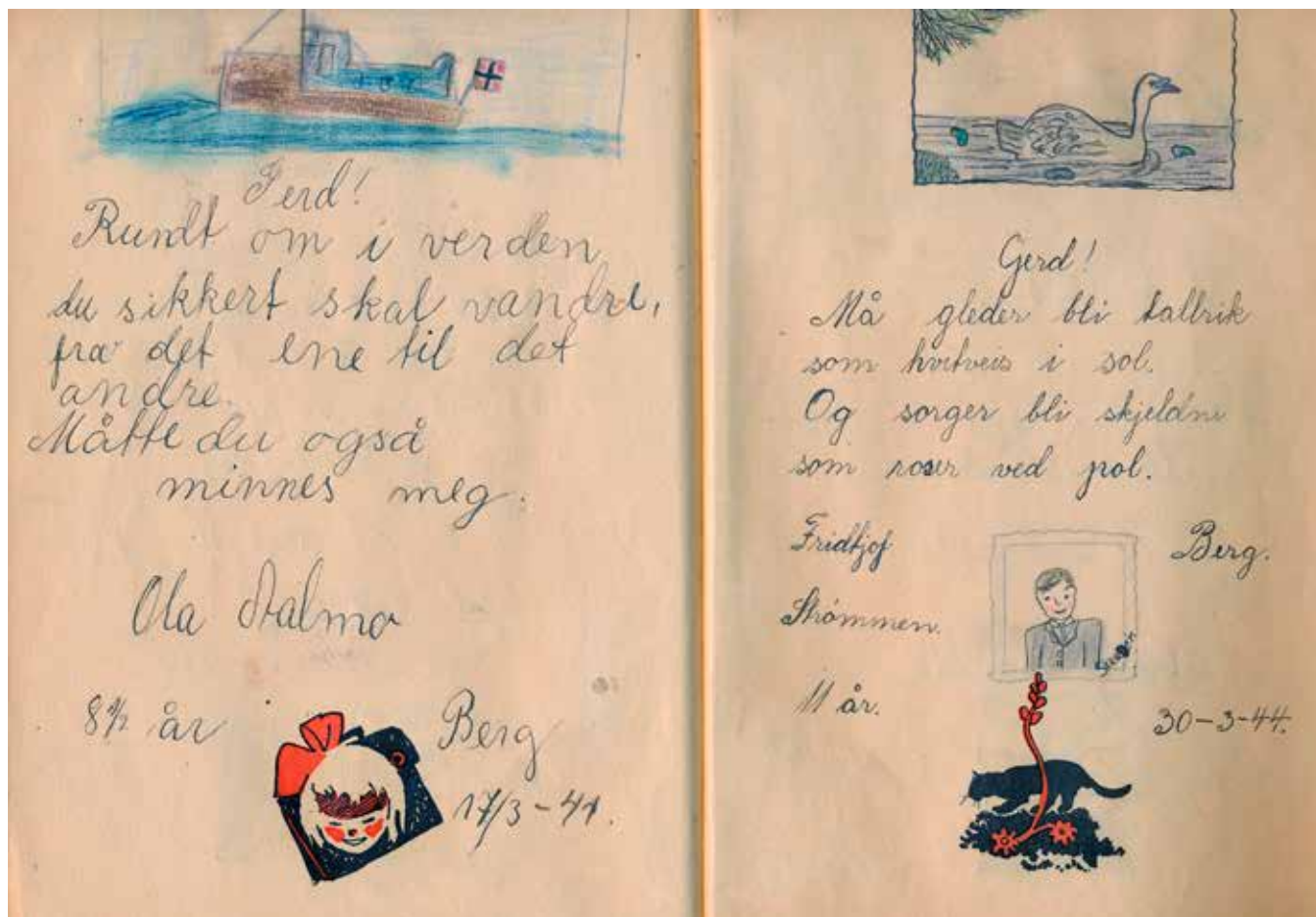
Bildet til høyre: Gerd skriver om hvordan hun føler det er å være enebarn. Vi øyner et ønske om småsøsken, men konklusjonen er at hun antar det er best å være alene med mor og far. Bildet som er limt inn i bunnen av sida viser Gerd i midten med to venninner.

SØSKEN

Jeg har ingen søsken, og derfor
blir denne siden nesten blank.
Det hadde mange ganger vært
 morsomt og ha hat noen.

Kels hadde jeg ønsket og hat
mindre søsken, for store er ikke
så morsomt for jeg, jeg har nå
ikke prøvd de men jeg antar nå
det. På en måte er det vel
best og være alene med far
og mor. Ja det er sandelig
best og ha mor og far alene.
Ja det er det for nå jeg
i alfari, for har prøvd det, og
jeg prøver det nå også.

Fra minneboka:

Blant flere fant vi to minner til Gerd fra venner på Innhitra, skrevet i 1944. Det ene fra 8 ½ år gamle Ola Aalmo. Det andre er signert Fridtjof Strømmen 11 år gammel. Minnene var oftest på verseform og skrevet på rim.

Bildet til høyre: Minneboka var veldig populær spesielt blant jentene. Her var det minner, opplevelser og betroelser. Mange skrev om sin hverdag, sine hobbyer og om skoledagen. Også i Gerd's minnebok er det sider om dette, og her tar vi med hva hun skriver om «Min hobby».

MIN HOBBY

Jeg synes at og
isjakkle er meget
marsamt, sparke er
også meget marsamt
synes jeg. I sommer

skal jeg sandelig ta med meg
naen venninder og så skal vi
på sykeltur, ja det skal bli
marsamt.

Sparke er veldig marsamt når
det er blankis. Gå på ski er
også marsamt men jeg er sei-
red på ski at jeg tar ikke sette
medalen den minste bakte, da Vis
jeg måter en bakke når jeg
kammer gælnd tar jeg heller
skiene av meg.

Gå på skjøyter er vel også marsamt
tenker jeg, jeg har ikke prøvd det
men det er det vel. Skjøyter skal
jeg gå på nu så snart det blir is.

Hitra historielag

Vi som jobber med historielaget gjør det ut fra en overbevisning om at det er viktig å ta vare på lokalhistoria vår. Ta vare på bilder og historier fra en nær fortid som veldig fort blir glemt.

Målet vårt er å gjøre små glimt kjent og tilgjengelig for våre sambygdinger, unge som gamle. Gjennom bilder er det lettere å se og forhåpentligvis forstå lokalhistoria. Ikke minst i dag der folk har det svært så travelt, mange haster forbi og har mer enn nok med hverdagen. Spesielt ungdommen har lettere for å knytte historier til bilder. Dagen er full av ting som påvirker oss og det aller meste kommer gjennom bilder, enten via TV, PC-spill eller de mange bildebladene.

Med bakgrunn i dette bygger historielaget nå opp en bildebase under www.hitrahistorielag.no. Her vil vi presentere gamle og halvgamle bilder og forsøke å informere om hva, hvem, hvor og når dette er. Det er en «lavterskel» bildebase som vi håper våre medlemmer skal finne

interessant, og vi er interessert i å låne dine gamle bilder for scanning. Bildebasen skal ikke være vitenskapelig dokumentert, men gi oss noen viktige fakta.

I tillegg kan historielaget nå presentere egen Facebook-side hvor det kan legges ut bilder, informasjon og korte tekster. Sida har blitt svært så populær og har allerede fått cirka 1000 medlemmer. Hver og en kan legge ut bilder og skrive tekster, eventuelt be om opplysninger om bilder og saker.

Årboka som du nå leser, gir historielaget ut i samarbeid med Kystmuseet. Årboka tar opp et tema hver gang som belyses gjennom bilder og fortellinger. Mange bidrar med artikler og bilder og gjør årboka interessant og opplysende.

Nye tema vurderes fra år til år, og styret ser gjerne at medlemmene engasjerer seg og kommer med innspill og forslag til nye tema. Gjennom godt samarbeid håper vi å finne ideer og skape noe til ettertanke.

Hitra historielag

Svend Sivertsen

leder

Bli medlem

Historielaget ble stiftet i 2007, og i samarbeid med Kystmuseet gir laget ut årboka «Skarvsetta». Dette er ellefte årgang. I tillegg er vi nå på nett og du finner info om oss på www.hitrahistorielag.no Her ligger det artikler og etter hvert en interessant bildebase.

Årboka er gratis for lagets medlemmer. Den inngår i årskontingenten på kr 200.

Boka blir også lagt ut for salg, blant annet på Kystmuseet, til kr 250.

Nå kan du også **vippse** årskontingenten til nr: **542778**.
Du går inn på "Kjøp og betal".

Vi har i 2018 ca 270 medlemmer i Hitra historielag og er dermed en stor forening, men det er alltid plass til flere, og jo flere vi er, jo bedre. Vi oppfordrer alle som er glad i lokalhistorie, til å melde seg inn i laget og gjerne verve nye medlemmer. Målet vårt er å ta vare på felles lokalhistorie på en god måte til kunnskap for våre etterkommere.

Vil du bli medlem av historielaget, eller verve et medlem, kan du sende epost til: post@hitrahistorielag.no, du kan kontakte et av styremedlemmene eller bruke kontaktskjemaet på nettsida vår.

Styret 2018 har bestått av:

Leder	Svend Sivertsen	Tlf. 950 44 002	epost: sivertsen.svend@gmail.com
Nestleder	Bernt J. Fjeldvær	Tlf. 926 06 169	epost: b.m.f@hotmail.no
Kasserer	Edel Øyen Myhren	Tlf. 950 54 732	epost: edeloyenmyhren@gmail.com
Styremedlem	Geir Mosand	Tlf. 476 23 092	epost: mosand.geir@gmail.com
Styremedlem	Rigmor Brevikdal	Tlf. 909 99 513	epost: rigj@online.no
Styremedlem	Stig Strøm Sæther	Tlf. 470 29 350	epost: sathergutt@hotmail.com
Styremedlem	Jenny Akseth Nergård	Tlf. 906 37 630	epost: jenny.nergard@gmail.com
Styremedlem	Hans Jakob Farstad	Tlf. 951 99 590	epost: hans.jakob.farstad@kystmuseet.no
Varamedlem	Arve Espeseth	Tlf. 988 30 041	epost: espeseth47@hotmail.com
Varamedlem	Sonja Skaget,	Tlf. 993 52 270	epost: sonja.skaget@icloud.com
Varamedlem	Jørgen Sørлие,	Tlf. 950 77 322	epost: solar701@hotmail.com

Boka er utgitt med støtte fra:

REKLAME • DESIGN • PROFILERING • TRYKK • FOTO

Storhaugveien 10, 7240 Hitra - post@vindfang.com

Hitra historielag og Museene i Sør-Trøndelag avd Kystmuseet © Årsskrift for 2018 – 1. opplag

SKARVSETTA

Redaktør for «Skarvsetta» 2018 er Svend Ingar Sivertsen, Hitra Historielag og Svein Bertil Sæther, Kystmuseet.

MIST Kystmuseet: www.kystmuseet.no – telefon: 72 44 40 10

www.hitrahistorielag.no

Design og trykk: Vindfang AS, Storhaugveien 10, 7240 Hitra - www.vindfang.com

Brødtekst satt i Goudy Sans 11/13. ISBN nr. 978-82-93071-32-7

ISBN 978-82-93071-32-7

